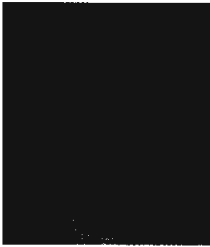

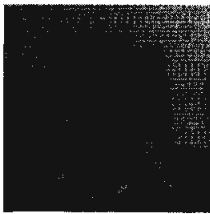
De Vrijdenker

Maandblad van
Vrijdenkersvereniging
De Vrije Gedachte

Stichting 1888

Leo Molenaar
De sluipende eerroof van
Erasmus

Rob Buurman
Overlapping wisdom

Verder:

**licht uit het noorden, madrassa's, een
evolutionaire freerider, een masterplan,
Gods makelaar, duistere ethiek, scherp
van de snede, grofgebekt, mythen en
dromen**

EXTRA ALGEMENE LEDENVERGADERING

22 Januari 2011

Kromme Nieuwegracht 29 Utrecht

Agenda: pagina 56 van deze editie

COLOFON

De Vrijdenker is een tien maal
vrijdenkersvereniging De Vrije

per jaar verschijnend tijdschrift, uitgegeven door de
Gedachte, opgericht in 1856 onder de naam De Dageraad.

Redactie

Jan Bontje, eindredacteur
Paul Hopster
Marcel Klein
Wim de Lobel
Enno Nuy, hoofdredacteur

Adres redactie en secretariaat

Postbus 1087, 3000 BB Rotterdam
Antwoordnummer 20522, 3020 WB Rotterdam
T 010 476 89 86
E redactie@devrijegedachte.nl
W www.devrijegedachte.nl
Gironummer P274551

Kosten

Lid met abonnement € 50,--
Lid zonder abonnement € 20,--
Student-lid (t/m 25 jaar) € 10,--
Abonnement € 33,--
Prijs losse nummers € 3,50

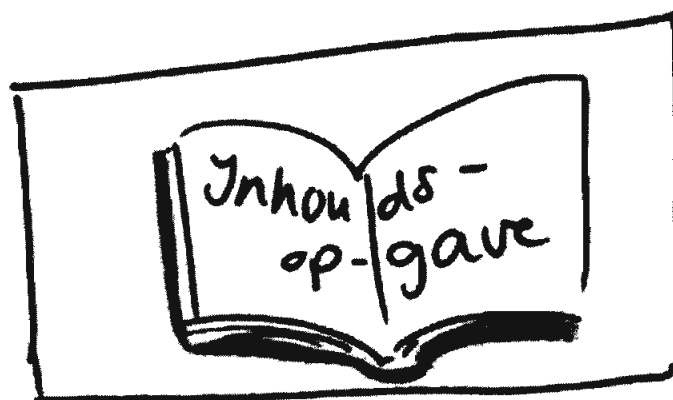
Kopij

Reacties en nieuwe bijdragen worden zeer op
prijs gesteld. Alleen digitaal aanleveren

Druk

BGS, Schiedam
ISSN: 1872-1478

De redactie van De Vrijdenker wijst erop dat meningen door auteurs verkondigd niet per se geheel of gedeeltelijk de mening van de redactie weergeven. De inhoud van het geschrevene blijft te allen tijde de verantwoordelijkheid van de desbetreffende auteur.

De sluipende eerroof van Erasmus LEO MOLENAAR	2	Denken op het scherp van de snede FLORIS VAN DEN BERG	33
DVG op HYVES JAN JONK	9	Grofgebekt LEON WECKE	33
Licht uit het noorden ANTON VAN HOOFF	9	Over de eeuwige terugkeer van het fascisme; een boekbespreking JAN BONTJE	35
Een zaaier JAN BONTJE	10	In den beginne waren er mythen (2) MAARTEN LOOIJ	39
Madrassa's, Koranscholen voor islamfundamentalisme GUILLAUME PLAS	11	Scriptieprijs Vrijdenken BERT GASENBEEK	45
Het ontstaan van religie: een evolutionaire freerider? (1) JEROEN HOPSTER	16	Overlapping wisdom ROB BUURMAN	47
Haiku Bontje JAN BONTJE	21	Lezers reageren	49
Een echte martelaar HANS KOEKOEK	22	Er zij licht FRANS BIJSLMA	53
Muggenzifters en mierenneukers ENNO NUY	23	KORSO en kerkbelasting Duitsland ANTON VAN HOOFF	54
Het zal je God maar wezen JAN VAN DER WERFF	25	Extra ledenvergadering!	56
Masterplan JAAP VAN DEN BORN	27	De droom van een betere wereld PAUL BAUDUIN	57
Een dóód-Stille-Nacht in 1944 JAN BUYS	28	Is religie ooit maakbaar? HANS KOEKOEK	59
Gods makelaar: tussen kerk en staat SONJA DE SCHAEPPDRYVER	29	Boekenlijst	60
De duistere ethiek van de Koran MARCEL KLEIN	31		

De sluipende eerroof van Erasmus

Internet stimuleert lastercampagne

LEO MOLENAAR, 1945, Delft, 40 jaar leraar scheikunde (dertig op het Erasmiaans), gepromoveerd historicus (1994), biograaf van Marcus Bakker (2012) na Marcel Minnaert (2003)

Het is een goed gebruik voor essayisten om eieren uit te broeden in het feestjaar van een genie. Daarbij stuurt de tijdgeest in een bepaalde richting. In 1936 was er aandacht voor Erasmus (1466-1536) als vredesapostel, preker van verdraagzaamheid en militant humanist: daarvoor zorgden Johan Huizinga, Jan Romein en Annie Verschoor, Nico van Suchtelen, Bart de Ligt en Menno ter Braak. Het artikel van de laatste was opmerkelijk. Hij baseerde zich op een toen recente keuze uit de brieven, waarvan de bezorgers hadden gesteld dat die het meest tot een werkelijke ontmoeting met Erasmus zouden leiden.⁽¹⁾ Daaruit kwam volgens Ter Braak een strijdbare Erasmus te voorschijn, een in hoge mate polemische man die zijn humor toespitste in de hatelijkste sarcasmen: 'het is juist deze "tegenmelodie" die aan Erasmus en zijn ideaal van de "goede letteren" de eigenlijke bekoring verleent.'
⁽²⁾ Erasmus was zelf niet gematigd, verdraagzaam en zachtmoedig: dat hij daarvoor pleitte was géén bewijs dat hijzelf al die schone eigenschappen bezat. Zijn venijnige scherpte maakte hem tot de 'militante humanist', waaraan in de jaren dertig behoefte bestond. Tempora mutantur, Erasmus mutatur in illis, parafraseerde Ter Braak: de tijden veranderen, Erasmus verandert mee.

Erasmus in de beklaagdenbank: klagers en verdedigers

Te weinig mensen weten dat er sinds 1969, vijfhonderd jaar na Erasmus' vermeende geboorte, een discussie woedt waarbij Erasmus wordt afgeschilderd als een Jodenhater en medeverantwoordelijk voor de Holocaust. De tijden zijn wel veranderd. Vooral in het Duitse taalgebied is na 1945 de vraag gesteld hoe het mogelijk was geweest dat de nazi's zo veel bereidwillige aanhang kregen voor hun vernietiging van de Joden.⁽³⁾ Daarbij kwam Maarten Luther centraal te staan; in zijn *Die Juden und ihre Lügen* (1543) had hij opgeroepen om Joden die zich niet tot het christendom wilden bekeren, uit het land te jagen en hun synagogen in brand te steken.⁽⁴⁾ Was deze aandacht na de oorlog onvermijdelijk, dat Erasmus hierbij in het geding kwam was een verrassing. In 1969 verkondigde de joodse rechtshistoricus Guido Kisch dat Erasmus een diepgewortelde haat jegens Joden had gekoesterd.⁽⁵⁾ Hij baseerde zich op een eigen selectie van Erasmus' brieven, zonder in te gaan op de rest van diens oeuvre en hij had slechts dertig pagina's nodig voor een schouw van Erasmus' vermeende pathologische Jodenhaat. Daarop reageerde Shimon Markish, een joodse geleerde uit Rusland; hij onderzocht de beweringen van Kisch scrupuleus en weerlegde die in 1975 in een ongepubliceerde, in het Russisch geschreven studie die in 1979 door een Franse vertaling algemeen bekend werd.⁽⁶⁾ In 1981 volgde het boek van de Nederlandse kerkhistoricus Heiko Oberman over de

oorsprong van het antisemitisme, waarin deze Lutherbiograaf teruggreep op de benadering van Kisch.⁽⁷⁾ Oberman's boek was de bron waaruit toonaangevende historici zoals Jonathan Israel en James D. Tracy hebben geput bij hun commentaren op Erasmus' vermeende antisemitisme.⁽⁸⁾ In Nederland propageerde dominee Hans Jansen de opvattingen van Kisch en Oberman in een gids (1989) over antisemitisme van de Anne Frank Stichting. Erasmus werd daarin voorgesteld als een weerzinwekkende antisemiet, nog erger dan Luther. Dezelfde Jansen heeft onlangs een boekje gepubliceerd, dat eerdere aantijgingen moet onderbouwen.⁽⁹⁾

Nederlandse geleerden gaven weinig weerwoord, althans niet expliciet. Onafhankelijk van Markish, distantieerde de Nederlandse protestantse theoloog Cornelis Augustijn (1928-2008) zich in 1980 van Kisch.⁽¹⁰⁾ Serieuze kenners van Erasmus zoals Hans Trapman of Jan Sperna Weiland lieten de verhalen van Kisch, Oberman en Jansen als modder van zich afglijden.⁽¹¹⁾ Met de opkomst van internet werd het beeld van een antisemitische Erasmus echter prominent, getuige de formulering in *Wikipedia* bij het lemma 'Erasmus en de Joden':

'De zestiende eeuw kenmerkte zich door een duidelijk antisemitische cultuur. Vooral de Roomse Inquisitie had het op de Joden gemunt. Een uitzondering op deze regel werd gevormd door Johannes Reuchlin. Als een van de weinigen bepleitte hij gelijke burgerrechten voor de Joden. Erasmus was echter ten aanzien van de Joden een

kind van zijn tijd. In reactie op Reuchlin's visie op de Joden schreef hij ooit: 'Ik ben geen Reuchlinist... nooit heb ik hem gesteund, en hij zou het niet eens gewild hebben'. Over de Joden deed Erasmus krasse uitspraken. Frankrijk was voor hem het bloeiendste deel van de christenheid omdat dat land niet met 'Joden en half-joodse maranos is geïnfecteerd'. Het Jodendom zag hij als de 'verderfelijkste plaag en bitterste vijand van de leer van Jezus Christus'. Hij was zelfs bereid om het Oude Testament op te geven als heilig boek voor de christenheid om daarmee de invloed van het Jodendom in te dammen. Luther ging op dit punt in het spoor van Erasmus verder.'

(12) (Noot van de red.)

De jonge gebruiker zal denken, wie is in vredesnaam die Reuchlin en wat zijn 'maranos', maar de strekking van de boodschap laat aan duidelijkheid niets te wensen over. (13)

Waar toe leidt dit in de praktijk? Ik geef twee voorbeelden. In het door Rotterdam uitgeroepen Erasmusjaar 2008 gebruikte schrijver Marcel Möring in een *NRC-special* twee van internet geplukte Erasmuscitaten die zijns inziens dodelijk waren: 'Het Jodendom is de verderfelijkste plaag en bitterste vijand van de leer van Jezus Christus', en 'het Oude Testament mocht bij het oud papier als dat de invloed van het Jodendom zou beperken'. Op basis hiervan prefereerde Möring als stadspatroon voor Rotterdam Pierre Bayle, de Franse asielzoeker en Verlichtingsfilosoof die ten minste zijn halve leven in de stad had gewoond. (14) Eveneens in 2008 moesten leerlingen van drie tweede klassen van het Erasmiaans Gymnasium, waaraan ik als docent verbonden was, een brief naar Erasmus schrijven na het zelfstandig doornemen van het project *Erasmus voor de Klas*; dertig van hen kozen het thema 'Erasmus en de Joden', dat in die tekst niet voorkomt. (15) Ze vielen alle dertig (!) afzonderlijk over Erasmus heen: ze namen hem kwalijk dat hij 'geen Reuchlinist' was, omdat die humanist wel voor de rechten van Joden was opgekomen. Een meisje schreef dat het haar verdrietig maakte dat ook na de Holocaust 'nog steeds uw denkbeelden over de Joden voortleven' en een jongen beweerde, 'U accepteerde de Joden niet, u was bereid om tot het uiterste te gaan om ze weg te hebben'. Enkele leerlingen concludeerden dat ze trots waren geweest op de naam van hun school, maar nu niet meer. (16) Zo indringend werkt internet, en zo richtinggevend zijn de vaak omstreden beschrijvingen van Wikipedia.

In Wikipedia staat niets over een directe lijn van Erasmus naar de Holocaust. Die wordt gesouffleerd op de website van het Centrum Informatie Documentatie Israël (CIDI), die bedoeld is als hulp aan scholieren bij werkstukken over antisemitisme.

(17) Zijn autoriteit ontleent het Centrum aan het Anne Frank Museum en het Holocaust Museum in Jeruzalem. Onder het kopje 'Wat is antisemitisme?' staat: 'De grote geleerde Erasmus en de bekende theoloog Luther, beiden uit de 16e eeuw, verspreidden via hun boeken valse beschuldigingen over Joden'. Vervolgens komt de tekst al gauw op Hitler en de Holocaust, waarbij de opvattingen van Erasmus en de vernietiging van de Joden, door jonge mensen als oorzaak en gevolg kunnen worden opgevat. Deze desinformatie schreeuwt om een reactie van kenners, die bescheiden alarm slaan door een toevoeging op de website van het Erasmus Center. (18)

De tijden zijn nog verder veranderd. In zowel 1998 als 2005 publiceerde de historicus Jan van Herwaarden een artikel in het *Rotterdams Jaarboekje*, waarin hij helderheid had kunnen scheppen over bovenstaande verwarring. In plaats daarvan voegde hij nieuwe problematiek toe. (19) In een tijd van multicultureel debat wilde hij de volgens hem kwalijke opstelling van Erasmus jegens Turken en moslims op de agenda plaatsen, en zette bovendien vraagtekens bij diens beweerde vredelievendheid. (20) In het verlengde van deze noviteit van Van Herwaarden staan op internet uitspraken zoals die van de historicus Herman Pleij (2007) die Erasmus slechts 'licht antisemitisch' vindt maar toevoegt, 'Zijn algemene gevoel voor relativisering betrof niet de Turken want volgens Erasmus waren dat geen mensen. In onze tijd zou dat criminalisering van de Islam worden genoemd.'

(21) Volksschrijver Ronald Giphart wilde daar in 2008 graag een schep bovenop doen: 'Wat heden ten dage islamitische Marokkanen zijn voor Geert Wilders, waren islamitische Turken voor Erasmus, om die twee denkers maar eens met elkaar te vergelijken. Erasmus schreef zelfs een pamflet in briefvorm (*De*

Turkenkrijg uit 1530), waarin hij aan een Keulse vriend uitlegde dat de goddeloze Turk geen mens was, maar een beest dat de beschaving probeerde te ondergraven. "Willen we ze eens en voorgoed van ons afschudden, dan zullen we toch eerst het ergste soort Turken uit onze geest moeten verdrijven", schreef hij. (22)

In eerdere polemieken heb ik dit soort redeneringen rond 'Erasmus en de Turken' weerlegd: als Erasmus schrijft in de trant dat 'de Turk in de mens gedood

moet worden', bedoelt hij dat een waarachtig christen vredelievend en verdraagzaam moet zijn. ⁽²³⁾

Erasmus en Reuchlin

Voor ik inga op de aantijgingen van Kisch, de weerlegging daarvan door Markish, de lichtzinnige opstelling van Oberman en de beweringen van Hans Jansen, moet duidelijk worden wat Erasmus bedoelde toen hij schreef 'geen Reuchlinist' te zijn. De Duitse geleerde Johann Reuchlin (1455-1522) behoorde net als Erasmus tot de kring van noordelijke Humanisten die schrijvers uit de Klassieke Oudheid vereerden en navolgden, en tegelijkertijd met volle overtuiging het christelijke geloof beleden. Reuchlin's wetenschappelijke belangstelling was die van een filoloog en ging speciaal uit naar het Hebreeuws, als een van de brontalen van de bijbel. Met de studie van het Hebreeuws verdiepte hij zich ook in de inhoud van wat in die taal was geschreven; zo kwam hij in aanraking met de talmoed, die een vooral juridisch

getinte uitleg geeft van de thora, de eerste vijf boeken van het oude testament, en met kabbalistische geschriften waarin de thora als een mystieke openbaring wordt behandeld. Reuchlin heeft zowel over het Hebreeuws als over talmoed en kabbala gepubliceerd.

Het spreekt daarom vanzelf dat de beroemde Reuchlin betrokken raakte bij de bezigheden van Johann Pfefferkorn (1469-1523), een jood die in 1505 katholiek werd en zich vervolgens fanatiek wijdde aan de vernietiging van joodse geschriften. Pfefferkorn kreeg daarbij de steun van de Orde van de Dominicanen en uiteindelijk ook van keizer Maximiliaan. Deze gaf in 1509 het bevel dat Hebreeuwse boeken in het bezit van zijn joodse onderdanen die tegen het christendom gericht waren, bij Pfefferkorn moesten worden ingeleverd. In 1510 vroeg Pfefferkorn aan Reuchlin om de bevestiging dat alle joodse boeken, uitgezonderd het oude testament, daaronder vielen. Reuchlin hield de boot af, maar in datzelfde jaar werd over dezelfde kwestie zijn opinie gevraagd door een keizerlijke commissie. Toen liet Reuchlin weten dat naar zijn mening vrijwel geen enkel joods boek verbrand hoefde te worden. Pfefferkorn, gesteund door de Keulse inquisiteur en dominicaan Jacob Hoogstraten, ging in de tegenaanval en in de tien jaren die volgden schreven Pfefferkorn, Hoogstraten en andere voorstanders van de boekverbranding aan de ene kant, en Humanisten zoals Reuchlin en Erasmus aan de andere kant, een aantal pamfletten, boekjes en

brieven over de zaak. Daarbij beschuldigde Hoogstraten niet alleen Reuchlin, maar later ook Erasmus van ketterij. Onder meer op de brieven rond de affaire Pfefferkorn baseerde Kisch zich toen hij Erasmus voor antisemit uitmaakte. ⁽²⁴⁾

Guido Kisch: Erasmus, 'een diep gewortelde, bodemloze Jodenhaat'

De brochure van Guido Kisch (1889-1985) neemt slechts anderhalf uur van de lezer. ⁽²⁵⁾ Het motto is *Erasmus mihi amicus, sed magis amica veritas*: Erasmus is mijn vriend, maar een grotere vriend is de waarheid: een uitgangspunt dat verwachtingen wekt. Kisch begint met de constatering dat er na vier eeuwen nog geen zelfstandige publicatie over de opstelling van Erasmus jegens de Joden is verschenen. Het doorbreken van dat stilzwijgen maakt wat hem betreft deel uit van de naoorlogse zoektocht naar de wortels van de Holocaust. In zijn pamflet van vier hoofdstukken presenteert Kisch vijftientig door hem gekozen citaten die antisemitisch zouden zijn uit een eveneens door hem gemaakte selectie van Erasmus' brieven, en beweert dat hij die gemakkelijk tot honderden kan uitbreiden. Als iemand zich echter beroept op citaten uit brieven, moet hij rekening houden met het karakter van de briefschrijver en de betreffende briefwisseling. Ter Braak wees er al op dat in de brieven een polemische en venijnige Erasmus aan het woord is, en Herman Pleij beklemtoonde in een recent boek dat de 'ironische hyperbool' niet alleen vaak voorkomt in *Lof der Zotheid* en de *Colloquia*, maar vooral in de brieven: 'Erasmus past graag een sterk overdreven agressie toe, die in feite – en daar is de ironie – de betrekkelijkheid en vooral machteloosheid van al het menselijk handelen accentueert'. ⁽²⁶⁾ Al in 1494, in een vroege brief, haalde Erasmus als volgt uit tegen monniken die de Latijnse klassieken niet lezen: 'Het zou hun verdiende loon zijn als iedereen ze zou haten en men ze in zakken genaaid, met hun boeken en al, in de Tiber zou werpen'. De Franciscaner monniken zijn een speciaal mikpunt van Erasmus' spot: schurftige veelvraten, die venten met aflaten en overal hun adviezen opdringen, 'men kan even goed een kameel raadplegen over de danskunst, of een ezel over zangtechniek', 'stront zou je moeten storten in die kwakende smoelen'. In de *Colloquia* laat hij de Humanist Battus zeggen dat die liever de tongen van zijn vijanden krijgt dan hun complete hoofden: met die tongen kan Battus namelijk zijn achterste afvegen, de vaat doen en pispotten schoonmaken. In de *Antibarbari* gaat Erasmus tekeer tegen slechte schoolmeesters: dat zijn balkende ezels die van staatswege 'aan stukken gescheurd' zouden moeten worden. Is Erasmus' hoed gestolen, dan moet de dief

sterven en helse pijnen lijden, 'pest en tering, schurft en koorts' zijn wel de minste straf. Deze kant van Erasmus wordt zelden belicht, omdat de agressieve toon ervan niet lijkt te sporen met zijn pleidooien voor tolerantie, maar volgens Pleij loopt er 'een rechte lijn van Erasmus naar de overdadige cabaretcultuur met het prominente afzeiken van nu'. Zo staan er in de brieven schandelijke overdrijvingen en onsmakelijke grappen over iemands naam, uiterlijk of genitaliën.

De grofste van Kisch' citaten van Erasmus betreffen de christen geworden Jood Johann Pfefferkorn, die de weg voor de ketterjacht van Hoogstraten voorbereidt door de verbranding van joodse boeken. Daarbij noemt hij Erasmus een 'vluchtende monnik', een 'Joden vriend' en een 'ketter'. Vanwege de mogelijkheid dat deze beschuldiging tot een vervolging door de Inquisitie zal leiden, reageert Erasmus woedend in een serie brieven aan vrienden uit begin november 1517: hij noemt deze peperkorrel een pestkorrel (*Pest körn*) en schrijft, citaat dertien van Kisch: 'hij had slechts een volledige Jood hoeven blijven, zoals hij aan zijn voorhuid besneden is hadden ook zijn tong en beide handen besneden moeten worden'.⁽²⁷⁾ Het levert Kisch een 'antisemitische' uitspraak op, terwijl het gaat om een woedende, cabareteske 'hyperbool' gericht tegen een antisemitische boekverbrander! De meest bedenkelijke passage van die twee weken, waarop ik nog terugkom, is die van 2 november in een brief aan de Humanist Willibald Pirckheimer.

⁽²⁸⁾ Het is een van de citaten die moeten bewijzen dat Erasmus de Joden grondig haatte. Op dezelfde dag schreef Erasmus echter verheugd dat het hem is gelukt om voor de universiteit van Leuven een bevriende leraar Hebreeuws aan te trekken: de bekeerde Jood Mattheus Adrianus zal doceren aan het op Erasmus' initiatief gestichte *Collegium Trilingue*, het Drietalencollege, dat gedegen filologie in de bijbelse talen Hebreeuws, Grieks en Latijn wil doceren.⁽²⁹⁾ Deze activiteit, die de Nederlandse Erasmus ook in dit opzicht op één lijn plaatst met de Duitse Humanist Reuchlin, verzwijgt Kisch geheel en al. Zoals de kerkhistoricus prof. C. Augustijn (1928-2010) al betoogde: Kisch' behandeling van brieffragmenten zonder de context mee te nemen – zo komt bijvoorbeeld pas in de slotpagina's van het pamflet naar voren wie en wat voor een man Pfefferkorn eigenlijk was – leidt tot onjuiste conclusies, zo niet tot volstrekte onzin.

In zijn eerste hoofdstuk behandelt Kisch op deze manier tien van dergelijke citaten. Daaruit moet blijken dat Erasmus de Joden niet slechts onvriendelijk gezind is, maar dat hij hen haat. Dat staat voor Kisch al na vier bladzijden vast. Tot die tien behoort citaat vier, een sleutelcitaat met een

laatste zin, hier cursief, die Kisch in het volgende hoofdstuk opnieuw een emotionele rol laat spelen. Erasmus schreef de passage op 11 augustus 1519 in een brief aan de Keulse inquisiteur Jacob Hoogstraten, die hem zojuist van ketterij heeft beschuldigd: 'Niets anders wordt er bij Reuchlin behandeld dan dat hij de Joden geen onrecht wil doen lijden. Waarom wordt er zoveel krachtsinspanning aangewend om de Joden gehaat te maken? Is er onder ons ook maar iemand te vinden, die dit soort mensen niet genoeg verwenst? *Als het haten van Joden een kenmerk is van authentieke christenen, zijn we allen uitstekende christenen.*' Kisch neemt die slotzin letterlijk, en uit zijn context, terwijl het bij Erasmus sarcasme is, zoals nog zal worden aangetoond.⁽³⁰⁾

De honderden 'antisemitische' uitspraken van Erasmus die Kisch niet citeert maar zegt te kunnen citeren, hangen samen met de hoge frequentie waarmee Erasmus over Joden en 'judaïsme' schrijft. Dat ligt om verschillende redenen voor de hand. Voor zijn nieuwe vertaling van het nieuwe testament werkte Erasmus met Griekse en Hebreeuwse bronnen waarin de strijd van Christus' Joodse volgelingen met het Jodendom een centraal thema is. Vooral in het evangelie volgens Johannes wordt de schuld voor Jezus' voorbeschikte kruisiging afgeschoven op 'de Joden' als exclusieve godmoordenaars. De kerkvaders, een zeer belangrijke bron voor Erasmus, hielden zich intensief met het oude testament en het Jodendom bezig, en ook Erasmus' commentaren op kerkvaders en bijbelboeken verstaan zich onophoudelijk met 'de Joden'. Daarbij gaat het om kritiek, en niet om haat. Kisch kiest enkele citaten waarin Erasmus kritisch is over Joden en het oude testament, in de religieuze sfeer. Daarover zou niemand zich vandaag de dag zorgen hoeven maken.⁽³¹⁾

Voor Erasmus komt daarbij dat de pentateuch, de Mozaïsche boeken van de thora, voor een groot deel bestaat uit de regels, geboden en verboden, kortom de wetten, die bepalend zijn voor de joodse religie. Daarin zag hij een parallel van wat hij uiterlijk vertoon en misstanden in de kerk en het klooster noemde: rijke kledij, vasten en feesten, biechten, de zinloze dagindeling van monniken en nonnen, heiligenverering en bedevaarten, de verkoop van aflaten ter kwijting van de straffen op de zonde, enzovoort. Voor Erasmus waren dat uiterlijkheden die het christelijk geloof ondermijnen, en hij vond dat er een overeenkomst was tussen die uiterlijkheden en de precieze naleving van veel van de, naar zijn opvatting, even zinloze regels en geboden van het joodse geloof. Erasmus gebruikte de metafoor van 'verjoodsing' voor het afglijden van het christendom naar alleen nog maar vorm, en van

‘Joden’ voor christenen die alleen in schijn het geloof hooghouden. Erasmus’ dubbele gebruik van de termen ‘Joden’ en ‘judaïsme’ – namelijk zowel voor schijnvrome christenen als voor wettisch levende Joden, zowel voor een tot vorm vervallen christendom als het joodse geloof van zijn tijd – is bijna overal kritisch, maar in de regel niet hatelijk. Een goed voorbeeld is citaat zes van Kisch, afkomstig uit Erasmus’ *Voorrede bij het commentaar op het evangelie van Johannes*: ‘Zoals de religie van Joden met alle recht als leeg en verkeerd wordt beschouwd, omdat zij het boek van de wet met wonderlijke verering behandelen (...) zo moeten ook wij christenen ervoor zorg dragen dat wij niet vrome vereerders van het evangelie zijn in zijn ceremoniën, terwijl wij dit niet naleven, en als goddeloos bevonden zullen worden. Waartoe een boek met ivoor, zilver, goud, zijde en edelstenen versierd, terwijl ons leven in al zijn laagheid geen rekening houdt met de fouten die het evangelie verafschuwt.’

Dat is een typerende beschouwing van Erasmus, waarvan er vele tientallen in zijn werk te vinden zijn, maar wie kan daarin de antisemitische ‘haat’ vinden die Kisch eruit wil peuren? Het is de vraag of Erasmus er in zijn werk hatelijke consequenties uit trekt. Die vraag kan Kisch niet beantwoorden, omdat hij zich beperkt tot een paar citaten en het overige werk van Erasmus buiten beschouwing laat. Dat Kisch geen welwillende lezer is, blijkt als hij twee hoofdstukken lang schrijft over de verhouding van Erasmus tot het Hebreeuws en boeken in die taal. Hij doet het voorkomen alsof Erasmus geen steun geeft aan Reuchlin als deze zich verzet tegen de verbranding van joodse boeken. Dat is aantoonbaar onjuist. Erasmus schreef een reeks van brieven die de zaak van Reuchlin bevorderden, tot aan epistels aan kardinalen toe. Deze droegen er toe bij dat paus Leo X zich in 1516 uitsprak tegen de Dominicanen, die onder aanvoering van Pfefferkorn en Hoogstraten verbranding van joodse boeken in heel Europa algemeen wilden maken.⁽³²⁾ Daarbij moet niet vergeten worden dat het docentencorps van de Universiteit van Leuven, waarvan Erasmus van 1517 tot 1521 deel uitmaakte, partij trok voor Pfefferkorn en voor de verbranding van joodse boeken. Curieus is in dit verband dat Kisch in hoofdstuk drie ‘de beroemdste leerinstelling van Europa, het *Collegium Trilingue* dat in 1517 in Leuven werd gesticht’ vermeldt zonder de inspirerende rol van Erasmus daarbij te noemen. Erasmus had geprobeerd zich Hebreeuws eigen te maken, maar daarin niet het meesterschap bereikt van zijn uitmuntende Latijn en Grieks; daarom wilde hij dat de nieuwe generaties studenten al op jeugdige leeftijd met Hebreeuws zouden

beginnen. De tegenstand van zijn faculteit, waarvan leden herhaaldelijk bij kerkelijke instanties over zijn ketterijen klaagden, beperkte Erasmus’ publieke bereik. Toch schreef hij op 30 november 1517 aan de graaf Von Neuenahr: ‘er is niemand die als geleerd en rechtschapen man niet toegeeft dat Reuchlin een onwaardig onrecht wordt toegebracht’.

⁽³³⁾ Zelfs in zijn brief aan inquisiteur Hoogstraten van augustus 1519 brak hij een lans voor Reuchlin. De Hebraïst Mattheus Adrianus moest overigens in 1519 uit Leuven vluchten voor de Inquisitie; twee jaar later volgde Erasmus, die uitweek naar het Zwitserse Basel.

Kisch veronderstelt na zijn tweede en derde hoofdstuk, die elk rationeel fundament missen omdat ze Erasmus tegenover Reuchlin plaatsen, dat Erasmus’ haat jegens Joden wellicht was ingegeven door wrok over zijn gebrekkige Hebreeuws. Het geeft niet wat Erasmus werkelijk doet en beweert: Barbartje moet hangen. Het stond toen, en ook nu, vast dat Erasmus op zijn eigen wijze de strijd van Reuchlin steunde. Hoezeer Erasmus zijn vriend Reuchlin bewonderde, blijkt in zijn veelgelezen *Colloquia*. Hij wijdt in het jaar van Reuchlin’s dood een dialoog aan hem, de *Apotheosis Capnionis*: in dit *Colloquium* roemt hij Reuchlin’s kennis van het Hebreeuws en stelt hij voor, in afwachting van diens heiligverklaring, alvast tot hem te bidden: ‘O vrome geest, zegen de talen en al wie ze bestudeert; laat heilige taal gedijen, maar vernietig boze tongen, beheerst door het venijn van de hel’. De vijanden van Reuchlin beschrijft hij als vreselijke aasgieren die op een kruisteken van Reuchlin meteen verdwijnen: ‘Ze lieten een stank na! Hiermee vergeleken lijkt stront wel marjolein of nardus.’ Erasmus laat Reuchlin ten hemel varen in gezelschap van de door hem zo vereerde kerkvader en filoloog Hiëronymus.⁽³⁴⁾ De zielsverwantschap tussen Reuchlin en Erasmus valt niet te loochenen, en de ketterjagers vervolgden hen dan ook beiden. Toch construeert Kisch in zijn brochure het lieflijke beeld van de Jodenvriend Reuchlin tegenover de afzichtelijke Jodenhater Erasmus: een onhoudbare constructie.

Wat bezielde Guido Kisch, zelf zoon van een rabbijn? Hij is op zijn kwaadaardigst als hij constateert dat Erasmus weinig waardering had voor de kabbala, die Reuchlin wilde bestuderen. Erasmus nam kennis van Reuchlin’s inspanningen op dit gebied, vond het ‘louter woorden, woorden, woorden’ en zag er niets in: daar scheidden hun wegen, en in die zin was Erasmus absoluut ‘geen Reuchlinist’.⁽³⁵⁾ Kisch schrijft dat Erasmus de joodse literatuur minacht, dat hij de kabbala afwees, ‘waarvan hij niet het geringste benul heeft’.⁽³⁶⁾ Verweet Kisch de rationele Erasmus ten diepste een

gebrek aan belangstelling voor joodse mystiek? De uitsmijter staat op de slotpagina waar Kisch suggereert dat als Erasmus langer was blijven leven hij 'zeker had ingestemd met Luthers vernietigingsprogramma voor de Joden'. De brochure van Kisch is een kwaadaardige constructie.⁽³⁷⁾

Shimon Markish: Erasmus, 'tolerant man met een asemitische attitude'

In 1967 schreef de joodse geleerde Markish (1931-2003) een biografische studie over Erasmus die in het jubileumjaar 1969 was uitgegroeid tot een foliant van 700 pagina's, die in grote oplage verscheen en waarin Markish' integrale vertaling van de *Colloquia* is opgenomen. Begin jaren zeventig

verliet Markish het ongestuvige Rusland; zijn familie was slachtoffer van zowel Hitler als Stalin. Toen begon hij aan het boek over Erasmus en diens houding tegenover Joden, dat hier aan de orde is.⁽³⁸⁾ Markish begint met de constatering dat Erasmus nooit een apart geschrift heeft gewijd aan het Jodendom. Zijn opmerkingen erover liggen verspreid door zijn oeuvre.

De belangstelling voor de verhouding tussen christenen en Joden na de Tweede Wereldoorlog is geboren uit het schuldgevoel en de verantwoordingsplicht van de christelijke wereld. Niettemin mag van een leermeester als Erasmus zelfs een antwoord worden verwacht op vragen die hij zichzelf nooit gesteld heeft. Een serieuze beschouwing moet echter meer doen dan Erasmus citeren en daaraan beschuldigingen vastknopen: ook de historische, psychologische en filologische contexten dienen te worden behandeld. Kisch werkt slechts met materiaal uit de correspondentie van Erasmus, en zijn conclusies zijn daarom per definitie ontdaan van elk fundament. Daarbij komt nog dat Kisch zich geen moment lijkt te realiseren dat de Humanist Erasmus in de eerste plaats een christelijk theoloog was, naast filoloog, schrijver en opvoeder. Het christendom groeide in zijn strijd tegen het judaïsme, en alle christelijke literatuur is doordrenkt met de afwijzing van de joden die Christus niet als de Messias hebben willen erkennen, te beginnen met het evangelie, en later in het werk van de kerkvaders en van grote geleerden van de katholieke kerk zoals Erasmus zelf.

Daarna brengt Markish een interne hiërarchie in de erasmiaanse erfenis aan: een brief die niet voor publicatie was bestemd, is niet te vergelijken met een geschrift dat Erasmus enkele malen zelf heeft geredigeerd zoals zijn *Adagia* of zijn *Parafrases* op

het nieuwe testament. Geen enkele van zijn commentaren op het nieuwe testament bevat ook maar het minste ophitsende woord tegen zijn joodse tijdgenoten, hoewel de bijbeltekst daartoe aanleiding geeft. Het 'vulgaire antisemitisme' van enkele brieven staat tegenover de systematische afwezigheid ervan in het gepubliceerde werk.

Erasmus stelt nergens voor om de Joden te haten, voedt geen lage hartstochten bij de menigte, wekt niet op tot pogroms; integendeel.

In tegenstelling tot Kisch heeft Markish het hele oeuvre van Erasmus op opmerkingen over Joden, joodse rituelen, judaïsme en dergelijke onderzocht. Wat hij allereerst aantreft is een afwijzing van 'judaïsme'. Dat 'judaïsme', soms ook 'mozaïsme', is in Erasmus' termen niet exclusief joods, maar ook een praktijk binnen de *christelijke* kerk, een vertoon van rituelen, waaraan hij als oud-kloosterling een ontzaglijke hekel heeft. Markish vindt in die teksten nergens antisemitisme in de zin van Jodenhaat, behalve bij twee gelegenheden waarin Erasmus buiten zichzelf raakt omdat hij zich persoonlijk bedreigd voelt door de Inquisitie. Op dat moment laat hij in enkele brieven een stroom van verwensingen los, die na *een aantal dagen* geheel en al opdroogt. Het gaat daarbij om verbaal geweld tegen Pfefferkorn, de vijand van de 'schone letteren', en, in mijn ogen veel minder pregnant, om een aanval in een brief aan Wolfgang Capito op het teveel aan aandacht in de christelijke kerk voor het Hebreeuws en het oude testament.⁽³⁹⁾ Markish concludeert dat Erasmus' woede door doodsangst wordt opgewekt, en dat hij zich op die momenten uitdrukt op een manier die hij normaal gesproken afwijst. Daarbij gaat Markish gedetailleerd in op alle citaten die Kisch tegen Erasmus aanvoert, en weerlegt hij meestal de uitleg die Kisch eraan geeft. Dat kan niet wegnemen dat de lezer bij Markish tientallen pagina's lang kennismaakt met een christelijke theoloog die is geïndoctrineerd met de afwijzing van het jodendom; met een geleerde die niets opheeft met de leefvoorschriften van het joodse volk (thora en talmoed), noch met de mystieke betekenissen die in de Hebreeuwse versie van de boeken van Mozes verborgen zouden liggen (kabbala). Het is onmogelijk om in detail het erudiete boek van Markish te bespreken. Daarom spits ik me toe op Markish' behandeling van de beruchte uitval van Erasmus tegen Pfefferkorn en op het sleutelcitaat bij Kisch. Daarna ga ik in op de algemene positiebepaling van Erasmus jegens Joden, zoals Markish die heeft geanalyseerd.

Het eerste citaat, bij Kisch nummer twaalf, komt uit Erasmus' scheldpartij tegen Pfefferkorn. Begin 1517 schreef Pfefferkorn een boekje waarin hij Erasmus aanklaagt als ketter.⁽⁴⁰⁾ Op 2 november 1517 schrijft

Erasmus aan Gerard Listrius in Zwolle: ‘Geleerden schrijven mij dat Pfefferkorn, een schurkachtige Jood die zich heeft getransformeerd tot een nog verderfelijker christen, een boek in het Duits heeft uitgegeven waarin hij met een ongehoorde woede alle geleerden onteert, mij inclusief.’⁽⁴¹⁾ Op diezelfde dag schreef Erasmus, zoals bleek, over de aanstelling van de bekeerde Jood Mattheus Adrianus als docent Hebreeuws aan zijn College. In een derde brief van die dag, ditmaal gericht aan Willibald Pirckheimer, gaat Erasmus heftig te keer: ‘De pest moge me halen als hij [Pfefferkorn] niet is ondergedoken in het water van de doop met het doel om de christenen nog fataler te treffen en, eenmaal met ons gemengd, ons te vergiften met zijn judaïsche venijn. Hoe had hij ons kunnen beschadigen als hij Jood was gebleven? Nu, onder het masker van een christen, werkt hij als een echte Jood, nu rechtvaardigt hij zijn afkomst. De Joden hebben slechts Christus beledigd, maar deze dolleman valt een hele menigte van integere mensen aan die bekend staan om hun goede zeden en eruditie. Hij had geen betere dienst kunnen bewijzen aan zijn Joden dan de uitlevering van de christelijke zaak aan vijanden, terwijl hij net doet alsof hij bekeerd is.’⁽⁴²⁾

Volgens Markish was het Reuchlin zelf die Erasmus had verteld dat Pfefferkorn zich voor de schijn had laten dopen. In deze anti-Joodse uitbarsting verlaagt Erasmus zich tot een niveau dat hij normaliter bewust vermijdt. Deze crisis duurt in de brieven precies twee weken: daarna verliest Erasmus elke belangstelling voor Pfefferkorn, wiens naam hij niet meer wil uitspreken. Kisch suggereert echter dat Erasmus permanent, en met steeds meer woede, uitpakt jegens Pfefferkorn: die bewering is uit de lucht gegrepen, al is ze nodig voor zijn betoog.⁽⁴³⁾

Het tweede citaat, nummer vier bij Kisch, is afkomstig uit de brief aan Jacob Hoogstraten van augustus 1519.⁽⁴⁴⁾ In zijn *Destructio Cabalae* van april 1519 had de Keulse aartsbisschop en inquisiteur, Erasmus ervan beschuldigd dat hij in zijn commentaren op het nieuwe testament ketterse ideeën over echtscheiding verkondigde. Erasmus reageerde met een lang verhaal, dat in dit kader enkele kernpunten bevat. Hij voert de kerkvader Origenes op die in een debat met de heidense Celsus, dus een vijand van Christus, deze tegenstander vriendelijk bleef bejegenen. Verderop richtte Erasmus zich, zoals we eerder zagen, tot Hoogstraten in een passage die afsluit met de zin: *Als het haten van Joden een kenmerk is van authentieke christenen, zijn we allen uitstekende christenen.* De sarcastische ironie van Erasmus zou

hier overduidelijk moeten zijn. Die wordt volgens Markish evident door de parallel met Celsus: als het typisch zou zijn voor de christelijke vroomheid om te beledigen, dan zou Origenes de heiden Celsus wel beledigd hebben. Klaarblijkelijk is beledigen *geen* teken van vroomheid, *en is het haten van Joden geen kenmerk van een goede christen.* Aan het begin van deze passage trad Erasmus openlijk op voor Reuchlin en de beteugeling van Jodenhaat. Erasmus gaat bovendien moedig in de aanval. Markish noemt de brief een briljant specimen van Erasmiaanse ironie: de tekst lijkt naïef, maar is buitengewoon grievend: ‘Wat jouw karakter betreft, op dat punt lopen de meningen uiteen. Sommigen beweren dat je een aangenaam persoon bent, zij het wat instinctmatig. Maar er zijn er heel wat die daarentegen denken dat ambitie en hebzucht jouw grootste raadgevers zijn, en dat jij je door je meer dan tirannieke trots boven allen wilt verheffen, *terwijl jouw onverzadigbare honger naar bezittingen je drijft tot het inpikken van de goederen van Joden.*’ [mijn cursivering]

Het respect van Erasmus voor de inquisiteur is een façade. Hij spreekt tot hem als tegen een onverbeterlijke idioot, bespeelt hem zoals een toreador de stier; die is wild, maar onmachtig. Er is geen enkele reden om, zoals Kisch doet, in deze brief na twee jaar nog een echo te zien van de affaire Pfefferkorn: integendeel. De haat van christenen jegens Joden is in Erasmus’ ogen niet gerechtvaardigd; hij veroordeelt deze op dezelfde gronden als hij elk soort haat afwijst. Een welwillende lezer kan opmerken dat Erasmus op deze plaats zijn excuses aanbiedt voor de passages tegen Joden in zijn scheldpartij tegen Pfefferkorn: zo hoort een Erasmus niet te keer te gaan!

Deel 2 van dit essay verschijnt in de februari editie 2011. Het volledige notenapparaat is via de redactie te verkrijgen.

De afgelopen tien jaar heeft Leo Molenaar zich bij vlagen intensief bezig gehouden met onderzoek naar Erasmus, vanwege recente aanvallen op diens reputatie. Hij was leraar scheikunde, tevens gepromoveerd in de eigentijdse geschiedschrijving, en hij redigeerde vier achtereenvolgende lustrumbundels van het *Erasmiaans Gymnasium*. Voor het lustrumboek van 2004, *Ex Pluribus Unum*, schreef Molenaar *Erasmus: kosmopoliet of kleinburger*, dat in de nummers van september en oktober 2010 van *De Vrijdenker* is opgenomen. In het kader van het kunstproject *Reboot* van Bas van Vlijmen, uitgevoerd bij het standbeeld van Erasmus schreef Molenaar namens de Stichting *Huis van Erasmus* het essay *Wat is het beeld van Erasmus?*, dat in het Nederlands en Engels werd gepubliceerd (ook op: www.leomolenaar.nl/nieuws/Erasmus). Ten slotte schreef hij op verzoek van het *Rotterdams Jaarboekje* van 2010 een aansluitend essay over de bronnen van de verguizing van Erasmus, dat op 26 november jl in Rotterdam is gepresenteerd: *De eerroof van Erasmus*. Het is het voornemen van het *Historisch Genootschap Roterodamum* om samen met *Huis van Erasmus* op basis van dit laatste essay begin 2011 een *Symposium* te organiseren.

DVG op HYVES

Jan Jonk heeft op HYVES een DVG-groep aangemaakt: <http://www.vrijegedachte.hyves.nl/>

Een mooi en terecht initiatief. Als u zelf ook op HYVES rondsurft, maak dan ook gebruik van deze gelegenheid om de DVG-groep bekend te maken.

Licht uit het noorden

Column door **ANTON VAN HOOFF**

Op 13 november moest ik in Groningen zijn om daar voor de cursisten Latijn van de seniorenacademie het eerste lustrum op te luisteren met een voordracht. Als ik nu toch daar was, moest ik maar eens een lang gekoesterd idee verwezenlijken: vrijdenkers regionaal bij elkaar brengen. Onder het voorzitterschap van Lex Hagenaars was er een programma 'vrijdenkers on tour'. De bedoeling was om voor clusters van vrijdenkers een voordracht te geven. Drie bijeenkomsten zijn er gehouden: in Den Bosch, Alkmaar en Rijswijk. Het succes - de opkomst - was zeer

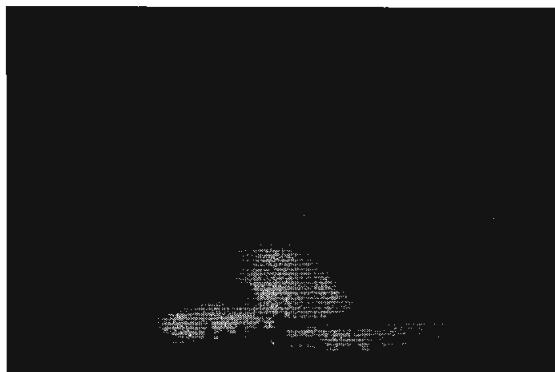
wisselend. Toen het bestuurslid dat de organisatie op zich had genomen er de brui aan gaf, lag het plan op zijn gat.

Wel is er in Amsterdam op initiatief van Victor Onrust een groepje gevormd dat regelmatig bijeenkomt. Met dat idee toog ik naar Groningen. Op zaterdagmiddag 13 november waren zeven mensen komen opdagen in 'Land van Kokanje'. In dit Luilekkerland verlekten we ons aan allerlei thema's die zich zouden lenen om eens over door te praten. Terecht werd het idee om er een leesclub van te maken, terzijde geschoven: dan blijven mensen die niet aan de lectuur zijn toegekomen, beschaamd weg. Besloten werd om een keer of zes per jaar samen te komen, bij iemand thuis of in het plaatselijke humanistenhuis. Een van de leden leidt een thema in, liefst een dat hem persoonlijk hoog zit. En dan kan het vrij praten losbarsten. De lijst van 14 mogelijke onderwerpen dat uit de bus kwam, was niet mals, zoals: Is leven niet absurd? Wat is vrijdenken eigenlijk? Hoe ver moet de tolerantie tegenover andere levensovertuigingen gaan? Hebben (andere) dieren ook rechten?

Op papier ziet het er loodzwaar uit, maar zoals het onder vrijdenkers hoort: er werd hartelijk gelachen in Land van Kokanje.

Op 21 januari komt de groep voor het eerst bijeen ten huize van Cecile Lapré, Westersedrift 14, Haren. Dan gaat het om 'Waarom leef ik eigenlijk (nog)?' Mensen die willen meedoen, bellen of schrijven Cecile (tel: 050-5345993 en e-postadres: c.m.h.lapre@rug.nl).

Een idee voor andere groepen in den lande?

Een zaaier

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist; was in de jaren 1970 lid van de redactie van 'De Vrije Gedachte' en is sinds 2007 redacteur van De Vrijdenker. Autodidact.

Eduard Douwes Dekker (1820-1887), beter bekend onder zijn schrijversnaam Multatuli, heeft veel betekend voor de emancipatie van de Nederlandse bevolking, maar ook en vooral voor de vrijdenkersbeweging en (hoewel hij beslist geen socialist was) voor de opkomende arbeidersbeweging. Hij is bovendien veruit de grootste Nederlandse schrijver. 160 jaar geleden verscheen zijn Max Havelaar.

Dit boek bezorgde de conservatieve welgestelde burgers de schrik van hun leven door de wantoestanden in Nederlands Indië, deze Gordel van Smaragd, het Rijk(e) Insulinde, op onnavolgbare wijze vlijmscherp aan de kaak te stellen. Jacob van Lennep, schrijver, dichter en conservatief Tweede Kamerlid, ontfoetselde Multatuli op slinkse wijze het kopijrecht. Van Lennep vroeg Multatuli in een brief gedateerd 23 januari 1860 om een bewijsstuk dat hij over het kopijrecht mocht beschikken:

Om nu met de Ruijter een kontrakt te kunnen maken, dien ik het bewijs te hebben, dat ik daartoe het recht heb. Nog hij noch eenig uitgever zal natuurlijk drukken, veelmin geld geven, zonder overdracht van 't Kopijrecht, en dat kan ik hem niet overdragen zonder te kunnen aantonen dat ik het bezit. Wees daarom zoo goed mij, met het adres aan Sire, een stuk op Zegel belgisch te zenden, waarbij gij verklaart mij het kopijrecht over het werk getiteld enz. te hebben afgestaan en daarvoor te zijn voldaan naar uw genoegen. Ik kan dat stuk doen inlasschen in de overeenkomst, die ik met R. maak. — Van Lennep

Dekker voldeed hieraan en verloor zo in juridische zin al zijn rechten op zijn werk. Van Lennep had het schriftelijk bewijs in handen... Het auteursrecht was in die tijd slecht geregeld voor schrijvers. Uitgevers wilden alleen iets drukken als alle rechten aan hen werden overgedragen. Van Lennep bracht met opzet een zeer dure uitgave uit, die nog verminkt was ook. Het boek kostte een arbeidersweekloon. Het mag duidelijk zijn dat de bourgeoisie allesbehalve blij was met deze opstandige vrije denker. Van Lennep wilde per se voorkomen dat 'het schuim der Natie' – zo noemde hij de arbeiders liefkozend – dit tegendraadse boek kon kopen. Het zou het rapaille maar op rebelse ideeën brengen. Een geraffineerde vorm van censuur dus. Vergeefs overigens, want het boek werd een van de meest gelezen romans in het Nederlandse taalgebied. Het werd bovendien in vele talen vertaald. Vele arbeiders werden tegen alle verdrukking in *Multatuliaan*.

Multatuli sprak meer dan eens voor De Dageraad, zoals de vrijdenkersbeweging toen nog heette. De leergierige arbeiders hingen aan zijn lippen. Hij schreef ook artikelen voor het blad van de vereniging. Behalve de *Max Havelaar* verschenen korte stukken, aforismen, invallen, rake opmerkingen, korte

geschiedenissen en parabelen, die later gebundeld werden onder de titels *Ideeën I* en *Ideeën II*. Hij was een sociaal bewogen mens die anderen echter tot wanhoop kon brengen door zijn financiële rampen. Ooit sprong hij een Amsterdamse gracht in om het keppeltje van een joods jongetje te redden. Ook was hij vrijmetselaar, wat ik nog steeds niet goed kan plaatsen. Een merkwaardig maar boeiend mens. De Droogstoppels draaien zich in hun graf om en hun nakomelingen zinnen op wraak, want miljoenen mensen oogsten tegenwoordig wat deze zaaier verspreid heeft. Zo legde de Vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte bij het 150 jarig bestaan van de vereniging, in oktober 2006, een krans bij zijn in 1987 (zijn 100ste sterfjaar) onthulde gedenkteken in Amsterdam. Er prijkt een portret van het erelid van de Dageraad op het boek '*Denkers zonder dogma's*' dat het Humanistisch Archief bij dit jubileum uitbracht. In het officiële gedenkboek van 150 jaar Dageraad/De Vrije Gedachte, '*God noch autoriteit – Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland*,' werd Eduard Douwes Dekker uiteraard niet vergeten. Op 8 december 2010 organiseren het J.P. van Praag Instituut, het Multatuli Genootschap en De Vrije Gedachte een aan Multatuli gewijde avond onder de titel "*Misschien is niets geheel waar, en zelfs dát niet*" (Idee 1). Aan het eind van de avond zal de bundel *Misschien is niets geheel waar, en zelfs dát niet. Multatuli inspiratiebron voor vrijdenkers en humanisten* worden gepresenteerd. Als aardigheid vermeld ik nog het volgende. De bekende eeuwige jeugdige striphelden Suske en

Wiske, die dit jaar hun 65 jaar stripbestaan vieren, spelen in hun nieuwste avontuur 'De halve Havelaar' mee in de 'Max Havelaar'. In dit album, verschenen in oktober 2010, gaat Wiske op zoek naar fotomateriaal voor haar spreekbeurt over koffie. Uiteindelijk komt ze in het koloniale verleden van Nederlands-Indië terecht en ontmoet ze Eduard Douwes Dekker, die het plan heeft om een boek te schrijven over de onderdrukking van de bevolking. Een plan dat niet echt op hoerageroep wordt onthaald door de heersende klasse, die een geheime organisatie - onder leiding van ene Ravana - op hem afstuurt om hem te weerhouden het boek te schrijven. Zij hebben ieder de halve Havelaar, maar

uiteindelijk lukt het uiteraard om de hele Havelaar in handen te krijgen en uit te geven. Kortom, Multatuli is springlevend. Zijn ideeën zijn, ondanks allerhande kongsi's van Droogstoppels en hun collaborateurs, niet verloren gegaan. En dat is maar goed ook, want er zijn krachten die, vanuit verschillende uitgangspunten weliswaar, de rijke oogst van Multatuli en de vrijdenkers - een verlichte, liberale, seculiere, ontkerkelijkt, open samenleving - willen afschaffen. Het gevaar komt zowel van politiek rechts en neoliberale (neoconservatieve) zijde, als van religieuze kant (islamitisch maar ook christelijk fundamentalisme en de christelijke politieke partijen).

Madrassa's, koranscholen voor islamfundamentalisme

GUILLAUME PLAS, (1939 Sint Ulriks Kapelle België) politiecommissaris en sedert 11 jaar ere-commissaris

Madrassa's of koranscholen vermenigvuldigen zich overal in de wereld en verspreiden een radicale islamleer. De Koran, het islamitische heilige boek, bevat de woorden in de Arabische taal, overgedragen door allah via de aartsengel Gabriël aan de profeet Mohammed. Allah en de aartsengel Gabriël spraken dus Arabisch en dit is schijnbaar de voertaal in de islamitische hemel van allah. Allah schijnt dus een Arabier te zijn.

De aartsengel bezocht de profeet tijdens 23 jaar om de criminogene soera's te openbaren, met stukken en brokken, aan deze ongeletterde bedoeïen. Wie kan dat geloven? Het is trouwens onbegrijpelijk en onverstandig van de alwetende allah, een analfabeet te belasten met het verspreiden van zijn criminogene haatleer, vervat in de koran. Maar de wonderdoener en exorcist Jezus was schijnbaar ook een analfabeet, anders had hij zelf het evangelie wel geschreven. God en allah houden van analfabeten om hun criminogene haatleer te verspreiden. Een groot Turks staatsman, Kemal Atatürk, zei: 'De islam, deze absurde theologie van een immorele bedoeïen, is een rottend kadaver dat onze samenleving vergiftigt.' Overal in de wereld worden nochtans miljarden euro's uitgegeven om moskeeën en madrassa's te bouwen om deze absurde theologie te verspreiden. Deze miljarden euro's zouden beter besteed kunnen worden aan het oprichten van openbare scholen om het analfabetisme en de armoede te bestrijden in de moslimlanden. Niet alleen de islam is een absurde theologie, dat zijn ook alle andere godsdiensten, die trouwens even gevaarlijk zijn, tenzij men de misdadige geschiedenis van de christelijke godsdienst niet kent.

Zonder in engelen te geloven kan men niet in de Koran geloven

Men moet dan ook al in engelen geloven om het koranverhaal te geloven. Maar wie in duivels gelooft, kan evengoed in engelen geloven. Een engel zou een lichaamloze, onsterfelijke geest zijn, die bekwaam is Arabisch te spreken met Mohammed. Maar was die engel soms geen duivel? Dat is trouwens geloofwaardiger als men de onzinnige en onmenselijke soera's leest. Men moet ook geloven dat de enige godsdienst (dienst aan god) de islam is, door allah aan Mohammed geopenbaard. De koran is echter één groot plagiaat, vooral van het oude maar ook van het nieuwe testament, in plaats van een openbaring van deze afschuwelijke korantekst aan Mohammed via de aartsengel Gabriël. Dit heeft weinig met engelen te maken, maar wel met plagiaat.

Koranonderwijs veelal beperkt tot het uit het hoofd leren van de Koran

Veel koranscholen geven weinig of geen onderwijs, tenzij het uit het hoofd leren van de koran. In deze koranscholen moeten de kinderen van arme moslimfamilies de koranverzen reciteren als robots - dag in dag uit. In de hifz-

madrassa's wordt men *hafiz*, wanneer iemand volledig de koran kan memoriseren. Dit zijn dan ook de meest fundamentalistische scholen. Volgens de Egyptische islamoloog Khalil Samir

spreekt meer dan 90% niet de lokale (nationale) taal, maar Arabisch, Turks, enz., in de Westerse koranscholen. Veel koranscholen worden gefinancierd door Saoedi-Arabië om het wahabisme te verspreiden, een fundamentalistische en conservatieve soennitische stroming. Regelmatig toont men beelden op de televisie van dit machinaal koranonderwijs, dat van ongeschoolde arme kinderen in de madrassa's moslimbotten maakt, onbekwaam om na te denken, gekant tegen de Westerse beschaving, zonder enig besef van democratie, verdraagzaamheid, vrijheid, pluralisme, enz. Er worden zelfs internationale wedstrijden gehouden voor moslims die het best de koran uit het hoofd kunnen reciteren.

Pakistan, bakermat van fundamentalistisch koranonderwijs en terrorisme

Volgens onofficiële bronnen zouden er 20.000 madrassa's zijn in Pakistan. In het Afghaans-Pakistaanse grensgebied krijgen Taliban onderdak en training. Zij hebben er veertienduizend madrassa's. Drieduizend studenten slijten hier gemiddeld tien jaar van hun leven. Al die tijd is het uit het hoofd reciteren van koranverzen in het Arabisch hun belangrijkste schoolse activiteit. 'Wij worden opgeleid voor de jihad'. ⁽¹⁾ De moellah Omar kreeg zijn Taliban opleiding in de madrassa "Haqqania", de meest conservatieve soennitische ulemaschool in Pakistan. De Pakistaanse madrassa's bieden dikwijls geen ander onderwijs aan dan het uit het hoofd leren van de koran, waardoor ze een uitbreidende groep jongeren vormen die sympathie tonen voor moslim militantisme. De politie van Punjab (met

het grootste aantal madrassa's) zei dat tweederde van de bomzelfmoordenaars die toesloegen in Punjab, school hadden gelopen in madrassa's. ⁽²⁾

Islamitisch terrorisme, het resultaat van wat wordt onderwezen in de madrassa's

In dit artikel zegt de Egyptische islamoloog Samir Khalil: "Terrorisme is niet het onverwachte resultaat van de islam, maar het rechtstreeks resultaat van wat er wordt onderwezen in de madrassa's, traditionele scholen. En niet alleen omdat veel scholen training geven in terrorisme en guerrilla oorlog, maar omdat ze fundamentalistisch onderwijzen. Ze beschrijven godsdienst als de oplossing voor elk probleem en kijken naar het Westen op een radicale en onverdraagzame wijze, waardoor jihad de enige oplossing is, de vernietiging van het Westen en al wat schijnt samen te zweren tegen godsdienst. ⁽³⁾ In de madrassa van Binoria (Karachi) zijn er 500 moslimkinderen van 8 tot 20 jaar die soera's uit de koran, in het Arabisch geschreven, uit het hoofd reciteren zonder er iets van te begrijpen. Er waren niet minder dan 22.000 aanvragen om madrassa's te openen alleen al in de provincie Punjab. ⁽⁴⁾

Fundamentalistisch of extremistisch koranonderwijs is een tautologie

Fundamentalistisch onderwijs van de koran is feitelijk een tautologie. Het extremisme, de onverdraagzaamheid, de gewelddadigheid, de aanhitsing tot geweld en jihad, is overal in de koranteksten aanwezig. De soera's zelf zijn extremistisch. Koranles geven is onverdraagzame, haatzaaiende en criminogene teksten aan kinderen onderwijzen. Kinderen de hele dag door koranverzen laten reciteren maakt van hen "gekken van allah". Er bestaat geen gematigde islam omdat er maar één criminogene koran bestaat, gebruikt door alle islamitische strekkingen, of ze nu sjiitisch of soennitisch zijn, enz. Sjiieten en soennieten moorden elkaar ook uit, wat strijdig is met de koran, die alleen toelaat ongelovigen te doden. Er bestaan wel gematigde moslims en dat is een groot verschil, maar die hebben meestal de criminogene koran niet gelezen, anders zouden ze hem verwerpen. Ayaan Hirsi Ali zegt: "De islam is tot geen enkele concessie bereid. Een gematigde islam bestaat niet." ⁽⁵⁾ Psychiater Wafa Sultan, de islamoloog Afshin Ellian, Salman Rushdie, enz., zeggen juist hetzelfde en zij weten wat de islam betekent.

Weinig christenen hebben ook het oude en het nieuwe testament gelezen, want ze zouden geschokt zijn door de afschuwelijke en gruwelijke inhoud van deze boeken die men bovendien heilig noemt.

Financiering van madrassa's door Saoedi-Arabië en Koeweit

Volgens de Pakistaanse minister van onderwijs, Ijazul Haq, worden 8000 madrassa's beheerd door de Deobandi organisatie. Dit is een extremistische moslimbeweging die "Taliban hebben gevormd", gekant tegen het Westen. 90% van de Pakistaanse madrassa's worden gefinancierd door Saoedi-Arabië en Koeweit. De meeste terroristen komen echter uit de meest conservatieve koranscholen die haat tegen niet-moslims verspreiden en voorstander zijn van een radicale islam. Het zou ongeveer 5 miljoen moslimkinderen betreffen die geïndoctrineerd worden in deze gevaarlijke madrassa's.⁽⁶⁾

Koranscholen groeien als paddestoelen, ook in Europa

Ook in Europa stijgt het aantal madrassa's gedurig. Groot-Brittannië telt ongeveer 1600 madrassa's, (Frankrijk 600) die verbonden zijn aan een moskee en die koranonderwijs verstrekken tijdens het weekend of 's avonds. Ongeveer 200.000 moslimkinderen komen er de koran van buiten leren en krijgen een moslimopleiding. De moslimkinderen worden er vanaf 4 jaar gehersenspoeld. Sommigen worden ook naar Pakistan gestuurd, om er een jihadistische opleiding te krijgen. Het is de moeite waard uit het artikel van E.J. Bron "Koranscholen - de onderwijsinrichtingen van de heilige islam" te citeren. Hij schrijft: "In Duitsland leren de moslimkinderen de koran van buiten en ze leren zich te onderwerpen aan allah. Dat is het dagelijkse leven voor meer dan 700.000 van de 750.000 islamitische kinderen en jongeren in Duitsland. Door hun ouders worden ze naar een van de duizenden koranscholen in Duitsland gestuurd, opdat ze streng traditioneel volgens de islamitische waarden worden opgevoed. Daar prediken islamitische leraren de jihad, de heilige oorlog, tegen de ongelovigen, daar leren ze de ware islam kennen." Bron gaat verder: "Hier wordt hen de haat tegen het Westen en tegen de democratie bijgebracht. Wanneer de kinderen de koranscholen verlaten, zouden de meesten van

hen na de ontvangen hersenspoeling al lang niet meer geïntegreerd kunnen worden."⁽⁷⁾

Kinderen jarenlang hersenspoelen met het inprenten van een godsdienst kan blijvende psychische stoornissen verwekken en hun denkvermogen vervormen

Vanaf 3 of 4 jaar kinderen een bepaalde "religieuze goeroe" inprenten is schadelijk voor de geestelijke gezondheid van deze kinderen, of het nu de godsdienst van de grote sekten betreft (judaïsme, christendom of islam) of enige andere kleine of middelmatige sekte. Deze indoctrinatie vanaf 3 of 4 jaar, tot het einde van de schooljaren, of dit nu stiekem, op een zachte of arglistige wijze gebeurt, of op een radicale wijze, is altijd een

Boys in chains - Islamic School, ...

hersenspoeling, een manipulatie, waarvan het kind zich dikwijls later niet meer kan bevrijden. Een kind beschikt nog niet over de mogelijkheid om zich tegen deze dogmatisering te verzetten, en blijft dikwijls voor de rest van zijn leven de "goeroe" aanbidden die hem als kind werd ingeprent. Hij verliest zijn mogelijkheid tot "zelf nadenken - *sapere aude*". Aan kinderen vertellen dat ze naar de hel gaan als ze niet geloven in Jezus, Mohammed, allah of god, is traumatiserend (kan nachtmerries verwekken, enz.) en kan ze psychisch storen voor de rest van hun leven. Aan moslimmeisjes wordt verteld dat ze naar de hel gaan als ze zich niet slueren. Naast een psychisch trauma bestaat er dan nog het lichamelijk trauma zoals de barbaarse seksuele verminking door de besnijdenis van jongens (circumcisie) en de besnijdenis van meisjes (verwijdering van een deel van de schaamlippen en clitorectomie) in verschillende godsdiensten. De religieuze hersenspoeling of manipulatie en haar nadelige gevolgen voor kinderen wordt beschreven in het boek "*The Mind made*" van de psycholoog Nicholas Humphrey.

Wat kan een moslimkind worden onderwezen volgens de inhoud van de koran?

Het moslimkind dat koranles krijgt wordt onvermijdelijk opgeleid in de totale onverdraagzaamheid, vervat in de criminogene soera's: alleen de islam is de godsdienst van god, geen andere godsdienst wordt aanvaard. De ongelovigen zijn hun uitgesproken vijand - de ongelovigen zijn kwaadaardig, trouweloos, bedriegers, de meest perverse van al de geschapen wezens, leugenaars, criminelen, huichelaars, verdoemden, schurken, enz. Dit aan kinderen vertellen kan ze alleen tot haat aanzetten tegen niet-moslims, maar het is nog veel erger. De koran zegt niet alleen dat ze de ongelovigen moeten haten, maar ook dat ze hen moeten uitroeien - ze worden aangespoord tot de heilige oorlog tegen de ongelovigen, ze moeten oorlog voeren tegen de sterke naties, tot ze de islam aanvaarden - De oorlog voeren tegen de schriftgeleerden die niet de ware godsdienst verkondigen - Joden en christenen zijn pervers - Hij die niet rijk genoeg is om eerlijke en gelovige vrouwen te huwen, zal gelovige slavinnen nemen - Polygamie is toegelaten - Werp de terreur in de harten van de ongelovigen, hak in op de halzen en houdt de vingertoppen der ongelovigen, vernietig de ongelovigen - Als de ongelovigen terugkeren naar ongelovigheid, vat ze en dood ze overal waar je ze zult aantreffen - Zij die weerstaan aan god en zijn profeet, snij alternerend hun handen en voeten af, en jaag ze uit hun land - Snij de handen van de dieven af - Spoor de gelovigen aan tot het gevecht - Twintig moedigen onder hen zullen tweehonderd ongelovigen verslaan - Voer oorlog tegen de ongelovigen tot ze uit eigen hand tol betalen en onderworpen zijn - De mannen zijn superieur aan de vrouwen - Sla de vrouwen tot ze gehoorzamen - Dood de afgodendienaars - Het is verboden de islam te verlaten - De afvallige moet gedood worden zegt de profeet (Bukhari 52:260). Het is verboden aan een moslimvrouw om een niet-moslim te huwen, enz.

Lees de koran om er meer van te weten. Er dient eerlijkheidshalve gezegd dat de koran een plagiaat is van de bijbel. Dat wil zeggen dat ook de bijbel vol criminogene en immorele verzen staat. (Doding voor godslastering, overspel, de aanbidding van andere goden, homoseksualiteit, en niet-naleving van de sabbat, enz. - dit alles heeft Mohammed uit de bijbel geplagieerd). In zijn boek "*Traité d'Athéologie*" (blz. 239-256) schrijft Michel Onfray: op de 6235 koranverzen

zijn er 250 ongeveer die de heilige oorlog, de jihad, rechtvaardigen. De islam, zegt deze filosoof, weigert in essentie de metafysische, de ontologische, de religieuze en de politieke gelijkheid.

Laat kinderen hun levensbeschouwing kiezen als ze volwassen zijn

Kinderen behoren vrij te zijn en goed geïnformeerd over de verschillende keuzemogelijkheden en dan op volwassen leeftijd zelf te kiezen. Zelfbeschikking is iets anders dan dat ouders het recht hebben om hun kinderen naar believen te indoctrineren en in te lijven bij hun sociale, religieuze en/of politieke stroming, schrijft Floris van den Berg in "*Pleidooi voor een sterk secularisme*"⁽⁸⁾ Hij heeft volkomen gelijk. Godsdienstonderwijs zou verboden moeten worden in de scholen tot 18 jaar en vervangen door een "Algemene historische en kritische cursus over religies", om aan deze hersenspoeling van kinderen een einde te maken. Ook in het Katholiek onderwijs moet dit proselitisme door indoctrinatie, deze hersenspoeling, verboden worden, omdat dit onderwijs volledig is gesubsidieerd door de belastingbetaler. Godsdienstles moet buiten de scholen worden gegeven als de ouders zelf wensen dat hun kinderen psychisch worden misvormd en geïndoctrineerd, met bijgeloof in plaats van met kennis, geschiedenis, muziek, talen en wetenschap, enz.

De katholieke kerk vindt de islam beter dan zedenleer

Islam kan, maar zedenleer nooit. Weldra komen er in België islamlessen in de katholieke scholen. Dat verlangt broeder René Stockman, overste van de Broeders van Liefde. Mieke Van Hecke, directeur-generaal van het V.S. voor Katholiek Onderwijs en Monseigneur Leonard delen dit standpunt. In tien katholieke scholen in het Antwerpse en Limburgse (B) worden nu al moslimlessen gegeven. Van Hecke ziet voorts ook *heel wat gelijkenissen tussen de islam en het christendom*. Naast de islam moeten de moslimkinderen dan wel nog catechismus leren, zegt ze. Dit zal wel tot conflicten leiden. Een moslimkind leert dat god geen zoon heeft en dat de drievuldigheid niet bestaat (het tegendeel beweren is blasfemie, zegt de koran). In de catechismus zou men het moslimkind dan weer spreken over de drievuldigheid en de zoon van

god en blasfemereren volgens de koran. Hoe zou het moslimkind daaruit wijs geraken? Ze zegt ook dat “Er nooit zedenleer zal worden gegeven in de katholieke scholen.”⁽⁹⁾ (Hbvl. Be 17.6.2010)

Veel gelijkenissen tussen islam en christendom
Mieke Van Hecke vindt veel gelijkenissen tussen islam en christendom. Dat is juist. Beide godsdiensten hebben een crimineel verleden en hun misdadig gedrag houdt niet op. Dat ze echter wel kan beslissen dat de criminogene koran in de katholieke scholen onderwezen mag worden, maar “zedenleer” nooit, is dubbel onrechtvaardig en schandalig. *Ten eerste* omdat zedenleer de kinderen verdraagzaamheid, pluralisme en democratie aanleert en ook kritisch denken, in plaats van gehersenspoeld te worden met goeroes en religieuze dogma’s, waartegen de kinderen niet zijn opgewassen. *Ten tweede* omdat het katholiek onderwijs volledig is gesubsidieerd door de belastingbetaler (niet alleen door katholieken). Het is bijgevolg onaanvaardbaar dat het katholiek onderwijs zedenleer weigert aan andersdenkenden, maar wel de onverdraagzame islam toelaat. Alle Vlamingen betalen voor het Katholiek onderwijs, niet alleen de katholieken. De belastingbetalers die betalen voor dit gesubsidieerd onderwijs hebben dan ook het recht om te kiezen voor zedenleer of catechismus, in de gesubsidieerde katholieke scholen. De onverdraagzame islamleer is dus beter dan zedenleer, volgens Mieke Van Hecke.

Van het einde van de laïciteit terug naar het religieus obscurantisme

De drie monotheïstische godsdiensten willen een einde maken aan de laïciteit in Europa. Gelovigen en ongelovigen danken hun vrijheid aan de laïciteit. Ook de gelovigen hebben er belang bij de laïciteit te steunen, willen ze hun vrijheid niet verliezen zoals dit het geval was vóór de Franse Revolutie. Na de christelijke inquisitie krijgen wij misschien de islamitische inquisitie of beide terug. De psychiater Wafa Sultan (van Syrische komaf), zegt dat de koran nog erger is dan “*Mein Kampf*” omdat “*Mein Kampf* een politiek boek is en de koran een vermenging van politiek en religie. In Groot-Brittannië verplicht de wet in alle scholen tot “collectieve aanbidding van God (*collective worship*)”, behalve in de “Independent schools”. Roubaix is een moslimstad en wanneer wordt het Brussels Hoofdstedelijk Gewest dit ook? Er wordt

beweerd dat Roubaix nu al een stad is met ongeveer 53 à 60% moslims. In de uitzending van 10 september 2010 op de tv-zender “France 4” van de documentaire van John-Paul Lepers “*Qui a peur de l’islam*” zegt schatbewaarder Rachid Gacem van de moskee Abou Bakr van Rijsel (Lille) dat hij gunstig gestemd is tegenover de steniging in de moslimlanden (omdat het de wet van god is), evenals voor het afsnijden van de handen van dieven en hij voegt er aan toe “Als Frankrijk morgen een meerderheid moslims telt, zal de sharia toegepast moeten worden.”⁽¹⁰⁾ De Amsterdamse stadsdeelvoorzitter Ahmed Marcouch wil een “bloeiende moslimenclave” (Nieuw West) buiten het Amsterdams stadsgedeelte. Er wordt veel geruzied over het Brussels Hoofdstedelijk Gewest; dit zal opgelost worden zodra er een moslimmeerderheid is in dit Gewest, dan hebben noch Vlamingen noch Franstaligen er nog iets in de melk te brokkelen. Antwerpen en andere steden zijn evenveel bedreigd als Roubaix.

De Algerijnse president Houari Boumediene waarschuwde ons al in 1974 tijdens zijn VN-toespraak:

“Een dag zullen miljoenen mensen het Zuiden verlaten en naar het Noorden trekken. Ze zullen daar niet heengaan als vrienden. Omdat ze er naartoe zullen gaan om het te veroveren. En zij zullen het veroveren met hun zonen. De buik van onze vrouwen zal ons de overwinning geven.” Een goede raad aan de christelijke Vlaamse partijen: geef nog meer kinderbijslag (ons dus meer belasten) dan in de andere regio’s en dan zul je nog meer grote families naar Vlaanderen aantrekken om veroverd te worden, zoals Boumediene het uitdrukt.

(1) Kweekscholen van de jihad, Koranscholen en Taliban – De Groene Amsterdam 10.11.2006.

(2) Sabrina Tavernise (The New York Times – 3.5.2009 – Pakistan Islamic Schools Fill Void, but Fuel Militancy - Asia Pacific.

(3) AsiaNews.it 9.8.2005 - <http://www.asianews.it/news-en/Islamic-terrorism:-a-result-of-what-is-being-taught-at-madrassas-4071.html>

(4) Madrasas – des fabriques d’islamistes” par Olivier Weber - 17.1.2007 – Le Point. Fr

(5) Strategy Page - <http://www.strategypage.com/htmww/hterr/articles/20091001.aspx>

(6) Strategy Page - <http://www.strategypage.com/htmww/hterr/articles/20091001.aspx>

(7) Koranscholen, de onderwijsinrichtingen van de heilige islam - <http://www.artikel17.nu/?p=31452> (8) Liberales 14.5.2010

(9) Hbvl.Be 17.6.2010 - (10) Le blog laïque de champs <http://lebloglaicedechamps.over-blog.com/article-charia-et-lapidation-les-propos-scandaleux-du-tresorier-d-une-mosquee-de-roubaix-57120212.html>

Het ontstaan van religie: een evolutionaire free-rider?

(1)

JEROEN HOPSTER (1987), student wijsbegeerte aan de University of Edinburgh

Zijn mieren religieus? En olifanten? Neanderthalers? Is godsgeloof erfelijk bepaald? Biedt religie voordeel in de darwinistische struggle for life? In twee delen ga ik nader in op de evolutionaire status van religie, door te analyseren welke rol natuurlijke en culturele selectie hebben gespeeld in haar ontstaansgeschiedenis. In het eerste deel staat de bewijsvoering van de evolutionaire psychologie centraal. Waarom heeft de mens zo'n sterke neiging om te geloven? En is hij daarin uniek? De cognitieve structuur van de 'homo credens', zo zal ik betogen, is diep in onze evolutionaire ontstaansgeschiedenis geworteld. Godsgeloof heeft weliswaar betrekking op het bovennatuurlijke, maar zijn ontstaan is een typisch natuurlijk fenomeen.

De door Darwin gearticuleerde these dat evolutie geschiedt in een proces van natuurlijke selectie, geeft sinds anderhalve eeuw voeding aan bewogen discussies over de plaats van de mens in de natuur. Darwin zelf was behoedzaam de implicaties van zijn theorie toe te passen buiten het domein van de biologische wetenschap. Het evolutiedebat heeft echter een geheel eigen dynamiek ontwikkeld, waarbij darwinistische ideeën in menige maatschappelijke en levensbeschouwelijke visie zijn geïntegreerd. Doorgaans staat Darwin aan de kant van wetenschappers en atheïsten (Darwin zelf was een zelfverklaard agnost) en vormen gelovigen zijn grootste vijand. De voorstelling van een evoluerende mens laat immers weinig ruimte voor geloof in een interveniërende schepper. De voornaamste reden dat veel van de beginselen die Darwin in 1859 formuleerde nog altijd als wetenschappelijke leerstelling gelden, is de grote verklarende kracht die ervan uitgaat. De evolutiewetenschap stelt ons bijvoorbeeld in staat om de oorsprong van religie te verklaren; religies daarentegen, leveren geen bevredigende verklaring voor het ontstaan der soorten. Dat de darwinistische wetenschap zo'n rijk kader biedt om de wereld in kaart te brengen, maakt dat vrijdenkers zich niet op de autoriteit van de scheppingsleer, maar op die van de evolutieleer beroepen. Maar ook voor religiewetenschappers valt lering te trekken uit de lessen van Darwin. Niet om het bestaan van god te bewijzen, maar wel om de oorsprong van het geloof te verklaren. Hoe kunnen wij de genesis van het geloof in natuurlijke termen duiden? Soms wordt hiertoe gewezen op de *functies* die geloof en religie vervullen. Zij bieden troost en hoop, zorgen voor

sociale coherentie en gepolijste omgangsnormen, en verschaffen antwoord op de moeilijke vragen van het leven. Deze inzichten kunnen in een evolutionaire analyse van pas komen, maar zijn ontoereikend om het *ontstaan* van religie te verklaren: haar *bestaan* wordt immers al voorondersteld. Religie is een veelzijdig en complex cultureel fenomeen, maar zoals wij zullen zien kent zij ook een biologische component: de mens beschikt *van nature* over bepaalde geloofsneigingen. De biologische evolutie van religie staat in dit eerste schrijven centraal: wij proberen te achterhalen op welke cognitieve fundamenteën onze religiositeit berust.¹

Een interdisciplinaire analyse

Onze geschiedenis is doorspekt van geloof en religie. Religieuze neigingen hebben zich sinds mensenheugenis op zo'n hardnekkige wijze gemanifesteerd, dat het niet vreemd is te vooronderstellen dat zij een wezenlijk onderdeel vormen van de menselijke natuur. Om hun oorsprong te herleiden, moeten wij verder in het verleden duiken dan geschreven historische bronnen ons toestaan – daarmee valt dit onderzoek buiten het reguliere blikveld van historici. Archeologen bieden hulp: prehistorische bewijsstukken van ritueel gedrag door onze verre voorouders, verschaffen indicaties van vroege vormen van religie. Maar archeologisch bewijs is niet uitputtend: religie bevat naast rituele ook

¹ Ik gebruik het begrip 'biologische evolutie' ter aanduiding van het orthodoxe evolutiemechanisme, i.e. genetische variatie en selectie. Hiertegenover stel ik 'culturele evolutie', als overkoepelend begrip voor variatie en selectie op niet-genetische basis. Dit onderscheid wordt in een volgend deel nader uitgewerkt.

spirituele aspecten, die weinig tastbare sporen voor archeologisch onderzoek nalaten. Toch levert de hedendaagse wetenschap het instrumentarium om de ontstaansgeschiedenis van religiositeit in empirische termen te benaderen. Zo kunnen genetici schatten of er een erfelijke basis is voor het geloof, en beoordelen neurologen of geloofsneigingen in het brein kunnen worden gelokaliseerd. Nog belangrijker is de evolutionaire psychologie, die door een proces van 'reverse engineering' probeert te achterhalen hoe onze psyche in het proces van natuurlijke selectie is gevormd. Het academisch onderzoek naar de ontstaansgeschiedenis van religie vindt plaats op het raakvlak van deze verschillende disciplines.

Alvorens in te gaan op de inzichten die dit onderzoek heeft opgeleverd, moeten twee kanttekeningen worden geplaatst. Allereerst is de evolutionaire status van religie een wetenschappelijk, geen ethisch vraagstuk. Het inzicht van

de filosoof David Hume (1711-1776) vormt hier een belangrijke leidraad: *is doesn't imply ought*. Of de mens een evolutionaire aanleg heeft om bepaald gedrag te vertonen, staat los van de vraag of hij dit gedrag ook *behoort* te vertonen.

Natuurlijke selectie kan ons weliswaar veel leren over de oorsprong van de moraal, maar heeft in beginsel niets te zeggen over de *geldigheid* van morele normen. Wat evolutionair voordelig is, hoeft lang niet altijd moreel wenselijk te zijn – nazi-Duitsland vormt het catastrofale toonbeeld waar verwarring van deze principes toe kan leiden.² Voorts staat de ethische dimensie aan de

zijlijn en zullen wij ons zoveel mogelijk tot het wetenschappelijke discours beperken.³

Ten tweede brengt de aard van deze studie enkele beperkingen met zich mee. Zoals gezegd draagt het onderzoek naar de evolutionaire oorsprong van religie een uitgesproken interdisciplinair karakter, met behalve bovengenoemde vakgebieden ook bijdragen van antropologen, biologen en filosofen – onder wie zowel gelovigen als atheïsten! Enerzijds is dit grensoverschrijdende karakter fraai, maar tevens vraagt het om waakzaamheid: niet alleen omdat sommige onderzoekers er een ideologische agenda op nahouden, maar ook omdat er vaak misverstanden tussen deze verschillende vakgebieden bestaan. Pas rond de laatste eeuwwisseling zijn academici hun krachten gaan bundelen en heeft zich in korte tijd een bloeiend onderzoeksveld gevormd. Toch zijn nog lang niet alle vragen beantwoord en details ingevuld. Wetenschappelijk onderzoek naar de evolutie van religie staat nog in de kinderschoenen en heeft onvermijdelijk een speculatief karakter. Niettemin vormt het aggregaat van de kleine stukjes bewijs die in de talrijke publicaties van afgelopen jaren zijn gepresenteerd, een aannemelijk en intrigerend verhaal over de wijze waarop religie is ontstaan, met vruchtbare grond voor voortschrijdend inzicht.

Het religieuze brein

Hoe weten wij dat religie een biologische oorsprong heeft? Het meest tastbare bewijs voor deze hypothese komt voort uit de neurologie. Religie heeft een neurale basis: het is lokaliseerbaar in ons brein. Nu is religie een nogal breed begrip, dus deze stelling verdient specificatie. In de eerste plaats is er een aanwijsbare neurale basis van *mystieke gevoelens*. Dit betekent dat specifieke hersengebieden versterkte activiteit vertonen, wanneer de mens mystieke ervaringen heeft. Mystieke gevoelens kunnen ook worden geïnduceerd, door delen van de temporaalkwab te prikkelen. Deze ontdekking komt niet als complete verrassing: er zijn legio voorbeelden van geeststimulerende middelen of

² Niet alleen nazi-Duitsland, maar ook de Rooms-katholieke kerk leunt sterk op redeneringen die aan het onderscheid tussen *is* en *ought* voorbijgaan. Zo worden anticonceptie, abortus en homoseksualiteit veroordeeld, omdat zij indruisen tegen de *natuurlijke* bedoeling van de door God geschapen mens. Uit evolutionair oogpunt heeft deze redenering enige zeggingskracht: zonder abortus, anticonceptie en homoseksualiteit zullen onze genen zich – in ieder geval op de korte termijn – sterker vermenigvuldigen. (Ironisch genoeg hanteert de kerk dit darwinistische principe ten behoeve van haar eigen voortbestaan: zij stimuleert dat gelovigen zich vaker voortplanten dan ongelovigen!) De vraag of abortus, anticonceptie en homoseksualiteit moreel wenselijk zijn, zo zal de vrijdenker inzien, moet echter niet (en zeker niet alléén) in evolutionaire of 'natuurlijke' termen worden bezien.

³ Dit is een vereenvoudigde voorstelling van zaken. Hoewel 'Hume's law' beslist niet uit het oog mag worden verloren, herbergt de relatie tussen evolutie en ethiek verschillende dimensies, die ook door enkele hedendaagse filosofen worden gewaardeerd. Het is onhaalbaar hier in het bestek van dit schrijven nader op in te gaan; voor enkele ingangen, zie het lemma 'Morality and Evolutionary Biology' in de online *Stanford Encyclopedia of Philosophy*.

rituelen (paddo's, meditatie, trance) die 'heilige' hallucinaties en spirituele sensaties opwekken. Onze waarneming, zowel van het aardse als het bovennatuurlijke, is onlosmakelijk verbonden met de werking van de hersenen. Het is goed mogelijk dat gericht neurologisch onderzoek ook het succes van ritmisch swingende pinksterkerken, of de opmerkelijke hoeveelheid sterfbedbekeringsen, in een ander daglicht zal plaatsen. Mystieke gevoelens worden gestimuleerd en gemanipuleerd door de activiteit van het brein.⁴

De relatie tussen onze hersenwerking en religieuze uitingen is interessant, maar daarmee is nog weinig gezegd over de cognitieve basis van het geloof. Een mystieke ervaring hoeft immers geen aanleiding te geven tot godgeloof, net zo min als religiositeit noodzakelijkerwijs met spirituele beleving gepaard gaat. Iemand kan best diepreligieus zijn, zonder ooit de aanwezigheid van een godheid letterlijk te hebben gevoeld of ervaren. Een tweede, meer opzienbarende vinding, is daarom dat ook een *religieuze levensbeschouwing* in de hersenen kan worden gelokaliseerd. Recent neuropsychologisch onderzoek suggereert dat mensen die nadenken over god en religie, zich bedienen van specifieke netwerken in het brein, die zijn geëvolueerd door de ontwikkeling van sociale cognitie, taal en logisch redeneren. Schijnbaar is god niet alleen een culturele, maar ook een psychische creatie: onze cognitieve vermogens lijken specifiek afgestemd om de aanwezigheid van een opperwezen te ervaren.

Sommige onderzoekers gaan nog verder: de mens beschikt zelfs over een 'god gen'! Niet alleen zijn geloofsneigingen '*hardwired*' in het brein, ook kunnen zij gereduceerd worden tot een specifieke genetische component. Deze claim is uiterst ongeloofwaardig. Het overgrote deel van het menselijk gedrag vloeit voort uit het samenspel van velerlei genen, gecombineerd met invloeden uit de omgeving. Ons fenotype kan niet simpelweg worden gedetermineerd op basis van genetische instructies. Integendeel, het is uiterst zeldzaam dat één specifiek gen verantwoordelijk

is voor één specifieke eigenschap. Het verband tussen genetische instructies en uiterlijk gedrag is niet simpel en direct, maar gecompliceerd en moeilijk voorspelbaar. Populaire beweringen over één-op-één relaties tussen gen en eigenschap dienen daarom met de nodige achterdocht te worden benaderd: zij getuigen vaak van een groter politiek, dan wetenschappelijk gehalte. De 'god gen' hypothese berust op een grove simplificatie en wordt nog maar door weinig wetenschappers serieus genomen. Dus maakt u zich geen illusies: voor zover wij weten is er geen verschil tussen het genoom van de gelovige en dat van de atheïst. In het streven de evolutionaire oorsprong van religie te verklaren, lijkt dit een ongewenste conclusie. Als het verband tussen onze genetische aanleg en godsgeloof zo ambigu is, hoe kunnen wij dan vaststellen of religie een evolutionaire basis heeft? In de eerste plaats moet worden opgemerkt dat evolutie niet alleen plaatsvindt op het niveau van de genen: ook epigenetische variatie en culturele aspecten spelen een belangrijke rol in de evolutionaire ontwikkeling. Ten tweede moeten wij de mogelijkheid in acht nemen dat religie het product is van andere eigenschappen, die wél een erfelijke component bezitten. Over het eerste punt buigen we ons in een volgende editie, nu richten wij ons op de tweede stelling. Laten we teruggaan naar de ontdekking dat een religieuze levensbeschouwing verbonden is met de hersenfuncties die onze vermogens tot sociale cognitie, taal en logisch redeneren beheersen. Hoe is deze mentale structuur ontstaan? Waarom vergrootte zij de kansen tot overleving en reproductie – oftewel, waarom bood zij voordeel in het proces van natuurlijke selectie? Hier betreden wij het domein van de evolutionaire psychologie.

De religieuze psyche

Typische cognitieve eigenschappen waarover de mens beschikt, en die gedurende de evolutie van zijn verre voorouders zijn ontstaan, zijn de neiging om gebeurtenissen aan een actor toe te schrijven, deze actor intenties toe te dichten, en om gebeurtenissen in een verhalend kader te plaatsen.⁵ Laten wij beginnen bij de eerste neiging: het bespeuren van actoren (Engels: *agent*

⁴ Neurologisch onderzoek naar spirituele fenomenen wordt door sommigen geschaard onder de noemer 'neurotheologie'. Een ongelukkige benaming, die de onterechte associatie wekt van godgeleerden die de hersenen analyseren. Het tegendeel is het geval: deze neurologen proberen juist de materiële basis van spiritueel gedrag te achterhalen. De aard van dergelijk onderzoek verschilt niet van de 'reguliere' neurologie: de term 'neurotheologie' kan daarom beter achterwege blijven.

⁵ Met een 'actor' doel ik op een persoon of voorwerp, dat de capaciteit heeft om te acteren of handelen – actie te ondernemen. Dit begrip wordt veel gebruikt in de hedendaagse filosofie (met name in de Engelse taal: het begrippenpaar *agent* – *agency* raakt sterker aan de beoogde betekenis) waar het de term *subject* ten dele heeft verdrongen.

detection, of wat de antropoloog Justin Barrett noemt ons *HADD – Hypersensitive Agency Detection Device*). Onze perceptie is sterk gericht op het herkennen van beweging. Wanneer een struikgewas heen en weer zwaait, of iemand onze kant op komt sprinten, zijn wij instinctief geneigd onze aandacht op deze beweging te fixeren. Meteen proberen wij de handelende actor van de rest van de omgeving te onderscheiden. Deze psychische neiging is evolutionair te verklaren: een extreme gevoeligheid om vijanden of prooien te bespeuren, vergrootte ongetwijfeld de overlevingskansen van onze verre voorouders (bijvoorbeeld jagers en verzamelaars). En zij konden maar beter iets te veel, dan te weinig vijanden herkennen: loos alarm is immers geen ramp, een late reactie daarentegen funest. Bijgevolg heeft de mens een enorme gevoeligheid ontwikkeld om actoren te ontwaren: wij zien overal actoren in, ook als ze er helemaal niet zijn.⁶

Een tweede cognitieve karaktertrek betreft ons vermogen om ons in te leven in het perspectief van een ander. Dit fenomeen wordt door verschillende disciplines met verschillende termen aangeduid (sociale cognitie; volkpsychologie; *theory of mind*; *intentional stance* (Daniel Dennett)) maar alle hebben een verwante betekenis. De meeste mensen beschikken van jongs af aan over de neiging om hun medemens (maar vaak ook dieren, of zelfs planten) te behandelen als intentioneel systeem.⁷ Wij gaan ervan uit dat zij gedachten en gevoelens hebben en trachten ons in hun beweegredenen te verplaatsen. Wederom heeft dit vermogen duidelijk een evolutionaire functie. Niet alleen stelt sociale cognitie ons in staat om op het gedrag

van de ander te anticiperen, maar bovendien levert het een enorme bijdrage aan sociale coöperatie. Dat mensen hun eigen gevoelens op anderen kunnen projecteren, bevordert de mogelijkheden tot communicatie en draagt bij aan een wederzijdse basis van vertrouwen. Bijgevolg heeft het evolutieproces ons ook met deze intuïtie rijkelijk bedeeld.

Ten slotte beschikt de mens over een instinctieve neiging om oorzakelijke verbanden te leggen en ervaringen in een verhalend kader te plaatsen. Wij worden overspoeld door een aaneenrijging van gewaarwordingen, waar wij slechts grip op kunnen krijgen door hen een chronologische en causale betekenis te geven. Bewust of onbewust proberen wij het toeval uit te bannen. Gebeurtenissen vinden niet willekeurig plaats, maar worden veroorzaakt. Wanneer wij een donder horen na het zien van een bliksemschicht, beschouwen wij de bliksem als oorzaak van de donder: *post* (na) wordt geïnterpreteerd als *propter* (wegens). En de bliksemschicht komt evenmin uit het niets zetten, maar is het werk van god, Zeus, of het gevolg van elektrische krachten. Ons narratieve '*bias*' stelt ons in staat de werkelijkheid te ordenen, situaties als gelijke te herkennen, en daarmee onze omgeving voorbereid tegemoet te treden, snel conclusies te trekken en effectief te handelen. De narratief-causale structuur van ons denken vormt aldus een zinvolle evolutionaire aanpassing. Deze vermogens vormen de biologische ondergrond voor geloof in het bovennatuurlijke. Onze overgevoeligheid om actoren te bespeuren, uit zich in het gemak waarmee wij bereid zijn fantasiefiguren als spoken, sinterklaas, het

⁶ Illustratief voor onze bevooroordeelde perceptie ten aanzien van actorschap, intentionaliteit en causaliteit, is het Heider-Simmel experiment (1944). In dit experiment kregen proefpersonen een filmpje te zien met bewegende geometrische vormen. Toen hen na afloop werd gevraagd wat zij hadden gezien, luidde het antwoord stevast 'achtervolging' of 'ontsnapping'. De proefpersonen zagen geen willekeurige beweging; integendeel, tussen de bewegende driehoekjes en bolletjes ontvouwde zich een duidelijke plot. Blijkbaar is de mens geneigd om ook geometrische vormen, die geen enkele fysieke trek met normale actoren gemeen hebben, intenties toe te dichten – mits hun bewegingen als doelgericht kunnen worden geïnterpreteerd. (Het originele filmpje van dit experiment kan op Youtube worden teruggevonden onder de naam *Heider-Simmel Demonstration*.)

⁷ De meeste mensen, maar niet iedereen: zo is het vermogen om zich in te leven in het gedrag van een ander onder autisten sterk gehavend. Om te beoordelen of de hypothese dat religie en sociale cognitie verband met elkaar houden de proeve van falsificatie doorstaat, zou onderzoek naar religieuze beleving bij autistische personen van grote waarde kunnen zijn. Naar mijn weten is hier nog weinig over bekend.

© Original Artist
Reproduction rights obtainable from
www.CartoonStock.com

monster van Loch Ness en god als werkelijke actor te herkennen. Het is een kleine stap om deze actoren ook intenties toe te dichten: de

chocoladeletter in mijn schoen is het werk van sinterklaas, de plotselinge regenstorm het gevolg van god's wil. Animistische tradities vormen het sprekende voorbeeld van de nauwe verwantschap tussen geloof en intentionaliteit. En ook onze narratieve neigingen bieden een rijke voedingsbodem aan religieuze denkbeelden. Een bizarre samenloop van omstandigheden, een onverwachte genezing, een plotselinge donderslag: dat kan geen toeval zijn zo vertelt onze psyche, maar moet een oorzaak, betekenis en doel hebben. Het toeschrijven van wonderlijke gebeurtenissen aan een intentionele god strookt simpelweg beter met onze intuïties dan een beroep op een onbedoeld toeval.

De religieuze aap?

Intentionaliteit, narrativiteit, en het toedichten van actorschap zijn centrale componenten van onze biologische neiging om te geloven. Deze vermogens bieden tevens aanknopingspunten om enkele rituele kenmerken van religie te verklaren, zoals overlijdensceremoniën. Uit evolutionair oogpunt vormt een lijk een gevaarlijke bron van ziektekiemen, alsook een mikpunt voor roofdieren. Wij hebben daarom een natuurlijk afweermecanisme ontwikkeld ten aanzien van levenloze lichamen: lijken wekken afschuw, wij komen er liever niet bij in de buurt. Wanneer een geliefde van ons komt te overlijden, raakt dit afweermecanisme in conflict met de aantrekking die wij tot hem of haar voelen. Wij zijn gewend onze naasten als intentionele actoren te behandelen, en worstelen met een onvermogen hen plotseling als levenloos object te zien, waar wij afstand van moeten bewaren. Mythen en riten die betrekking hebben op de dood vormen de spil van vele religies, en daar is een goede reden voor: zij bieden een uitstekende uitweg om onze conflicterende instincten op een evolutionair efficiënte wijze te verzoenen. Door de dode te begraven of verbranden wordt afstand gedaan van het ontbindende lijk, maar toch kan de intentionele actor blijven voortleven: zijn geest zal het lichaam immers verlaten, om op te stijgen naar een andere wereld, of te reïncarneren in een ander lichaam. Zo stelt de mens zijn bezwaarde gemoed gerust: hij kan het lichaam van zijn geliefde uit de omgeving verwijderen, zonder zijn basale psychische intuïties overboord te gooien. Hiermee zijn we een heel eind gekomen om het ontstaan van religie op biologische gronden te funderen. De cognitieve wortels van religiositeit,

zo is gebleken, zitten diep genesteld in onze evolutionaire geschiedenis. Zo diep zelfs, dat de vraag rijst of het hier wel exclusief menselijke vermogens betreft. De wetenschappelijke kennis over dierlijke cognitie is nog vrij beperkt, maar

wij kunnen een voorzichtige inschatting maken. Zonder twijfel is de neiging om actoren te bespeuren wijdverspreid binnen het dierenrijk, en bij sommige soorten nog veel sterker aanwezig dan bij mensen. De vraag of dieren causale verbanden leggen en over sociale cognitie beschikken is omstreden, hoewel primitieve aanzetten hiertoe bij intelligentere diersoorten wel aanwezig lijken. En ook in het bergen van doden is de mens niet geheel uniek: vele miersoorten verzamelen hun dode soortgenoten, er zijn anekdotische suggesties van begrafenisrituelen onder olifanten en sommige archeologen opperen dat ook Neanderthalers ceremonieel afscheid namen van hun overledenen. Als deze biologische functies bij niet-menselijke diersoorten aanwezig zijn, beschikken dieren dan ook over een aanzet tot geloof? Zijn mieren, olifanten, of Neanderthalers religieus?

Die vraag heeft iets absurds. Mieren mogen hun doden verzamelen, over een uitgebreid netwerk van hiërarchische taakverdeling beschikken en hun leven ten dienst stellen aan één oppermier, maar toch zouden wij hen niet als religieus bestempelen. De mier handelt voornamelijk op basis van geursporen, en ontbeert het type cognitie dat aan de basis staat van menselijke religies. Olifanten staan op evolutionaire schaal een stuk nader tot de mens, maar ook hun gedrag achten wij niet toereikend om als religieus aan te merken. Net zo min beschouwen wij wolven die huilen bij volle maan als animistisch, gezien wij de kleurrijke nesten van prieelvogels als altaarstuk, of de paringstrek van de soepschildpad als bedevaartsreis. Of Neanderthalers over religie

beschikken is een open vraag, waarvan het antwoord vervlochten lijkt met ons voortschrijdende inzicht in hun taalvaardigheid. Blijkbaar speelt de cognitieve aanleg van de mens een belangrijke rol in het ontstaan van religie, maar is een biologische verklaring niet toereikend: een meer volledige uitleg zal ook culturele elementen in ogenschouw moeten nemen. Zo lijken symbolische gebruiken die gepaard gaan met ons taalvermogen – dat weliswaar een genetische component bezit, maar zich grotendeels als cultureel fenomeen heeft ontwikkeld – een onontbeerlijk bestanddeel in een evolutionaire uitleg van religie.

Hier komen wij terug bij de neurologische ontdekking dat religie verband houdt met de hersengebieden die zijn geëvolueerd door de ontwikkeling van sociale cognitie, taal en logisch redeneren. Deze ontdekking lijkt globaal in overeenstemming met eerdergenoemde inzichten uit de evolutionaire psychologie. Maar zoals de voorbeelden uit het dierenrijk aantonen, is er meer aan de hand met religie. Vele diersoorten die op evolutionair niveau niet al te ver van ons vandaan staan, beschikken over vergelijkbare cognitieve

functies: verschillen tussen mens en dier zijn doorgaans niet zozeer kwalitatief, maar veeleer kwantitatief van aard. Men zou kunnen verdedigen dat de *aanzet* tot religiositeit ook bij olifanten en chimpansees aanwezig is, maar daarmee is niets gezegd over haar verwezenlijking. Het conceptuele raamwerk van de mens is veel en veel breder dan dat van enige andere soort. Een chimpansee zal zich niet om de vraag naar de zin van het leven bekommeren, simpelweg omdat hij niet over de concepten beschikt om deze vraag te stellen. Dat wij wel over deze concepten beschikken, is goeddeels te wijten aan een proces van culturele evolutie. Culturele en biologische evolutie vormen twee verweven hoofdstukken uit Darwin's boek over de genesis van religie. In een volgende editie zullen wij dit tweede hoofdstuk van culturele evolutie onder de loep nemen, en tevens een antwoord proberen te formuleren op de vraag of religie evolutionair voordeel biedt.

Het tweede deel van dit essay verschijnt in de februari editie 2011.

HAIKU Bontje

zwijgen kan ik niet
in de valkuil van het leven
dicht ik gaten

Extra Algemene Leden Vergadering op 22 januari 2011.

Voor nadere informatie zie pagina 56 van deze editie.

Een echte martelaar

HANS KOEKOEK, (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

Ahmed Mebn Nadir twijfelde maar heel even. Hij gaf een ruk aan het bomkoordje en betrad ogenblikkelijk zijn persoonlijke luthof. Zo ver hij keek zag hij in alle richtingen maagden. Het wemelde ervan. Ze waren stuk voor stuk bijzonder aantrekkelijk. Sprankelend jong was niet meer dan vanzelfsprekend. Hij had niet verwacht dat er ook blonde maagden met lichte huidskleur en blauwe ogen bij zouden zijn. Kennelijk werd zijn op dit punt wat afwijkende westerse smaak door de geestelijke leiders geaccepteerd. Jongens zoals hij doken de laatste tijd steeds meer op. De leuke beloning die in het vooruitzicht werd gesteld was daar zeker debet aan. Dat moest ook wel, want de maagden op aarde waren ook niet helemaal te versmaden. Het was in feite de numerieke hoeveelheid die hem over de streep had getrokken. 72 Op willigheid geselecteerde maagden, waar kreeg je dat? Dat aantal haalde je op aarde niet. De beloning was in orde, zeer aantrekkelijk. De organisatie had dat goed geregeld.

Zodra de maagden hem in het oog kregen verzamelden zij zich op een podium en applaudisseerden in zijn richting. Daarna namen ze moeilijk te weerstane, bevallige, houdingen aan. De een deed het wat geraffineerder dan de ander, maar ja, dat bleef je altijd houden. Ook in het hiernamaals waren verschillen.

Hij knikte hen welwillend toe. Wel hield hij bewust afstand, je kon met vrouwen niet te amicaal worden. Ze moesten het als een eer beschouwen als hij hen aandacht schonk en zich wilde verlustigen. Tjongejonge, wat een overvloed aan pure, onbetreden schoonheid. Met wie zou hij starten? In dat geval moest hij een van de maagden wenken, maar dat gebaar was wel zeer onpersoonlijk. Hun namen moest hij weten, maar hoe kun je 72 namen in korte tijd onthouden?

Meteen kreeg hij een hemels idee. Hij zou ze nummeren. Hij wees een maagd aan en zei: "Jij bent nummer 1! Onthoud je nummer, de maagd die naast je staat is nummer 2, daarnaast nummer 3, daarnaast nummer 4. En zo door. Begrepen?" Alle maagden knikten. Allah had niet de meest domme chickies gestuurd. "Als ik straks bijvoorbeeld roep: nummer 24, dan komt dat nummer meteen naar me toe. Oké, ieder roept zijn oplopend nummer af. Dit is een dienstbevel!" Melodius klonken de nummers, in vederlicht lonkende klanken. Hij luisterde met nu al auditief genot. Hij hoorde 69, 70, 71 en toen was het stil. Eerst was hij verbaasd, daarna verbijsterd en ten slotte woedend. Ze hadden hem een poets geleverd, ze hadden hem een volle maagd ontfutseld. Dat de joden, de

christenen en de ongelovigen tot zoiets in staat waren en de boel belazerden, dat waren keiharde bewezen feiten. Dat de islam dat ook deed was onthutsend. Hij had zich gewoon laten belazeren. Die imams hadden hem stuk voor stuk bedonderd.

Een maagd te kort! Hoe kwam hij nu de eeuwige hemelse tijd door? Had hij die laffe streek doorgrond, dan had hij zeker niet aan het bomtouwje getrokken. Een stomme daad! Nu zaten hij en die omstanders met de brokken.

Kon hij Allah wel vertrouwen? Ja, die wel. Het waren de imams die altijd logen en bedrogen. In de moskee brulden ze dat ze alle homoseksuelen van het dak moesten werpen, liefst met het hoofd naar beneden gekeerd en voor de tv beweerden ze dat homo's ook mensen waren met hun menselijke identiteit en waardigheid.

Wat kon hij doen om zijn uitzichtloos lot te verlichten? Wat deden mensen die onterecht getroffen waren door wrede omstandigheden? Die, vooral de vrouwen, hieven een klaagzang aan. Dat moest hij ook doen, maar wie zou hem horen? De imams luisterden zeker niet en hen aanspreken had bij voorbaat geen zin.

Wat nu? De imams passeren was een optie. Zijn aanklacht tegen onware islamitische voorlichting, steeg boven de verantwoordelijkheid van menselijke geestelijken uit. Hij zou de god van de westerlingen kunnen aanspreken. Die had er wel niets mee te maken, maar na-ijver op allah zou wel eens effect kunnen hebben. Een bijkomend voordeel was, dat als het werkte, hij allah niet hoefde aan te spreken. Dat was me nogal wat!

Hij mompelde: "Heer god van de westerlingen, er waren mij 72 maagden in het vooruitzicht gesteld. Men doet mij er slechts 71 toekomen. Wat vindt u hier nu van?"

Er viel een beklemmende stilte die lang aanhield. De God van de westerlingen vond er kennelijk niets van. Oké, dat was in ieder geval duidelijk. Wat nu, toch allah aanspreken? Zat er iets anders op? Nee! Bescheiden herhaalde hij de klacht die hij aan het opperhoofd van de westerse ongelovigen had geuit en wachtte angstig af. Zou er door allah naar hem geluisterd worden?

In zijn hoofd klonk sissend geruis, net zoiets als bij een ouderwetse korte radiogolfverbinding met een ver verwijderd land. Er genereerden en floten signalen in allerlei toonaarden. Werd dat niet ooit Mexicaanse hond genoemd? Een stem drukte zich er doorheen: "Ja, allah, hier."

O! Wat had hij gedaan? Zomaar allah aangeropen. Dat moest problemen geven. Had hij nog maar een bomvest met touwtje, dan kon hij zich naar een andere dimensie bombarderen.

"Ja, allah, hier," herhaalde de stem licht ongeduldig in zijn brein. "Zeg het maar. Je riep me toch?"

Hij vatte moed. Allah aanroepen en dan geen tekst hebben kon hij niet maken. Hij slikte en sprak: "Allah, ik heb uit liefde voor u en de islam een, zoals westerlingen beweren, terroristische daad verricht. Ik liet me ontploffen op een meisjesschool. Uit puur islamitisch standpunt gezien mogen vrouwen zich niet ontwikkelen. Dat geeft alleen maar narigheid. Vrouwen met hersens, daar moeten we toch niet aan denken? Toch zijn er lieden die in naam het islamitische geloof aanhangen en onderhands vrouwen laten leren, ja zelfs studeren. Dat druist tegen het concept van de scheppingsgedachte in."

De stem in zijn hoofd zei: "Dat klopt inderdaad niet, maar kom ter zake."

"Er waren mij door uw geestelijke dienaren 72 maagden in het vooruitzicht gesteld. Bij mijn recente aankomst in het paradijs blijken het er slechts 71 te zijn. Dat is bezijden de afspraak. Het is niet eerlijk gewoon."

"Aai! Ik weet ervan. Ik kwam het tegen in het dagrapport. Uit jouw standpunt bezien lijkt je klacht gegrond.

Nu onze positie: we kunnen organisatorisch het kwantum maagden niet voldoende realiseren. Het is de ene aanslag na de andere, de jongelui vinden het trendy. Het is echt schering en inslag. Tel uit, vermenigvuldig al die aanslagen maar met 72 beloningen. Dat worden gigantische aantallen. Er is dus besloten om de beloning met maagden kritisch te herwaarden. 72 Maagden is inderdaad de maximale beloning. Zo kan het gebeuren dat een simpel aanslagje slechts 3 of 4 maagden oplevert. Je mag dus niet klagen met 71 maagden."

"Maar waarom, allah, krijg ik dan zoveel maagden? Wel 71 stuks."

"Je hebt je opgeblazen in een meisjesschool. Je hebt op je hemelreis 71 meisjes met je meegenomen. Welnu, je hebt je eigen kwantum maagden aangeleverd. Begrijp je? We hebben geleverd wat we hadden."

"Ja, allah, dank u eerbiedig voor uw uitleg. Met 1 maagd minder zal het zeker ook wel lukken. Nu voel ik me pas een echte martelaar."

Muggenzifters en mierenneukers

ENNO NUY (1950, Aerdt) is ondernemer; hoofdredacteur van Maandblad De Vrijdenker

Onder eindredactie van Ties Huigens en Peter de Jong verscheen in augustus 2006, met een voorwoord van Midas Dekkers, bij de uitgeverij van de Wageningen Universiteit,

Leerstoelgroep Entomologie, het boek Muggenzifters en mierenneukers. Waarom pas nu een recensie van dit boek?

Na voor de zoveelste keer tijdens een warme zomernacht met een van een batterijtje voorzien tennisracket de jacht op vrouwtjesmuggen geopend te hebben, besloot ik de volgende ochtend maar eens te googelen op 'mug'. Hoe kan de schepping zoiets onzinnigs en irritants als een mug voortgebracht hebben, wat is in vredesnaam het nut of de toegevoegde waarde van zulke insecten? Mijn zoektocht bracht me bij dit simpelweg fascinerende boek met veel prachtige foto's, dat ik meteen bestelde en in één ruk uitlas.

De entomologen die dit boek schreven laten zich niet uit over schepping of evolutie en dat maakt dit

boek voor iedereen die ook maar een klein beetje nieuwsgierig is zo de moeite waard. Wel zijn zij behept met de voor een wetenschapper kenmerkende eigenschap op elke vraag een rationeel verklaarbaar antwoord te zoeken, onderbouwd door onderzoeksresultaten, verkregen uit minutieus veldonderzoek dat vaak monnikenwerk blijkt te zijn, of uit reproduceerbare experimenten. Nu is een van de voordelen van insecten dat ze met zovele zijn en dat de levenscyclus doorgaans kort tot zeer kort is, zodat evolutionaire ontwikkelingen bijkans op de voet gevolgd kunnen worden.

De drie miljoen koeien in Nederland produceren per dag 180 miljoen liter mest. Dat we daar niet allang in verdrongen zijn is te danken aan de insecten. Er zijn insecten die overleven bij een temperatuur van – 270 °C, andere verdragen zeker een minuut lang een hitte van 102 °C. Er bestaan vermoedelijk circa 10 miljoen soorten insecten waarvan we er ongeveer 1 miljoen kennen. In ons land zijn ongeveer 20.000 soorten insecten te vinden.

Verbijsterend om te lezen was het gegeven dat veel insecten de controle over seksuele voortplanting zijn kwijtgeraakt aan hun passagiers. Er zijn bacteriën die diep in het celvocht van miljoenen insecten leven en die daar de voortplanting van hun gastheren zodanig manipuleren dat ze zelf optimaal mee kunnen liften naar toekomstige generaties insecten!

Insecten blijken ook te kunnen leren, ondanks hun relatief beperkte brein. Een bij heeft voor iedere bloem specifieke vaardigheden nodig om er de nectar uit te kunnen halen. De bij leert deze methodes door te oefenen en beperkt zich bij voorkeur tot slechts een paar bloemen, zodat ze per bloem zo weinig mogelijk tijd kwijt zijn. En uit onderzoek bij bananenvliegjes is gebleken dat zij een schakelaar hebben tussen het korte- en het lange termijn geheugen; de mate waarin een leerervaring wordt omgezet in geheugen blijkt nauwkeurig geregeld door een samenspel van geheugen-stimulerende en –remmende genen. Ook is uit onderzoek gebleken dat bijvoorbeeld wespen kunnen tellen en onderscheid maken tussen gastheren van verschillende kwaliteit. En forensen blijkt ook een favoriete bezigheid van insecten te zijn: ze maken gebruik van andere insecten om zich te laten vervoeren naar plekken waar voor hen gunstige omstandigheden voorkomen. Sommige insecten zijn niet bij machte om een gewenste gastheer te beklimmen en maken gebruik van een kleinere gastheer die hem wel op dat gewenste grotere vervoermiddel weet te brengen. Soms bevinden zich wel 250 meeliftende sluipwespen op het lichaam van een enkele gastvrouw.

Insecten communiceren met geur- en smaakstoffen, waarmee ze samenwerken binnen de eigen soort, partners aantrekken, concurrenten weren, nestgenoten oproepen bij gevaar, enzovoort. Insecten doen ook aan spionage en ze kunnen opscheppen of zelfs liegen over hun eigen

kwaliteiten met behulp van chemische signalen. Van enkele mierensoorten wisten we al dat ze samenwerken met bladluizen; zij melken deze luizen en beschermen hen tegen predators. Trouwens, niet alleen insecten communiceren met chemische

signalen, planten doen dat al evenzeer en vele planten werken nauw samen met roofvijanden of sluipwespen. En wat dat spioneren betreft: sluipwespen die de eieren van motten parasiteren, gebruiken seksferomonen van de moeders van hun slachtoffer om het ei te vinden waarin ze hun eigen eieren leggen.

Ongeveer de helft van alle insectensoorten is vegetariër. Er zijn meer plantenetende insectensoorten (tussen de 500.000 en 3 miljoen) dan er plantensoorten zijn (300.000). Veel planten huren lijfwachten in, carnivore insecten, om zich te beschermen tegen kaalvraat door plantenetende insecten en bieden hun lijfwachten zelfs huisvesting aan (in de holle doornen van acacia's huizen vaak mieren die de plant beschermen). Planten kunnen ook SOS signalen uitzenden om hulp te roepen naar hun lijfwachten en ook dit geschiedt met behulp van geurstoffen.

Tussen planten en insecten is een ware wapenwedloop gaande waarbij planten hard werken aan hun chemische afweer terwijl de insecten mogelijkheden proberen te ontwikkelen om die chemische afweer uit te schakelen.

En dan de mug: er is een aantal specialisten dat zich uitsluitend op de mens voedt. Deze antropofiele soorten zijn de overbrengers van een aantal belangrijke infectieziekten, waaronder elefantiasis, malaria, gele koorts en dengue. De rol van het insect is hierbij die van vector (overbrenger), die het micro-organisme overbrengt van de ene op de andere mens. De voorkeur voor mensen wordt bepaald door het humane geurpalet, en dit houdt de overdracht van deze infectieziekten in stand.

Een prachtig hoofdstuk behandelt het belang van de biodiversiteit en de rol die insecten daarin spelen. Insecten noemt men ook wel eens vliegend plankton. In de kolom boven een terrein ter grootte van een voetbalveld passeren per maand 75 miljard grote en kleine insecten, bij elkaar ongeveer 500 kg biomassa, onder meer dienend als voedsel voor vleermuizen en vogels. Een gierzwaluw vader of moeder brengt in de toptijd van het broedseizoen ongeveer 10.000 insecten per dag naar hun hongerige jongen.

De natuur reguleert zelf een biologisch evenwicht, tot de mens dat evenwicht verstoort. Vleesetende insecten jagen voortdurend naar voedsel om te overleven of naar gastheren om zich voort te planten. Het grote aantal vleesetende insecten met hun uitstekende zoekvermogen voorkomt het ontwikkelen van grote populaties van plantenetende of herbivore insecten in de natuur. Deze populatieregulatie heeft uiteindelijk geleid tot de ontwikkeling van biologische oorlogvoering in de landbouw. Natuurlijke vijanden van plantenetende insecten worden nu ingezet in plaats van chemische bestrijdingsmiddelen.

meest frappeerde is het besef dat wij mensen aan grenzeloze zelfoverschatting lijden wanneer we onszelf weer eens als het hoofddoel van de schepping of het toppunt van de evolutie zien. Wij vinden onszelf zo knap maar we verbleken bij de wezens die als soort wel eens een veel langer leven beschoren zou kunnen zijn dan de mens zichzelf toedicht. En passant besteedt het boek ook veel aandacht aan de plantenwereld die we eerder al tegenkwamen in *Het verhaal van onze voorouders* van Richard Dawkins. Eens te meer wordt duidelijk hoezeer alle leven terug te leiden is naar één enkele oorsprong. En planten mogen dan geen hersenen hebben (die hebben

Afin, zo kunnen we eindeloos doorgaan met het verhalen van die wonderlijke insectenwereld. Maar lees dit voortreffelijke boek vooral zelf. Wij voelen totaal geen scrupules als we weer eens achteloos een vlieg weggagen of een mug doodmeppen. Niet dat dit boek u opeens de aandrang bezorgt om bromvliegen te aaien of wespen en horzels te liefkozen, maar het is een wonderlijke wereld die ons een fascinerende kijk op evolutie en evolutieleer biedt. En wat mij het

ze ook niet nodig want ze moeten het doen met wat ze op hun vaste standplaats aantreffen en ze hoeven niet allerlei beslissingen te nemen over links- of rechtsaf) maar planten communiceren wel degelijk en blijken samen te werken met insecten. Dit schitterende boek kan ik u van harte aanbevelen. Voor een luttel bedrag bestelt u het bij insect-wur.nl en als u daar toch op bezoek bent, bekijk dan ook eens de waanzinnig mooie macrofoto's van die grenzeloze insectenwereld.

Het zal je God maar wezen

Atheïsme voor leken verklaard – 9

JAN VAN DER WERFF, (1939 Hilversum) is gepensioneerd omroepmedewerker

Mensenoffers en slijmen bij God

Misdaden worden altijd door anderen begaan, nooit door ons. Bij de vaderlandse geschiedenis op de roomse lagere school hoorden wij alles over de

martelaren van Gorkum die in 1572 door de protestantse watergeuzen werden vermoord. Maar over Jan de Bakker, de eerste protestantse martelaar in Nederland die in 1525 als ketter op de brandstapel zijn einde vond, hoorden we helemaal niets. En van alle andere kettters die op de brandstapel eindigden, werd ons verteld dat die door de Spanjaarden vermoord waren, niet door ons Nederlandse katholieken. Op protestantse scholen werden al deze gebeurtenissen op een wat andere wijze onderwezen. Alleen de anderen doen zoiets, wij niet.

Toen de Spanjaarden Midden-Amerika veroverden, waren ze ontzet over de mensenoffers die de Azteken brachten aan de zon. De Azteken voerden regelmatig oorlogen met andere volkeren met als voornaamste doel het maken van krijgsgevangenen. Die krijgsgevangenen waren nodig omdat hun God, de zon, mensenoffers eiste. Als er geen mensen werden geslacht ter meerdere glorie van de zon, zou die de volgende dag niet meer opkomen. De Azteken moesten dus wel. Niemand kwam op de gedachte om eens te proberen wat er zou gebeuren als er niemand werd geofferd. Vermoedelijk zou degene die de moed had gehad dat voor te stellen, zelf het volgende slachtoffer zijn geweest. Want God en Zijn ware gelovigen houden niet van tegenspraak. Alle monotheïstische godsdiensten zijn per definitie onverdraagzaam en dictatoriaal. God

duldt geen concurrenten naast Zich. Er is maar één God. Als iemand een ander geloof belijdt, aanbidt hij een andere God, en die kan niet bestaan, want onze en alleen onze God is de Enig Ware. In naam van de Enig Ware God vonden er kruistochten plaats, werden en worden er godsdienstoorlogen gevoerd en werden er heksen en ketters ter dood gebracht.

Een leraar Grieks, een van de paters jezuïeten van wie ik les kreeg, vertelde eens in de klas dat het doden van een vijand een verdienstelijk werk was om in de hemel te komen. Toen er uit de klas protest opklonk, voegde hij er aan toe dat dat natuurlijk alleen voor een rechtvaardige oorlog gold. Was het leven maar zo eenvoudig. Wie heeft er gelijk als moslims en christenen oorlog met elkaar voeren, zoals toen Karel Martel de Moren versloeg bij Poitiers of tijdens de kruistochten? Of tijdens de Reconquista, toen de „katholieke koningen” Ferdinand en Isabella de Moren uit Spanje verdreven, of de oorlogen tussen moslims en joden in het Midden-Oosten, tussen de katholieken en protestanten in Noord-Ierland of tussen katholieken, orthodoxen en moslims in wat vroeger Joegoslavië heette? Alle partijen hebben God aan hun zijde en dus hebben ze allemaal gelijk. Zo bezien is het altijd goed een vijand te doden want een vijand is niet alleen jouw vijand maar ook een vijand van jouw God. Het is dan ook geen wonder dat je God een plezier doet met het doden van Zijn vijanden. Sterker nog, God eist dat Zijn vijanden worden gedood. Die vijanden hoeven geen soldaten te zijn: heksen, ketters, afvalligen en sodomieten (homo's) zijn ook vijanden van God. Niet alle kerkelijke leiders zijn bloeddorstige monsters. Op het Concilie van Tours in 1163 werd plechtig verklaard: “Het vergieten van bloed is de Kerk een gruwel.” Deze nobele en verstandige uitspraak heeft onverwachte, gruwelijke gevolgen gehad. Een minder vredige christen, Paus Innocentius VIII – innocentius betekent onschuldig – verklaarde in 1484 dat hem ter ore was gekomen dat mensen van beiderlei geslacht omgang hadden met de duivel en zodoende allerlei rampen over de wereld afriepen. Deze heksen moesten worden opgespoord en terechtgesteld. Omdat het vergieten van bloed de Kerk een gruwel was, werden heksen, en ook ketters, zonder bloedvergieten om het leven gebracht en wel op de wreedst denkbare manier: ze werden levend verbrand. Honderdduizenden mensenoffers voor God.

De Spaanse soldaten waren geschokt door de mensenoffers die de Azteken brachten, maar de mensenoffers in hun eigen land beschouwden ze als normaal. Vindt u dat het verbranden van heksen en ketters geen mensenoffers waren? Dan hebt u het mis. Als de Heilige Inquisitie in Spanje

voldoende slachtoffers bijeen had gebracht werden die gezamenlijk verbrand. De veroordeelden kregen allemaal een blok hout in hun mond gepropt zodat de toeschouwers niet werden gestoord door het geschreeuw, gegil of gekerm van deze arme drommels. Het geknetter van het vuur werd overstemd door een orkestje dat gepaste muziek ten gehore bracht. Geen mensenoffers? Zo'n massaterechtspraak heette “autodafe”. Dat betekent “hoogtepunt van het geloof”.

Wat bezielde de beulen, de magistraten en, niet te vergeten, de aangevers van heksen en ketters? Velen werden er beter van. Aangevers werden betaald, beulen hadden er hun broodwinning aan en magistraten kregen premies voor iedere veroordeling, maar het voornaamste was toch dat het doden van een vijand van God een verdienstelijk werk was om in de hemel te komen. “Kijk eens God, ik heb een van uw vijanden gedood. Wat krijg ik daarvoor terug? Ik mag nu toch wel naar de hemel, hè?” Het brengen van mensenoffers heeft tot doel God te behagen. Zoals dictators worden omgeven door vleiers en intriganten die bereid zijn over lijken te gaan om het de grote leider naar de zin te maken en er zo zelf beter van te worden, zo wordt God gediend door mensen die over lijken gaan om er in het hiernamaals beter van te worden. Zo laat je God zien hoe sterk je in Hem gelooft. Het is slijmen bij God.

Je kunt je afvragen of je de vele aidsdoden in Afrika waar protestanten in Amerika en katholieken in Rome beide medeverantwoordelijk voor zijn, tot de mensenoffers kunt rekenen. Er zijn goede redenen dat wel te doen. God heeft voorbehoedsmiddelen verboden, vinden deze gelovigen en dus wordt God behaagd door condooms onder alle omstandigheden te verbieden of tegen te houden. Dat er daardoor massa's mensen doodgaan, is een bewijs te meer van een sterk geloof. Fundamentalistisch protestants Amerika en fundamentalistisch rooms Vaticaan slijmen bij God.

Kun je nu alle Amerikaanse protestanten en alle rooms-katholieken verantwoordelijk stellen voor alle aidsslachtoffers in Afrika? Nee, natuurlijk niet. Het zijn niet de individuele gelovigen die schuldig zijn aan deze mensenoffers. Het zijn de machthebbers in deze religies. Bij de rooms-katholieken is dat het Vaticaan en de hele kerkelijke hiërarchie, bij de protestanten in de Verenigde Staten zijn het de fanatieke predikanten en de christelijke lobbies. De gelovigen hebben vaak helemaal geen weet van wat er, mede in hun naam, gebeurt, en als ze het wel weten hebben ze niet genoeg invloed om deze mensenoffers tegen te gaan. Wel mag je de “machteloze” gelovigen

kwalijk nemen dat ze hun kerk niet verlaten. Vind ik.

De laatste decennia wordt de wereld geconfronteerd met een nieuwe vorm van offers aan God: het moslimfundamentalistische terrorisme. Zelfmoordaanslagen. Een zelfmoordaanslag valt niet goed te keuren, maar in sommige gevallen kun je er wel begrip voor opbrengen. Als je al meer dan een halve eeuw onderdrukt wordt, als je geen rechten hebt, als je land en je huis je worden afgepakt, als je niet weet of je woonwijk de volgende week nog overeind staat, dan is het niet moeilijk een wanhoopsdaad te begaan. Een zelfmoordaanslag is dan in de eerste plaats een poging om aan de onderdrukking een einde te maken of er op z'n minst tegen te protesteren. Voor sommigen zal het ook een manier zijn om de hemel te bereiken. Het verhaal over martelaren die in het hiernamaals tot in alle eeuwigheid over 72 hoeri's – bevallige maagden die altijd maagd blijven – kunnen beschikken is bekend. Voor sommige jongens, kinderen nog, kan dat een reden zijn om zelfmoordenaar te worden. Je wordt een "martelaar", je krijgt status na je dood en je behaagt Allah. Overigens zijn deze "martelaren" geen martelaren maar (zelf)moordenaars. Een martelaar wordt per definitie door anderen vermoord, niet door zichzelf.

De aanslag door Al Qaida op de Twin Towers in New York was een grootschalig mensenoffer, een islamitisch autodafe. Dat geldt voor alle Al Qaida aanslagen. De terroristen hadden geen persoonlijke reden om onschuldige burgers te vermoorden. Een

van de terroristen van de Twin Towers had een geschreven gebed tot Allah bij zich. Hij wilde naar de hemel. Een Al Qaida aanslag is een vorm van Allah behagen om er zelf beter van te worden, met andere woorden, het is slijmen bij Allah.

Mensenoffers aan Allah zijn trouwens niets nieuws. Volgens de islamitisch goddelijke wet, de *sharia*, moeten afvalligen ter dood worden gebracht. Dus net als de God van de roomsen, eist de God van de moslims, Allah, mensenoffers. Niet alleen afvalligen, maar alle vijanden van Allah – zoals oneerbiedige schrijvers, tekenaars of filmers – moeten gedood worden.

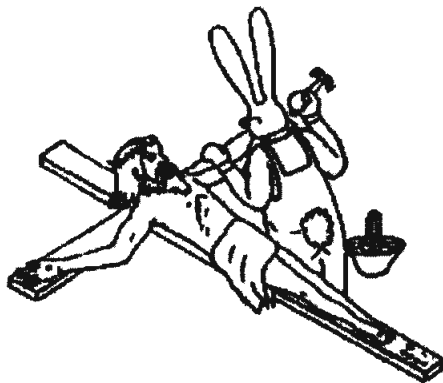
Toen de filmer Theo van Gogh werd vermoord, had zijn moordenaar erop gehoopt zelf de dood te vinden. Hem zouden dan de 72 hoeri's ter beschikking staan. Van Gogh's moordenaar is geen held en ook geen martelaar. Hij is een slijmerd. Hij bracht een mensenoffer om te slijmen bij Allah.

Masterplan

JAAP VAN DEN BORN (Nijmegen 1951) beidt zijn tijd

'Je zoekt een man die kruisen bouwt?
Neem Jezus; net zijn pakkie-an
Die werkt nog zonder Masterplan
En hij doet wonderen met hout'

Een Dóód-Stille-Nacht in 1944

JAN BUYS, (1930 Geleen) organisatie adviseur

Iemand vroeg mij om eens een kerstverhaal te vertellen. Dat is voor mij een opgave, want ik schrijf meestal over zaken die mij persoonlijk zijn overkomen. Maar ik wil het voor deze ene keer toch wel eens proberen.

Zo zat ik (zo'n dikke vijfduizend jaar geleden) met mijn broertjes en zusjes, warm tegen elkaar aangedrukt bij het rokerige haardvuur van onze reusachtige, uit grote maaskeien opgetrokken

schouw. Wij keken scheel van de honger en namen af en toe een hapje rook, want daar kon je zo zalig soezerig van worden. Intussen keken we verlangend uit naar het maïspapje met geitenmelk dat mijn moeder voor ons klaarmaakte. Zij staarde daarbij somber voor zich uit.

Alle grote mensen leken somber in die dagen, want zij maakten zich ernstig zorgen over de zon, die al wekenlang iedere dag een stukje dieper de grond in zakte. Het werd daarom steeds killer, kaler en kouder om ons heen. Al het sappige groen veranderde langzaam maar zeker in treurig grijs en de resterende bosbessen en bramen smaakten inmiddels zo vies naar zurige alcohol, dat alleen mijn vader er nog van durfde te eten als hij 's-avonds, vermoeid van de jacht, thuis kwam.

Plotseling, juist op het moment dat de pap klaar was, hoorden we buiten tussen de bomen, mensen jubelen en juichen: "Halleluja, hij zakt en zinkt niet meer, hij komt weerom, hoera, hij heeft zich gewend!" Mijn moeder rende met de papkom in de handen naar buiten en wij stoven achter haar aan. "Wie heeft zich gewend?" riepen wij in koor. Het antwoord was luid en duidelijk: "De zon..., ja, de zon keert weer terug en over een paar maanden wordt onze moeder aarde weer groen en sappig en dan kunnen de planten en bloemen, maar vooral ook onze kinderen weer gaan groeien en bloeien...!" Alle mensen op het Noordelijk halfrond waren dolblij en ze omhelsden en zoenden elkaar, terwijl zij tranen plengden van geluk.

In het midden van ons dorpsplein zat een oude grijsaard, geknield voor de slagschaduw van een lange en dunne, diep in de grond geslagen houten paal. "Kijk zelf maar", zei hij tegen mijn moeder, "zes dagen geleden kwam zijn schaduw nog tot hier, maar die is nu minstens vijf zandkorrels korter geworden en ik verkondig u daarom dan ook de blijde boodschap, dat het zonlicht eindelijk weer terugkomt." Die avond hebben wij met zijn allen tot diep in de nacht, hand in hand, rond grote en groen gebleven kerstdennen gezongen, gesprongen en gedanst, want wij, wij waren nog nooit zo intens gelukkig geweest!

Zo'n vijfduizend jaar later, om precies te zijn aan het einde van het jaar 1944, hadden wij Europeanen ons zover ontwikkeld, dat we trots waren op onze hoogstaande christelijke beschaving en dat we dat soort prehistorische mensen primitief, onderontwikkeld en heidens noemden. Wij bekommerden ons ook niet meer om de zon, want wij wisten toch al lang, dat die ergens rond de Kerst weer terug zou komen. Nee, wij waren rond kerstmis 1944 vreselijk druk met veel belangrijker zaken. Zo hebben in die dagen de geallieerden ondermeer bedacht, dat het nuttig zou zijn en ook alleszins wenselijk, om niet alleen de Duitse fabrieken met brandbommen te bestoken, maar ook om de dichtbevolkte, oude Duitse binnensteden op die manier in een vuurzee te veranderen. De nazi's waren zelfs zo intelligent dat ze een onbemande vliegende bom hadden uitgevonden (de V1) die ondergronds door dwangarbeiders werd geproduceerd en in grote aantallen werd gelanceerd, in de hoop ergens ver weg (in Londen of Antwerpen) een aantal onschuldige, maar vijandelijke mensenlevens te beëindigen.

Weer andere volgelingen van Adolf Hitler waren stiekem erg druk bezig met een geheel andere geniale uitvinding. Zij ontwikkelden namelijk een bepaald soort gifgas (cyclon-B), waarmee je per dag honderden of duizenden uit heel Europa afkomstige zogenaamde "Untermenschen" zoals de Joden vrijwel geruisloos ter dood kon brengen, terwijl hun doodstrijd maar ongeveer twaalf minuten duurde.

Maar wij hadden toen gelukkig weinig weet van al dat gedoe. Ik was pas 14 jaar en wij woonden in Den Bosch aan de rand van de stad, in een straat met huizen die speciaal voor grote Rooms-katholieke gezinnen waren gebouwd. Wij waren medio oktober 1944 al bevrijd van de gehate Duitse bezetters, maar boven de grote rivieren, in het noordwesten van Nederland, stierven vooral de inwoners van de grote steden nog massaal van honger en kou.

Het was in die kerstnacht van 1944 dat wij met het hele gezin, na het bijwonen van de urendurende nachtmis in onze onverwarmde ijskoude parochiekerk, verkleumd van kou thuis kwamen. Daar wachtte ons de traditionele, heerlijke hete Brabantse kerstbalkenbrij, waarna wij liedjes zongen als "Stille nacht, Heilige nacht" en "Vrede op aarde, in de mensen een welbehagen". Totdat mijn moeder ons riep om mee naar buiten te komen en te luisteren naar de stilte. Wij slopen nieuwsgierig door de bijkeukendeur ons kleine en verwaarloosde achtertuintje in en wat

we daar hoorden zal ik mijn leven lang niet vergeten. We hoorden namelijk helemaal niets! Geen kanongebulder, geen fluitende granaten, geen gebrom van zware Engelse of Amerikaanse bommenwerpers, zelfs geen zuchtje wind was er te beluisteren, want het was niet alleen pikdonker, maar vooral ook dood- en dóódstil. Heel in de verte blafte een nerveuze hond tegen deze zeldzaam vredige, maar ook onheilspellende stille nacht. Het voor een paar graden, her en der blonk een bleek sterretje aan het diep donkere firmament en ik vroeg mij af of het kerstkindje werkelijk de vrede op aarde zou hebben gebracht. Maar mijn vaders gedempte stem klonk somber toen hij uitlegde, dat alle mensen maar één nacht per jaar het kerstfeest vieren en dan God bidden en smeken om vrede en dat gebeurt dus nu op dit moment in heel Europa en hij voegde er grimmig aan toe: "Ik ben benieuwd hoe lang ze het deze keer volhouden."

En jawel, bij het prille ochtendgloren van die eerste kerstdag op 25 december 1944 werden wij ruw uit onze slaap gewekt door een angstaanjagend ratelend geronk dat aanzwol tot een oorverdovend geknal, dat alle deuren en ramen van ons huis deed rammelen. Het was inderdaad een V-1, een vliegende bom, die met een snelheid van zo'n zeshonderd kilometer per uur het dak van onze zolder naderde. Beladen met meer dan 500 kilo van het hoogexplosieve trinitro-tolueen, was het moordlustige stalen monster, bestuurd door een automatische piloot, op zoek naar warm en waardevol menselijk leven. Toen dat rammelende rotting rakelings over de nok van ons dak scheerde, kropen wij kreunend van angst diep onder de dekens, zo dicht mogelijk tegen elkaar aan, want we beseften dat het redeloos vechtende en vernietigende oorlogsmonster weer terug was van kort kerstverlof, om met frisse moed te kunnen overgaan tot de meedogenloze, moorddadige en wreedaardige, maar o zo zinloze orde van de dag.

En wij, wij waren wij nog nooit zo intens ongelukkig geweest!

Uit: *Weerbarstige wreedaardige waanwijsheid* door Johannes Booys, medio 2008, Hoofdstuk 14, pag. 92.

Gods makelaar: tussen kerk en staat

Vaticaan weer in oog van storm door vastgoedschandaal en verstrengeling met zakenwereld en politiek.

SONJA DE SCHAEPRYVER, (1947) Erembodegem (B) is lerares ethica en publiciste

Miljoenen Italiaanse euro's verdwenen in de zakken van het Vaticaan, dat laatste hielp ministers en andere hoge heren uit de buurt van Berlusconi dan weer voor een prikje aan luxeflats in

Rome. In achtertuin Italië mag de oppermachtige kerk tot nader order dan van seksschandalen gespaard gebleven zijn- en dan nog- het gerecht heeft zijn oog laten vallen op de vele schimmige zakendeals. Spilfiguur in het systeem was kardinaal Sepe. Behalve 2000 appartementen beheerde 'Gods vastgoedmakelaar' ook een jaarlijkse centenpot van 9 miljard euro.

Dat paus Benedictus XVI het geschonden blazen van zijn kerk wil oppoetsen van de jongste maanden zal niet één gelovige ontgaan zijn. Ratzinger moest niet alleen korte metten maken met de vastgeroeste gewoonte om pedofiele priesters de hand boven het hoofd te houden maar ook de augiasstal van het Vaticaan uitmesten. Deze is nu eenmaal groter dan het berghok van een sacristie. Schoon schip maken, zo moest Benedictus ondervinden, betekende ook afrekenen met de *kooplui* in zijn tempel.

Recent onderzoek toont immers aan dat het Vaticaan en de Italiaanse zakenwereld in het voorbije decennium weer danig verstrengeld zijn geraakt. Dit roept spontaan herinneringen op aan de *liaisons dangereuses* tussen de kerk en het Romeins financieel- politieke establishment die in de jaren tachtig aan het licht kwamen – dit onder meer naar aanleiding van het spectaculaire, in bloed gedrenkte faillissement van de Italiaanse Banco Ambrosiano.

Vandaag is Rome in de greep van het zogenaamde 'gelatineuze systeem'. Dat is een stinkend potje waarin hoge heren uit de buurt van Silvio Berlusconi hand- en spandiensten verleenden aan (of aangeboden kregen van) het Vaticaan. Vooral kardinaal Sepe, een vertrouweling van de vorige paus, Johannes Paulus II, werd onlangs wegens verregaande corruptie in verdenking gesteld. Wat blijkt immers? Als directeur van de Congregatie voor de Evangelisering van de Volkeren, voorheen de Sacra Congregatio de Propaganda Fide ofte Congregatie voor de Voortplanting van het Geloof, had Sepe zich niet zozeer met de missies beziggehouden als wel met het

onmetelijke vastgoedimperium dat het Vaticaan er in Rome op na houdt.

Het verhaal dat Justitie al enkele maanden aan het blootleggen is, oogt alleszins weinig fraai. Het vindt onder meer zijn wortels in de permanente staat van scandalitis waarin Berlusconi en zijn regering vertoeven en kreeg een Vaticaanse verlengstuk toen een rogatoire commissie naar de Heilige Stoel werd gestuurd. De onderzoekers neusden in rekeningen, facturen, hypotheeken en contracten allerhande en kwamen tot de vaststelling dat tal van Italiaanse

hoogwaardigheidsbekleders met één voet in Rome staan, met de andere in het Vaticaan. Voor een goede verstaander: de symbiose tussen kerk en staat is totaal! Politiek, ideologisch zowel als zakelijk blijken Berlusconi en de Curie al sinds het tijdperk – Woytila twee handen op één dikke buik. Maar is het ooit anders geweest?

Het verhaal begint meer dan tien jaar geleden, in de aanloop naar het Jubileum dat de kerk toen vierde. Omdat in 2000 zo'n 30 miljoen pelgrims in Rome verwacht werden, lanceerden Italië en het Vaticaan 240 grote projecten waaronder ook heel wat bouwwerken- van parkeergarages over horecazaken tot nieuwe wegen. In naam van de paus kreeg kardinaal Sepe de logistieke coördinatie voor het feestjaar toegespeeld, waardoor de Italiaanse staat uiteindelijk 2 miljard euro lichter werd gemaakt. Doordat het potje dicht bleef, gingen de heren ook na Jubileo door met de praktijken. Dat was onder meer mogelijk omdat de Burgerbescherming noch de kerk aan controle onderworpen waren: de eerste omdat ze over nood- of risicosituaties gaat en haar uitgaven kennelijk minder moet verantwoorden dan andere

overheden; de tweede omdat ze sinds jaar en dag in een belastingsparadijs kantoor houdt, Het Vaticaan, waar volgens critici gretig Italiaans zwartgeld witgewassen wordt.

Over enkele van de dossiers wil het gerecht nu klaarheid. Nu is paus Benedictus er misschien niet in geslaagd het vermoeden van zich af te schudden dat hij zijn zondige priesters in bescherming nam, met de aanpak van affairisme en gesjoemel binnen zijn instelling had hij van meet af aan minder schroom. Althans, zette Ratzinger Sepe al in 2006 op een zijspoor, in de ogen van de buitenwereld *in tempore non suspecto*.

Op de zetel van Propagande Fide is Sepe inmiddels vervangen door een onbekende prelaat uit India die niets van luxeflats maar alles van kerstening afweet. Kennelijk vermoedde Benedictus dat Sepe het nogal bont gemaakt had, en in het onderzoek heeft de paus het Italiaanse gerecht volstrekte transparantie en medewerking beloofd. Althans 'binnen de grenzen die door het Concordaat bepaald zijn' een verwijzing naar het Verdrag van Lateranen uit 1929, waarbij Italië de Heilige Stoel de volle onafhankelijkheid verleende!

In een open brief aan de gelovigen heeft aartsbisschop Sepe het zelf intussen over niet nader genoemde vijanden die erop uit zijn hem te vernietigen. *'Ik heb altijd in alle openheid voor het welzijn van de kerk geijverd'* zo trok hij van leer *'een immer weer vervolgde kerk'...* en als uitsmijter *'Na de calvarietocht komt de verrijzenis. Bid voor uw bisschop'*. En in een poging de hete aardappel naar een hoger niveau door te schuiven: *'de Vaticaanse administratie heeft de diverse operaties altijd goedgekeurd(...)'* Maar binnen zowel als buiten de kerk is een juridische heksenjacht aan de gang.'

Sepe, die zijn handen in onschuld wast en natrapt in de richting van zijn oversten, werd in Napels, waar hij thans officie houdt, op vurig applaus onthaald. Nu mag het volk Sepe dan wel blijven toejuichen, de vraag is of de Italiaanse gelovigen zoveel vuile was wel zullen slikken.

Who cares?

De duistere ethiek van de Koran

MARCEL KLEIN, (1972 Stadskanaal) ondernemer

'Islamofobie!' het is een term die door apologeten voortdurend wordt gebruikt om de argumenten van critici van hun kracht te ontdoen (als de opponent aan een fobie lijdt – een ziekelijke angst – hoeft men deze immers niet serieus te nemen).

Hoewel er zeker mensen zijn bij wie de angst voor de Islam groteske vormen aanneemt, kan ik me niet aan de indruk onttrekken dat de apologeten en steunbetuigers van de Islam zich er met dit soort ad-hominems te gemakkelijk van af maken.

Wanneer men de Koran zonder roze bril leest lijkt het boek doorspekt te zijn van een irrationele en ziekelijke achterdocht jegens de ongelovige, en dit soort angsten kan bijdragen aan polarisatie, haat, oorlog, terrorisme en andere uitwassen wanneer men dergelijke teksten al te serieus neemt: **'98:6. Voorwaar, de ongelovigen onder de mensen van het Boek en de afgodendienaren zullen in het Vuur der hel geworpen worden, daarin zullen zij verblijven. Zij zijn de slechtste der schepselen.'**

Naast 'de slechtste der schepselen' is de ongelovige 'brandstof voor het vuur' (sura 2:24), *doof, stom* (2:171), *erger dan beesten* (sura 8:22, 8:55), *een huichelaar* (sura 8:49), et cetera. In de Koran wordt de niet-moslim neergezet als iemand die niet in staat is te deugen; iemand die niet te vertrouwen is: **'60:2. Als zij de overhand over u krijgen zullen zij als vijanden tegenover u handelen, en zij zullen hun handen en tong naar u uitstekten om u kwaad te berokkenen.'**

Wie in een discussie met islam-apologeten dit soort teksten te berde brengt en kritische vragen stelt, kan worden beschuldigd van het bijdragen aan polarisatie in de samenleving. Maar wie over polarisatie begint mag uitleggen op welke wijze deze Koranteksten bijdragen aan vrede en saamhorigheid: **'3:28. Laat de gelovigen geen ongelovigen als vrienden verkiezen boven de gelovigen.'**

'4:101. Voorwaar, de ongelovigen zijn een openlijke vijand voor u.'

'3:118. O gij die gelooft, neemt buiten uw volk geen ander tot intieme vrienden; zij zullen niet in gebreke

blijven u te benadelen. Zij houden van leedvermaak. Nijd laten zij blijken en wat hun innerlijk verbergt is nog erger.'

'5:51. O, gij die gelooft, neemt de Joden en de Christenen niet tot vrienden. Zij zijn elkanders vrienden. En wie uwer hen tot vrienden neemt, is inderdaad één hunner.'

'60:4. Er is een goed voorbeeld voor u in Abraham en degenen die met hem waren toen zij tegen hun volk zeiden: "Wij hebben niets uitstaande met u en hetgeen gij buiten Allah aanbidt. Wij verwerpen u en er is tussen u en ons eeuwige vijandschap en haat ontstaan, tenzij gij in Allah, de Enige gelooft.'

Zelfs bidden voor ongelovige familieleden is niet geoorloofd: **'9:113. Het is de profeet en de gelovigen niet geoorloofd om vergiffenis te vragen voor de afgodendienaren, zelfs al waren dezen verwanten, nadat hun (de gelovigen) duidelijk is geworden, dat zij (afgodendienaren) het volk der hel zullen zijn.'**

Wat in godsdiensten vaak een katalysator is geweest in het polarisatieproces is het concept van de hel; een concept dat in de wereld van de Islam, net als in het christendom, voor monsterlijke psychische deformaties heeft gezorgd. Over de hel zegt de Koran: **'21:19. Voor de ongelovigen zullen gewaden van Vuur worden gesneden en over hun hoofd zal kokend water worden uitgegoten. Waardoor hun ingewanden alsmede hun huiden zullen worden verteerd. En hen zullen ijzeren roeden wachten. Telkens wanneer zij er**

uit (uit de hel) wensen te gaan, zullen zij er in terug worden gedreven; men zal zeggen:

"Proeft gij de straf van het branden?"

De tegenpool van de hel is het paradijs:

'47:15. Het beeld van het paradijs dat aan de godvruchtigen is beloofd: er zijn daarin stromen water dat niet bederft; en

stromen melk waarvan de smaak niet verandert en stromen wijn, smakelijk voor degenen die drinken en rivieren van zuivere honing. En zij zullen er allerlei vruchten in hebben en vergiffenis van hun Heer.

Kunnen zij gelijk zijn aan degenen die in het Vuur

vertoeven en die kokend water te drinken krijgen zodat het hun ingewanden verscheurt?’

Ieder weldenkend mens moet er niet aan denken om eeuwig te leven. Zelfs een oase van melk en honing, met de mooiste mannen en/of vrouwen die ieder moment klaarstaan om aan alle wensen en lusten te voldoen, gaat na een paar honderd jaar vervelen. Toch zal vrijwel iedereen die in dergelijke rariteiten gelooft er alles aan doen om niet in de hel te belanden. De gelovige heeft hierbij echter een enorm probleem. Hij kan er nooit helemaal zeker van zijn of hij uiteindelijk in het paradijs zal belanden, en notoire zondaars, hoe gelovig ze ook zijn, kunnen het helemaal wel vergeten. Allah weegt immers de zonden en de goede daden: **‘101:6. Dan zal hij, wiens schalen zwaar zijn, Een aangenaam leven genieten. Doch hij, wiens schalen licht zijn, Zijn toevlucht zal Hawi'jah (de hel) zijn.’**

Er is echter een uitweg; één wijze waarop men volgens de Koran absolute zekerheid heeft op een plekje in het paradijs: **‘4:74. Laten derhalve zij, die hun tegenwoordig leven voor het leven in het Hiernamaals willen offeren, voor de zaak van Allah strijden. En wie voor de zaak van Allah strijdt, hetzij hij gedood wordt of overwint, weldra zullen Wij hem een grote beloning geven.’**

‘4:95. Diegenen der gelovigen die niets doen, met uitzondering der onbekwamen, zijn niet gelijk aan degenen die met hun rijkdommen en hun persoon terwille van Allah strijden. Allah heeft degenen, die met hun rijkdommen en hun persoon strijden doen uitmunten boven de rustenden en aan ieder heeft Allah het goede beloofd. Allah zal de strijders boven de stilzittenden doen uitblinken door een grote beloning.’

‘9:20. Zij, die geloven en van hun woonplaatsen verhuizen en met hun bezit en met hun persoon voor de zaak van Allah strijden, hebben in de ogen van Allah de hoogste rang. Dezen zullen zegevieren. Hun Heer geeft hun blijde tijdingen van Zijn barmhartigheid en van welbehagen en van tuinen waarin een blijvende zaligheid voor hen zal zijn.’

‘3:169. En denkt niet over degenen, die terwille van Allah zijn gedood, als doden. Neen, zij zijn levend en bij hun Heer worden hun gaven geschonken.’

9:111. Voorzeker, Allah heeft van de gelovigen hun persoon en hun bezittingen gekocht in ruil voor het paradijs - zij vechten voor de zaak van Allah en zij doden en worden gedood - een onfeilbare belofte in de Thora en het Evangelie en de Koran.’

Wie zijn leven of bezittingen opoffert in de strijd voor ‘de zaak van Allah’, of met andere woorden, wie oorlog voert tegen de ongelovigen is verzekerd van een plaats in het paradijs, aldus de Koran. Dit houdt in dat oorlog voeren lucratief is, want de vreedzame weg naar het paradijs is onzeker. Sommige geloofsijveraars zullen tegenwerpen dat het alleen toegestaan is om

verdedigingsoorlogen te voeren, en de context van sommige verzen waarin opgeroepen wordt tot de gewapende strijd lijkt inderdaad te suggereren dat er sprake is van een defensieve oorlog, maar wie de koran volgt en zijn medemens bejegt als ‘slechtste der schepselen’, ‘minder dan beesten’ of ‘brandstof voor het vuur’, heeft de koude oorlog al in gang gezet. Werkelijke oorlog kan uitbarsten wanneer men een stapje verder gaat en besluit om de eigen wetten (god's wetten) boven die van de ongelovigen te stellen: **‘33:48. En gehoorzaam de ongelovigen en de huichelaars niet en sla geen acht op hun grievende taal, stel uw vertrouwen in Allah, want Allah is Toereikend als Beschermers.’**

‘4:59. O, gij die gelooft, gehoorzaamt Allah en Zijn boodschapper en degenen, die onder u gezag hebben.’ Zodra een andersdenkende meerderheid weigert om uitzonderingsposities en bijzondere privileges te creëren voor de volgelingen van Mohammed, zouden deze zich aangevallen kunnen voelen en daarin een rechtvaardiging kunnen zien om tot gebruik van geweld over te gaan. Op basis van dezelfde drogredenen kunnen mogendheden en extremistische groeperingen die de Koran als leidraad aanvaarden vervolgens hun ‘onderdrukte’ broeders en zusters weer te hulp schieten.

Zodra de Islam een politieke macht van betekenis is geworden dan kan dit het einde betekenen van de scheiding tussen moskee en staat. De Koran schrijft voor dat de ongelovige de keuze krijgt om zich óf te bekeren tot de Islam, óf de speciale hoofdelijke belasting (Jizya) voor niet-moslims te betalen en een leven in onderdanigheid te accepteren: **‘9:29.**

Bestrijdt diegenen onder de mensen van het Boek, die in Allah noch in de laatste Dag geloven, noch voor onwettig houden wat Allah en Zijn boodschapper voor onwettig hebben verklaard, noch de ware godsdienst belijden totdat zij de belasting met eigen hand betalen, terwijl zij onderdanig zijn.’

Komt de ongelovige in verweer tegen de discriminatie en vernedering dan kan dit opnieuw reden zijn om ‘te strijden voor de zaak van Allah’, en zo zou het kunnen zijn dat er op den duur steeds minder ruimte komt voor ongelooft. Er kan een negatieve spiraal in werking worden gezet, en in veel landen waar de Islam zich heeft verankerd speelt dit proces zich helaas af of heeft het zich afgespeeld.

Hoewel er tegenwoordig veel vreedzame en vrijzinnige vormen van Islam zijn, kunnen we niet zeggen dat Mohammed, de stichter van de Islam, een vreedzaam mens was. Hij was een krijgsheer en geen zachtaardige mysticus of prediker zoals Gautama Boeddha. Hij voerde wrede oorlogen waarbij werd geroofd en geplunderd, politieke tegenstanders werden vermoord, krijgsgevangenen massaal werden onthoofd en hun vrouwen en kinderen als slaven werden afgevoerd. Ter ondersteuning van het idee dat

de 'ware' Islam een religie van vrede is helpt het dus niet echt als we de handel en wandel van de stichter als voorbeeld nemen. De meeste gelovigen van tegenwoordig doen dit gelukkig ook niet en daarmee wordt duidelijk dat de Koran mensenwerk is; broddelwerk waar veel mensen diep in hun harten eigenlijk niet meer in geloven. De duistere ethiek van

de koran is ouderwets en hopeloos achterhaald, net als die van de bijbel...

Noot voor bevooroordeelde lezers; nee, ik ben geen aanhanger van Geert Wilders en diens gedachtegoed (eerder een tegenstander).

Center for Inquiry Low Countries presenteert

Denken op het scherp van de snede

Over atheïsme en (eco)humanisme

Drie uitdagende en inspirerende bijeenkomsten met atheïst, humanist, vrijdenker en filosoof Floris van den Berg over atheïsme en (eco)humanisme.

1. Dinsdag 7 december: Atheïsme

Floris van den Berg legt nog een uit waarom god niet bestaat en kabouters ook niet. En waarom een wereld zonder religie een betere wereld is.

Over: *Hoe komen we van religie af? Een ongemakkelijke liberale paradox.*

2. Dinsdag 14 december: Humanisme: goed zonder god

Over: *Filosofie voor een betere wereld*

3. Dinsdag 21 december: Ecohumanisme: over dieren, toekomstige mensen en milieu

Over: *Filosofie voor een betere wereld*

Data: dinsdag 7, 14 & 21 december

Tijd: 19.30 – 21.30 uur

Locatie: Kromme Nieuwe Gracht 29 te Utrecht (gebouw UvH).

Kosten: 5 Euro per avond

Gaarne aanmelden van te voren op: info@cfilowcountries.org

Floris van den Berg is filosoof, executive director van CFI Low Countries (www.cfilowcountries.org) en bestuurslid van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (www.devrijegedachte.nl). Ook organiseerde hij in 2009 de atheïsmecampagne in Nederland met een groot billboard bij Schiphol. Floris blogt hier: <http://verlichtingshumanisten.web-log.nl/>

Grofgebekt

LEON WECKE (1932 Wijchen) is polemoloog verbonden aan het Centrum voor conflictanalyse en -management (CICAM) van de Radbouduniversiteit Nijmegen

Onlangs had ik in den Haag een ontmoeting met een torenkraai. Het beest was mij opgevallen vanwege een liedje dat hij zat te krassen. Dat luidde als volgt: 'Torentje torentje bussekruit / Wie flap er uit / Die grove taal met knopen / Torentje is gebroken'.

Het dier kon niet alleen praten maar ook scherp zien en luisteren. Hij vertrouwde mij toe dat hij geen torenkraai was, maar een gewone kauw, en dat hij zich

mateloos ergerde aan de grove taal die door politici gebezigd wordt.

Zelfs in het torentje, zo zei hij, was het een onderwerp van gesprek geweest.

Hij verhaalde dat er elke week een vertrouwelijk onderonsje plaats vindt in de torenkamer. Het was een gesprek tussen drie heren, waarvan hij om privacy redenen de namen niet wilde noemen, wel de initialen: een zekere heer M.R., G.W. en M.V. Tot voor kort

begonnen zij stevast met het Wilhelmus. Maar een van hen had bezwaren geopperd tegen een zekere W. van Nassau, die weliswaar geen drie paspoorten had gehad, maar wel de Nederlandse, de Spaanse en ook nog de Duitse identiteit. Op zijn verzoek had men toen maar het oude volkslied 'Wien Neerlands bloed door de ad'ren vloeit van vreemde smetten vrij' aangeheven. Ik kon daar wel inkomen', zei de kauw, 'wij zitten ook met een invasie van Vlaamse gaaien, die voor onze beukenootjes en eikels komen, wat dacht je anders.

Na het gezang stelde M.R. voor om eerst wat te eten. Het was tegen twaalf uur. Een van hen wilde persé Hollandse pot, maar uiteindelijk was hij tevreden met een portie 'Nazi Goering'. Op tafel lag een zak met hete aardappelen en men zou er eentje ter bespreking uitpakken. En het werd 'grof taalgebruik'.

'Wie wil beginnen', vroeg M.V., terwijl hij de anderen vragend aankeek. Niemand reageerde. Het werd zelfs een pijnlijke stilte. Ik was door een open raam binnen gekomen en kon mij niet inhouden. 'Ik begin', zei ik. Het wekte geen verwondering want de heren bleken gewend aan informanten van diverse pluimage.

'Grove taal', zo begon de kauw, is informele taal, die in formele situaties gebezigd wordt, waarbij van taalintensivering sprake is. Er wordt overdreven tot het een aard heeft. Als een vrachtvliegtuig met één bom, die ook nog niet afgaat, naar de VS vliegt staat in de krant dat de VS aan een ramp ontsnapt is. Minister Zalm riep na die terroristisch te duiden moord op Theo van Gogh uit 'dat het oorlog was'. Taalverruwing heeft te maken met overdrijven. Het gaat daarbij veelal ook om het gebruik van scheldwoorden, schuttingtaal, vloeken maar ook om misleiding. Het heeft te maken met de frustratie van burgers omdat ze menen niet aan hun trekken te komen. Ze geven aan zondebokken de schuld en recreëren zich met de gore taal, die hun politieke leiders uitslaan. Taalverruwing heeft ook een recreatief aspect en voorziet in de behoefte om uit de sleur van alle dag te geraken. Wat is er mooier, leuker en bevredigender dan een gevestigd autoriteit te kakken te zetten. Het heeft te maken met populisme, waarvan ene Zijderveld ooit opmerkte dat dat 'drijft op de zinderende emoties van onbehagen, onzekerheid en vaak ook rancune'. En daaraan leveren in het bijzonder de diverse media ook nog hun bijdrage. Ze framen het nieuws en selecteren uit het aanbod veelal de meest sensationele berichten, die ze ook nog van een interpretatie en oorzaken voorzien. De concurrentie op de vrije markt leidt tot telegrafisering van de mediaproducten: sensatie is belangrijker dan importantie en conflicten worden aantrekkelijker geacht dan samenwerking. Een

nederlaag met tien nul staat dagenlang op de voorpagina. En met tegenslag en mislukking haal je meer publiciteit dan met een succes, je kunt dat navragen bij zowel de directeur van het Nationaal Historisch Museum als bij die Dirk Scheringa van wijlen de DSB-bank.

Het kauwtje stopte even om op adem te komen. 'En nu is het jullie beurt. Laten we afspreken dat iedereen een argumentatie geeft over de noodzakelijke reductie van het aantal parlementariërs, en we zien wel wie daarbij de grofste taal gebruikt. Het kauwtje gaf het volgend verslag:

'Jij begint zeiden de twee tegen MV'.

'Maxime, want zo heette hij', zei de torenkraai, die overigens zelf Gerrit heette, 'Maxime zwaaide met een medische verklaring. Er stond in dat hij beter over sommige dingen nog kon zwijgen, het was getekend door de dokter, dokter Rasmussen uit Brussel.

Ik vond het wel vreemd', zei mijn gevederde vriend, 'ik dacht dat het ras mussen op zijn retour was, maar nu bleken ze toch ergens nog steeds van grote invloed.

De ander, ene Mark, nam toen maar het woord. Hij stond bekend om zijn klare taal, heldere denken en vriendelijke oogopslag. Hij begon met: 'Het moge duidelijk zijn dat een vermindering van het aantal parlementariërs het publiek debat ten goede komt. Hoe meer meningen, hoe langer het duurt en meer kans op ondoorzichtigheid. Ik kan het niet anders zeggen; 100 is minder dan 150. Het volk is niet dom en zal dat laatste zeker begrijpen'. Hij vervolgde:

'Daarbij betekent het dat onze parlementaire commissies door minder beschikbare leden als vanzelf minder en kleiner worden met het eerder door mij geduide positieve resultaat. Het is een ernstige vergissing te menen dat ik ongelijk heb. Natuurlijk

zullen sommige parlementariërs niet graag voorstander zijn van hun eigen afschaffing, maar er is maar één belang dat telt en dat is het landsbelang.

Overigens zullen we die tweederde meerderheid voor een grondwetswijziging toch niet halen, en dat weten onze politieke vrienden ook wel. Geen reden tot bezorgdheid dus, maar straks hebben we wel de mogelijkheid de oppositie het verijdel van een historisch besluit in hoge mate te verwijten.

'Nu ik', zei Geert. 'Uiteraard hebben wij teveel kamerleden. Met Marijnissen, meen ik, moet het om volksvertegenwoordigers gaan. Er zitten lui met een grote waffel, die een rotschop verdienen, je wordt ziek van hun gewauwel, ik ben er kotsbeu van. De onzin die die idioten uitkramen slaat nergens op. Laatst ook weer zo'n knettergekke eikel, die meent dat je door moet gaan corrupte regiems met ontwikkelingsgeld in de watten te leggen. Zò moet je het zeggen, dát verstaat het volk. We hebben teveel

kamerleden en veel te weinig volksvertegenwoordigers Zeggen dat je iets oplost en het niet doen, dat is pas schuttingtaal. Kutmarokkanen (een term die ik helaas niet als eerste gebezigd heb), kutmarokkanen dus, die iets geflikt hebben niet het land uitsturen dát is pas onfatsoenlijke politiek bedrijven.

'Herejee', verzuchtte Maxime, 'even dimmen', hij schrok zelf van zijn onparlementair woordgebruik. Geert het is dat we je gedogen, maar potjandorie, je bent in je woordgebruik wel wat ondeugend, foei!

Mark liet vervolgens zien wie de echte leiding had met de mededeling 'we zetten er een punt achter'. Maxime stelde nog voor met een korte samenzang te eindigen, maar dat wilden de andere twee niet. Ik heb toen maar het initiatief tot een afsluitende limerick genomen, zei het kauwtje en hij declameerde:

'Een parlement in 's Gravenhage
Kon met beschaafde taal de natie behagen
Maar sinds Pim en Geert
Wordt er anders geleerd
En moeten we tot 'goddonderju' ons verlagen.

Over de eeuwige terugkeer van het fascisme

Wat begon als een korte bespreking van het boekje van Rob Riemen ⁽¹⁾ ...

JAN BONTJE (Rotterdam 1947) is o.a. columnist; was in de jaren 1970 lid van de redactie van 'De Vrije Gedachte' en is sinds 2007 redacteur van De Vrijdenker. Autodidact.

Rob Riemen (1962) is essayist en was oprichter en is directeur van het Nexus Instituut in Tilburg. Dit instituut wordt gesubsidieerd door de Universiteit van Tilburg. Het boekje De eeuwige terugkeer van het fascisme verscheen in het najaar van 2010 bij Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen en kan gezien worden als een analyse van, en een erudiete waarschuwing tegen, het fascisme zoals dit volgens de schrijver heden ten dage in ons land wordt belichaamd door Geert Wilders en zijn beweging. Dit artikel werd begonnen en was oorspronkelijk bedoeld als een recensie van het werkje, maar is uitgegroeid tot een zelfstandig artikel waarin Riemen's uiteenzetting echter wel een centrale rol speelt.

Rob Riemen heeft Wilders een fascist genoemd en vond terecht dat hij dit moest beargumenteren en onderbouwen. Vandaar zijn boekje, dat hij inmiddels ook aan alle Kamerleden heeft doen toekomen. Hoewel Riemen nergens verwijst naar het Nexus Instituut en het boekje kennelijk op persoonlijke titel heeft geschreven,

past het zeer wel in de gedachtesfeer van dit instituut. Allereerst daarom iets over Nexus ⁽²⁾ (het citaat is afkomstig van de eigen website <http://www.nexus-instituut.nl/>): "Het Nexus Instituut, opgericht in 1994, bestudeert het Europese cultuurgood in zijn kunstzinnige, levensbeschouwelijke en filosofische samenhang, om zo inzicht te bieden in eigentijdse vragen en uitdagend vorm te geven aan het cultuurfilosofische debat. Als culturele denktank beoogt Nexus een stijl van kwaliteit, eruditie en tolerantie, om op die wijze een contrapunt te zijn voor kleinheid van geest, verzuiling en nationalisme, de troosteloosheid van het niets weten en het fanatisme van het enig weten. Nexus wil zich op deze wijze scharen in de Europese humanistische traditie."

Voldoet het boekje aan deze strenge eisen? Aan u het oordeel.

¡No paseran!

In een van de recente publicaties van het Instituut, Nexus 56 'De terugkeer van de spoken', (november 2010) schrijft de Latijns-Amerikaanse liberale en anticommunistische auteur Mario Vargas Llosa ⁽³⁾ "over de malaise en gevaren van onze tijd: 'Intellectuelen, journalisten, wetenschappers, opinieleiders, allen die over een podium beschikken om zich te laten horen en die juist daarom beter dan wie ook weten hoe onontbeerlijk vrijheid en democratie zijn, hebben de burgerplicht in het geweer te komen tegen de herboren monsters en deze vastberaden te waarschuwen: "Jullie komen er niet door(4)". De redactie voegt er aan toe: 'In binnen- en buitenland, in Europa en de Verenigde Staten, van Hongarije en Italië tot Israël en Nederland: overal lijken de spoken van de twintigste eeuw terug te keren. Zijn het hedendaagse populisme, fanatisme en nationalisme de fantomen van fascisme en communisme? De auteurs van Nexus 56 laten zien welke moderne gedaanten de spoken aannemen in hun

land. Zo helpen ze ons een antwoord te vinden op die ene, belangrijke vraag: wat nu?’

Om de vraag ‘wat nu te doen tegen het fascisme anno nu’ te kunnen beantwoorden, is het zaak het verschijnsel serieus te nemen, het belang en de reikwijdte ervan te onderkennen en de feiten te kennen. Het komt er op aan niet langer de kop in het zand te steken en te doen alsof er slechts sprake is van een mediageile schreeuwlelijk, maar te erkennen dat er wel degelijk sprake is van een hedendaagse moderne fascistische beweging. De schrijver stelt overigens expliciet dat Wilders beslist *n i e t* te vergelijken is met het eindstation (de *Endlösung...*) van het nazifascisme, maar veel meer met het begin ervan: het Italiaanse fascisme dat in de jaren 20 van de vorige eeuw furore maakte. Hij gebruikt het woord fascist ook niet als scheldwoord maar als een praktische term om het politieke profiel van Wilders en zijn beweging in de context van het hedendaagse politieke spectrum te schetsen. Wilders immers is geen communist, sociaaldemocraat, liberaal, sociaalliberaal of christendemocraat. En wil je over iets discussiëren, dan moet je eerst definiëren waarover je het hebt, om Domela Nieuwenhuis maar eens te citeren. En, ook niet onbelangrijk: zoals uit de opmerkingen van Vargas Llosa blijkt, komt de kritiek op Wilders niet alleen van links (wat in rechtse kringen zo flatteus de ‘linkse kerk’ wordt genoemd), zoals de demagoog ons probeert wijs te maken.

Motto

Het boekje heeft als motto *All I have is a voice / To undo the unfolded lie*, van de Engels-Amerikaanse dichter en essayist W.H. Auden (1907-1973), wat vrij vertaald ongeveer betekent: *Het enige wat ik heb is een stem om de onverholen leugen te niet te doen*. Riemen wil die stem, die gearticuleerd en goed gedocumenteerd blijkt te zijn, nadrukkelijk gebruiken. Nù zwijgen, zo klinkt het in alle toonaarden, is zich medeplichtig maken aan dit nieuwe fascisme en dat wil hij per se niet.

Het boekje, dat uit 62 blz. bestaat, is verdeeld in 7 genummerde hoofdstukken (I t/m VII). Het eerste hoofdstuk begint met een verwijzing naar en een citaat uit het in 1947 verschenen boek *La Peste* (De Pest) van de Franse schrijver en essayist Albert Camus (1913-1960): Een dokter vindt een dode rat op de overloop, maar de conciërge houdt vol, naar later blijkt bewust, en opzettelijk tegen beter weten in, dat er in zijn huis geen meer ratten voorkomen: dat was vroeger... Ontkenning, zo stelt Riemen, is de eerste reactie op het verschijnsel fascisme. “*Maar feiten verdwijnen niet door ontkenning*” en ook het “*veranderen van woorden*” zal de feiten niet veranderen. Zo citeert hij de Duitse schrijver Thomas Mann (1875-1955) die in hetzelfde jaar 1947 schreef: “*Nietzsche heeft het fascistische tijdperk – waarin*

wij leven en ondanks de militaire overwinning nog lang zullen blijven leven – als een gevoelige naald aangekondigd.” (blz. 9). Let vooral goed op de tussenzin. Riemen borduurt op deze constatering voort in hoofdstuk II, waarin hij het op democratische wijze, d.w.z. volgens de spelregels van de parlementaire democratie, aan de macht komen van Hitler en Mussolini behandelt. Om te begrijpen hoe dit mogelijk was, grijpt hij terug op Goethe (1749-1832), die al in 1812 voorvoelde wat in 1831 door de Franse politiek filosoof, historicus en staatsman Alexis de Tocqueville⁽⁵⁾ (1805-1959) werd omschreven na een bezoek aan de jonge Verenigde Staten: het verschijnsel dat wij nu de massamaatschappij en de massamens noemen. Deze termen werden een eeuw later voor het eerst gebruikt door de Spaanse filosoof Ortega y Gasset (1883-1955) in zijn in 1930 verschenen boek ‘*La rebelión de las masas*’ (*De opstand der horden*).

Massamens

De term massamens wordt vaak verkeerd begrepen. De term heeft *n i e t* s te maken met de omvang van de massa of van een volk: “*De term verwijst niet naar een kwantiteit maar naar een kwaliteit, naar een bepaald soort geestesgesteldheid, of beter: een gebrek aan geest. Bovendien manifesteert deze massamens zich onder alle standen, bij arm en rijk, geletterd en ongeletterd. De opkomst van de massamens – de opstand der horden! – is volgens Ortega y Gasset een directe bedreiging van de waarden en idealen van de liberale democratie en het Europees humanisme; tradities waarin de geestelijke en morele ontwikkeling van het vrije individu het fundament vormt voor een vrije, open samenleving. (...) Alles is geoorloofd, want beperkingen zijn er niet. Geestelijke inspanningen zijn niet nodig. De massamens is vervuld van zichzelf en verdraagt zich als een verwend kind. Luisteren, zijn mening kritisch toetsen, rekening houding met anderen, zijn evenmin noodzakelijk. Dit alles versterkt zijn gevoel van macht, zijn zucht tot heersen. Alleen hij en zijn soortgenoten tellen, de rest dient zich aan te passen. De massamens heeft dan ook altijd gelijk en argumenten hoeft hij niet te geven. (...) Vrij van alle geestelijke inspanning, iedere maat of waarheid als richtsnoer waart hij doelloos door het leven. Bij gebrek aan een geestelijk richtsnoer klampt hij zich vast aan het gewicht van de massa dat hem door het leven moeten leiden.*” (blz. 16/17)

En passant verwijst hij naar de uit het Jodendom geëvolueerde en door de rabbijnen (met steun van de calvinisten) verstoten wijsgeer Benedictus de Spinoza (1632-1677) die al meer 300 jaar geleden uiteenzette wat ware vrijheid is, en citeert hij Menno ter Braak⁽⁶⁾ wanneer deze de nazistische variant van het fascisme omschrijft als ‘*een leer van de pure rancune*’ (blz. 26).⁽⁷⁾ Een juiste typering van ter Braak, maar laten

we niet vergeten dat Wilders beslist geen nazi is, hoezeer rancune en haat ook zijn karakter en politiek gedrag hebben verwrongen.

In tegenstelling tot Ortega y Gasset, die we een cultuurpessimist kunnen noemen omdat hij niet overtuigd was van de veerkracht van de democratie, is Riemen veel optimistischer. Hij ziet evenals de door hem geciteerde denkers het gevaar van (het) fascisme, maar is ervan overtuigd dat een veerkrachtige democratie wel degelijk mogelijk is. De fascistische bacil zal echter herkend moeten worden om hem te kunnen verdelen. Als we de houding van Camus' conciërge aannemen, zal het slecht met ons aflopen. Die bacil is, voor alle duidelijkheid, niet de fascist, niet de fascistische of rancuneuze mens van vlees en bloed, maar de *fascistische 'leer'* – die deze naam eigenlijk niet verdient, omdat hij een onsamenvattend samenraapsel is van allerlei rancuneuze gevoelens, uit angst en onbekendheid voorkomende vooroordelen en mythische en soms stupide opvattingen over 'volk', 'ras', 'natie', 'cultuur'.

Intellectuele leegte

In hoofdstuk III, dat amper twee volle bladzijden telt, stelt Riemen dat de elites schuldig waren aan het democratisch (via parlementaire verkiezingen) aan de macht komen van het fascisme, zowel in Italië als in Duitsland. Net als nu, "*verdedigden* (de liberalen) *niet langer het vrijheidsbeginsel van het Europese humanisme, maar waren alleen nog geïnteresseerd in de vrijheid van de markt, dat wil zeggen: zolang we geld kunnen verdienen...*" (blz. 30). Zonder daarop verder in te gaan en wellicht zonder het te beseffen, legt Riemen hier één van de wortels van het fascisme bloot: de enorme tegenstellingen op sociaal, economisch en financieel vlak. Armoede en hete gevoel in de steek te zijn gelaten door de politieke elite, zijn een explosief mengsel en vormen een broedplaats voor volksmenners. Ook de sociaaldemocraten en conservatieven maakten zich destijds schuldig aan verraad van hun beginselen door niet radicaal tegen het fascisme op te treden. Iets wat we in de huidige situatie mutatis mutandis ook zien gebeuren. ⁽⁸⁾

In hoofdstuk V omschrijft hij het fascisme van nu als "*de politisering van de rancuneuze massamens. Het is een politiek van volksmenners die geen andere motieven meer kennen dan de handhaving en uitbreiding van de macht, die daartoe ressentiment exploiteren, zondebokken aanwijzen, haat verspreiden, een intellectuele leegte verbergen achter uitgeschreeuwde slogans en gescheld, en met hun populisme het opportunisme in de politiek tot kunst verheffen.*" (blz. 37) Daar is geen woord Spaans bij. Hij gaat overigens niet in op vergelijkbare bewegingen in het buitenland zoals die van Berlusconi, le Pen, of de Tea Party in de VS. Al deze

bewegingen hebben, net als Wilders, maar dan onder de specifieke omstandigheden en binnen de actuele en historische context van hun respectieve landen en de specifieke karaktertrekken van De Leider, als sponzen de rancune opgezogen en er een gepolitiseerde vorm aan gegeven.

Holle frasen

Verderop in hoofdstuk V behandelt Riemen de holle frasen die moderne fascistten gebruiken om te ontkennen dat ze fascistisch zijn:

"Wij zijn niet fascistisch want we zijn een partij voor de vrijheid!" Thomas Mann waarschuwde zijn Amerikaanse gehoor in 1940 al dat het fascisme, als het ooit naar de VS zou komen, zou komen uit naam van de vrijheid. ⁽⁹⁾

"Niet wij zijn fascistisch, maar de islam is fascistisch!" Ook dit weerlegt Riemen met gemak: godsdienst kan net zo goed vreedzaam zijn als gewelddadig. Dat er islamieten en islamisten zijn die gewelddadig zijn, ontkent hij niet, maar hij verwijst terecht naar de geschiedenis van het christendom. Als vrijdenker ga ik uiteraard verder dan Riemen en wijs alle godsdienst af, maar dat doet niets af aan de juistheid van Riemen's ontmaskering van het hedendaagse fascisme.

"De islamisering is het grootste gevaar!" Riemen ontkent dit ⁽¹⁰⁾ en voegt er fijntjes aan toe dat als het al waar was, je het ene fascisme niet met het andere kunt bestrijden...

"We zijn niet fascistisch, want we zijn pro-Joods!" Ook dit is geraffineerde onzin: er waren bijv. vooraanstaande joden lid van Mussolini's partij en regering en "*tegen Nahum Goldmann, een van de leiders van het World Jewish Congress, verklaart Mussolini: 'Hitler is een idioot, een raaskaller, een fanaticus. Wanneer Hitler verdwenen is, zullen de Joden nog steeds een groot volk zijn. Wij Italianen en Joden zijn grote historische volken. Herr Hitler is een joke.'*" Toen het de Duce uitkwam sloot hij een verbond met Hitler, veranderde hij van mening en voerde in 1938 anti-joodse rassenwetten in en ging over tot het vervolgen van de joden...

Bovendien – dit vermeldt Riemen niet - is er een debat gaande in Israël over de vraag of de zionistische staat zich op de glibberige helling naar het fascisme bevindt of misschien zelfs al fascistisch is. De *mainstream* Westerse media schenken vrijwel geen aandacht aan deze uitermate belangwekkende discussie. Albert Einstein echter waarschuwde samen met 27 andere invloedrijke joden al in 1948 (!) als eerste tegen het gevaar van de opkomst van het fascisme in Israël. In een brief aan de redactie van *The New York Times* van 4 december 1948, toen Menachem Begin ⁽¹¹⁾ steun zocht in Amerika, schreven ze ondermeer: "*Tot de meest verontrustende politieke verschijnselen van onze tijd behoort de opkomst in de nieuwe staat Israël*

van de “Partij van de Vrijheid” (dezelfde naam als de PVV, maar dat is vast toeval.) (Hebreeuws: Tnuat HaHerut), een politieke partij die in haar organisatie, methoden, politieke filosofie en sociale aantrekkingskracht nauw verwant is aan de nazi- en fascistische partijen. Hij werd gevormd door leden en volgelingen van de voormalige Irgun Zvai Leumi, (‘Nationale Militaire Organisatie in het Land Israël’, JB) een terroristische, rechtse, chauvinistische organisatie in Palestina. Het huidige bezoek van Menachem Begin, de leider van deze partij, aan de Verenigde Staten is uiteraard bedoeld om de indruk te wekken van Amerikaanse steun voor zijn partij in de komende verkiezingen in Israël, en de politieke banden met de conservatieve zionistische elementen in de Verenigde Staten hechter te maken. Verschillende Amerikanen met een nationale reputatie hebben hun naam geleend om zijn bezoek te verwelkomen. Het is ondenkbaar dat degenen die zich verzetten tegen het fascisme over de hele wereld, hun naam zouden hebben geleend indien zij juist en volledig waren geïnformeerd over de politieke kerfstok van de heer Begin. (...) Vandaag spreken ze (Begin en zijn bendeleden, JB) van vrijheid, democratie en anti-imperialisme, terwijl zij tot voor kort openlijk de leer van de fascistische staat predikten. In zijn daden verraadt de terroristische partij haar ware aard.” Meer dan zes decennia later schreef Uri Avnery (Israëlish journalist, politiek activist en voormalig parlements lid, geboren in Duitsland in 1932) onder de kop “Weimar in Jeruzalem: De opkomst van het fascisme in Israël”: “Door de jaren heen waren we behoedzaam om het woord fascisme te noemen in het publieke debat. Het woord roept herinneringen op die te monsterlijk zijn. Nu is dit taboe doorbroken.” Van Wilders’ schijnargument dat je als (pro-)zionist of (pro-)jood(s) geen fascist kunt zijn blijft dus geen spaander heel.

“Wij verdedigen de joods-christelijke en

humanistische traditie!” Wederom een pertinente leugen, want “Wat ons echter daadwerkelijk wordt geboden door de Partij voor de Vrijheid, is het schaamteloze tegendeel van de joods-christelijke en humanistische tradities: plat materialisme, benauwend nationalisme, vreemdelingenhaat, voedsel voor ressentiment, een diepe afkeer van de kunsten en van oefening in geestelijke waarden, een verstikkende geestelijke bekrompenheid, een fel verzet tegen de Europese geest en het voortdurend liegen als politiek.” Het ontzenuwen van de Wilderse leugens en slagzinnen gaat nog een tijdje door en in het slechts één bladzijde beslaande hoofdstuk VI concludeert Riemen dan: “Geert Wilders en zijn beweging zijn het prototype van hedendaags fascisme.” (blz. 59) Wilders is echter niet alléén schuldig: de politieke partijen van links tot rechts hebben hun eigen

gedachtegoed verloochend, intellectuelen verzuimen de rol te vervullen die ze aan hun stand verplicht zijn en bagatelliseren of vergoelijken de PVV, de grote zakenwereld is bezeten van geldzucht en bereid daartoe de vrijheid op te geven, de massamedia zijn liever de buikspreker van ‘het volk’ dan een kritische spiegel. Wat dat laatste betreft plaats ik wel de kanttekening dat enkele kranten, omroepen en andere media wel degelijk hun best doen die laatste rol wél te vervullen. Uitzonderringen bevestigen de regel...

Tot slot

Hoewel hij in het boekje van Riemen niet vermeld wordt, wil ik toch graag een uitspraak van de minister van Propaganda van het *Dritte Reich* aanhalen die aan duidelijkheid niets te wensen overlaat: “Het zal altijd een van de grootste grappen van de geschiedenis van de democratie blijven dat zij zelf de wapens leverde waarmee zij ten val werd gebracht.” Deze uitspraak van Goebbels trof ik aan in de *Encyclopedie van de Holocaust* van Robert Rozett en Shmuel Spector, Ned. editie, Uitg. Kok, Kampen, in samenwerking met Yad Vashem, 2003, blz. 35. De Weimarrepubliek bleek ongewild het voorportaal van het Derde Rijk. De schrijver eindigt zijn boekje wederom met een citaat van Camus en noemt daarna ‘waarheid, goedheid, schoonheid, vriendschap, rechtvaardigheid, compassie en wijsheid’ de wapens waarmee fascisme verslagen kan worden. “(...) alleen dan, en niet eerder, zullen we resistent worden tegen de dodelijke bacil die fascisme heet.” Deze laatste zinnen van Riemen klinken mij als een waarachtig vrijheidslied in de oren, al zou ik er aan willen toevoegen: zowel parlementair als buitenparlementair verzet met alle mogelijke democratische en geweldloze middelen. Ik kan het boekje van harte aanbevelen en dat niet alleen omdat het een goede analyse van het fascisme van nu geeft, maar ook en vooral omdat het in grote lijnen beantwoordt aan de hoge idealen waar vrijdenkers al meer dan 150 jaar in georganiseerd verband voor strijden. Er wordt bovendien niet één scheldwoord gebruikt. Tot slot wil ik nog iets nadrukkelijk stellen. De mensen die op Wilders hebben gestemd zijn geen fascist. Er zullen er bij zijn, maar beslist niet veel. Wilders is de rattenvanger van Hameln die met zijn klaoenstoten het sluimerende blonde beest dat in ieder van ons leeft, heeft wakker geschud. Reële misstanden in arbeidersbuurten, verpaupering van hele wijken, integratieproblemen met nieuwkomers, kleine maar aandachttrekkende Marokkaanse crimineeltjes, kortom: sociale ellende, is een voedingsbodem voor zijn rechtspopulisme. Wilders speelt daar uiterst handig op in en heeft zelfs de linkse woordenschat gestolen om zijn vileine leugens kracht bij te zetten. Intellectuelen echter die op hem stemmen mag dat wel degelijk worden kwalijk genomen: zij zijn de weg

kwijt. Maar dat is ook al eerder gebeurd en is van alle tijden.

Noten

1. Dit artikel is op persoonlijke titel geschreven.
2. *Nexus*: Latijn voor 'verbinding' – als beschaafde en erudiete tegenhanger van de verdeeldheid zaaiende negatieve denkrichtingen en politieke bewegingen in de huidige samenleving.
3. Mario Vargas Llosa (op 28 maart 1936 in Arequipa geboren) is een Peruaans schrijver. In 1993 kreeg hij daarnaast ook de Spaanse nationaliteit. Hij wordt beschouwd als een van de leidende denkers en schrijvers van Latijns-Amerika. Hij ontving de Nobelprijs voor de Literatuur 2010 vanwege "De manier waarop hij machtsstructuren in kaart brengt en (vanwege) zijn scherpzinnige beelden van het verzet, de opstandigheid en de nederlaag van het individu." Die nederlaag maakt telkens weer de weg vrij voor populisme en fascisme...
4. Dit is een regelrechte verwijzing naar (en vertaling van) de Spaanse uitdrukking *No paseran!* die gebruikt werd door de Republikeinen, socialisten en anarchisten van diverse pluimage in hun strijd tegen het door het grootkapitaal, de Kerk en uiteraard Hitler en Mussolini gesteunde Franco-fascisme. - De Amerikaanse schrijver Upton Sinclair (1878-1968; Pulitzer prijs voor zijn boek *Dragon's Teeth*, dat onderdeel was van de *Lanny Budd* serie en over de opkomst van Hitler's nazisme ging) noemde een roman over de strijd om Madrid in de Spaanse Burgeroorlog eveneens *No pasaran*. Helaas werd de Republiek twee jaar later onder de voet gelopen en kon Hitler van de lessen uit deze proeftuin gebruik maken om Europa te veroveren... (Ik ben in het gelukkige bezit van een geautoriseerde Nederlandse vertaling van J.G. Schoup uit 1937 van de Vereniging Anarchistische Uitgeverij, Amsterdam, 1937).
5. Godsdiensten moesten zich volgens de Tocqueville buiten de politiek houden. Hij verwees naar Jezus' uitspraak "Mijn Koninkrijk is niet van deze wereld". Het christendom gaat volgens hem daarom samen met democratie, in tegenstelling tot de islam, omdat Mohammed in zijn boodschap, vanuit de hemel ontvangen politieke boodschappen legde. Dat dit laatste ook geldt voor het christendom en Jodendom, ontging hem kennelijk. Overigens: hoe democratischer een gelovige is, des te liberaler, vrijzinniger, ondogmatischer, onorthodoxer is onvermijdelijk ook zijn geloof...
6. Menno ter Braak (1902-1940), Nederlands schrijver, sterk beïnvloed door o.a. Hegel en Nietzsche en de schrijfster Carry van Bruggen (1881-1932). Toen zich bewegingen aandienden die de bijl aan de wortel van de democratie legden, ontpopte hij zich als een hartstochtelijk democraat en antifascist. In *Het nationaal-socialisme als rancuneleer* (1937) en andere essays leverde hij een vlijmscherpe analyse van het nationaalsocialisme en bekritiseerde hij degenen die de invloed en aanhang ervan bagatelliseerden. Om het niet bij woorden te laten richtte hij samen met o.a. E. du Perron (1899-1940), de historicus

- Jan Romein (1883-1962) en 'de rode dominee' Buskes (1899-1980) het Comité van Waakzaamheid tegen het nationaalsocialisme op. In samenwerking met Hermann Rauschning (1887-1982) bracht Ter Braak in augustus 1939 een ingeleide en bewerkte Nederlandse vertaling uit van diens werk *De nihilistische Revolutie. Schijn en werkelijkheid in het Derde Rijk*. Maar de met de journalist Max Nord (1916-2008; tijdens de bezetting vormde Nord samen met Wim van Norden en Simon Carmiggelt de kern van het illegale *Het Parool*) gemaakte vertaling van Rauschning's *Gespräche mit Hitler*, uitgebracht in 1940, kwam het duo namens de elites van het toenmalige Nederland op een aanklacht te staan wegens 'belediging van een bevriend staatshoofd' (!) (artikel 119 van het Wetboek van Strafrecht). Het proces tegen beiden werd doorkruist door de bezetting. Na de Duitse inval verwijderden velen het boek uit hun boekenkast, uit angst voor de bezetter. Ter Braak maakte op 14 mei 1940 een eind aan zijn leven toen Nederland capituleerde en bezet werd door het nazifascisme. (bron o.a. Wikipedia)
7. Ik wil er nogmaals met nadruk op wijzen dat het nazifascisme de meest extreme en meest gewelddadige en destructieve variant is van het verschijnsel fascisme, dat in allerlei landen verschillende eigen vormen aannam en nog steeds aanneemt. Wilders' bewering dat hij geen nazi is, moeten we dan ook serieus nemen. De man is inderdaad geen nazi, en dat beweert Riemen dan ook terecht niet.
 8. De Dageraad, niet genoemd door Riemen, wees wél op de gevaren van het fascisme in al zijn uitingsvormen, en kreeg er dan ook flink van langs van de elite: de VRO werd zelfs zijn zendtijd ontnomen en haar intellectuele voorman prof. dr. Leo Polak viel door verraad in de moordenaarshanden van de Duitse bezetter.
 9. De naam van Wilders' beweging (net als de van de NSB gestolen meeuw in rood-wit-blauw) is plagiaat: hij stal de naam van een kort na WO2 door liberalen opgerichte liberale partij. Ook maakte hij de voorspelling van Thomas Mann letterlijk waar: hij noemde zijn beweging 'Partij voor de Vrijheid' en ging 'uit naam van de vrijheid' af en toe naar Amerika...
 10. De Amerikaanse president Obama is het daarmee eens, zoals hij onlangs bij een bezoek aan Indonesië glashelder uiteenzette. Het is een ernstig vergrijp tegen de rede en het heldere denken, om 'de' islam van echt van alles te beschuldigen en het als één ondeelbaar monolithisch blok te zien. Een dergelijk misvatting is opzettelijk bedoeld als mest op een rijke voedingsbodem voor rancune en haat – en daarmee van fascisme. Vrijdenkers dienen zich te distantiëren van islamhaters, net zoals de Dageraad zich ook verzette tegen Jodenhaters. Vrijdenkers dienen tegelijkertijd wél de islam als godsdienst te bekritisseren, zoals het ook het christendom, de joodse godsdienst en het hindoeïsme enz. bekritiseert. Om een leuze uit de Tweede Wereldoorlog te parafraseren: blijf met je rotpoten van onze rotmoslims af.
 11. Begin (1913-1992) was verantwoordelijk voor de de terroristische bomaanslag op het Koning Davidhotel in Jeruzalem in 1946, waar op dat moment het Britse militaire hoofdkwartier was gevestigd en waarbij 91 mensen omkwamen.

In den beginne...waren er mythen (2)

Een causerie op een zondagmorgen na het Darwinjaar 2009

MAARTEN LOOIJ, (1920 Almelo) schrijver, oud leraar Nederlands

Evolutie is een feit. Boven alle redelijke twijfel verheven, boven alle serieuze twijfel verheven, boven alle gezonde, geïnformeerde twijfel verheven, boven iedere twijfel verheven: evolutie is een feit.

Richard Dawkins

In het eerste deel schetste de auteur de ontstaansgeschiedenis van de mythen die tot het Oude Testament en religies leidden. Obstakels voor de wetenschap, noemde hij deze fenomenen. In dit tweede en laatste deel volgt hij Darwin op de voet. Darwin, op weg naar de moderne wetenschap.

Beagle

Elke aflevering van de Beagle-serie van de VPRO begint met de opmerking, dat de reis van de Beagle waarschijnlijk wel de belangrijkste reis was die ooit is gemaakt. Een opmerking die alleen maar bevestigd kan worden. Want geen reis (ook geen ontdekkingsreis) heeft zoveel teweeggebracht. Dat Columbus Amerika ontdekte heeft grote gevolgen gehad, want er was een nieuw groot werelddeel ontdekt. Maar de reis met de Beagle veroorzaakte een totaal andere en geheel nieuwe beschouwingwijze op mens en wereld. Deze reis heeft het scheppingsverhaal van de Bijbel ondergraven. Het boek Genesis is daardoor op hetzelfde niveau terechtgekomen als de verhalen uit de Griekse mythologie. Geen gebeurtenis heeft ooit zo'n grote schok veroorzaakt als deze reis. En die schok dreunt nog door en zal nog lange tijd doordreunen.

Symbolisch daarvoor is het volgende. Toen Darwin ervan overtuigd was, dat de mythe van de schepping ooit vervangen zou worden door het overtuigende verhaal van de evolutie, durfde hij dat zijn diepgelovige en dierbare vrouw Emma niet te vertellen. Hij verzweeg het haar dan ook zo lang mogelijk. Toen zij het eindelijk vernam, was zij bang, dat zij na hun dood gescheiden zouden worden: zij naar de hemel en hij naar de hel.

Maar meer over de reis. Verrassend is het te lezen, dat de Beagle een oude opgekalefaterde brik was, 27,5 meter lang en midscheeps 7,5 meter breed. Het schip had, zo lezen we, slechts twee hutten. De kapitein nam genoegen met de kleinste, maar Darwin kon in de zijne niet eens rechtop staan. De bemanning was natuurlijk nog slechter gehuisvest. En met dit scheepje werd dwars over oceanen een wereldreis gemaakt: vanaf Engeland (Plymouth) de Atlantische Oceaan over, daarna langs de oostkust van Zuid-Amerika zuidwaarts, en dan door de Straat van Magalhaes en langs de westkust naar het noorden en via de Galapagoseilanden naar Nieuw-Zeeland en Australië en ten slotte via Zuid-Afrika weer terug naar Engeland. Deze reis was bedoeld om in opdracht van de Engelse admiraliteit oude kustkaarten te herzien en bij te werken.

Vier jaar en vijf dagen (van 1832 tot 1836) zou de reis duren. Maar Darwin bracht daarvan veel tijd door met uitgebreide voettochten over land voor studie van de planten- en dierenwereld. Wat Darwin tijdens die lange reis op zijn voettochten door al die verschillende streken ontdekte is veel te veel om hier op te sommen. Men kan het gedetailleerd lezen in de dikke biografie van Desmond en Moore, maar om er enig idee van te geven volgen hier een paar voorbeelden. Hij bestudeerde bodemstructuren aan de hand van een toen recent wetenschappelijk werk en vond in verschillende aardlagen fossielen van reeds lang uitgestorven dieren. Alles wees erop, dat onze Aarde

het resultaat was van een zeer langdurig wordingsproces. Onder de levende dieren ontdekte hij varianten van dezelfde soorten. Bijvoorbeeld bij de wolven op de Falklandeilanden. En vooral de Galapagoseilanden moeten hier worden genoemd. Deze eilanden waren voor Darwin een openbaring. Alsof de tijd daar miljoenen jaren had stilgestaan trof hij er de natuur nog ongerept aan. Elk eiland bleek een eigen vinkenvariant te hebben. Ook de schildpadden waren op elk eiland anders. In Australië zag hij voor het eerst vogelbekdieren en andere dieren die zó afweken van de hem bekende soorten, dat hij onwillekeurig aan twee scheppers moest denken. Het doet komisch aan ons hier de twee verschillende scheppingen in de eerste twee hoofdstukken van Genesis te herinneren. Van alles wat Darwin vond (dieren en planten) legde hij grote verzamelingen aan die hij bij gedeelten gepreserveerd naar Engeland zond. Wat Darwin vooral verraste waren de varianten die hij aantrof binnen één en dezelfde diersoort. Die afwijkingen in lichaamsbouw en gedrag weerspraken het geloof, dat God voor de eeuwigheid onveranderlijke soorten had geschapen. Hierbij denken wij aan het verhaal over de zondvloed, een oermythe die ook in Genesis staat (hoofdstuk 7), en waarvan we eveneens elders varianten kunnen vinden. Toen God zich boos maakte op de zondige mensen, besloot hij het gehele mensdom te verdelgen. Hij liet het zó langdurig (veertig dagen) en zo hard regenen, dat zelfs de hoogste bergen onder het water verdwenen; in De Amusante Bijbel wordt hierbij terloops opgemerkt, dat de berg Gaourisankar in het Himalayagebergte 8840 meter hoog is. Alle mensen moesten eraan geloven en ook de onschuldige dieren. Die dode dieren waren wat de Amerikanen tegenwoordig eufemistisch "collateral damage" noemen, anders gezegd: jammer, maar niets aan te doen. De vissen hadden natuurlijk mazzel, want die ontsnomen de dans; afgezien dan van de last die zij wellicht hadden van de vermenging van zoet en zout water. Maar voordat de goede God deze collectieve straf voltrok, gaf hij Noach de opdracht een ark te bouwen. Daarin zouden Noach en de zijnen behouden blijven. En die ark moest 20 meter groot zijn, dat er ook een selectief gezelschap landdieren tijdelijk in kon worden gehuisvest; Noach mocht die bevestigde dieren zelf uitkiezen. Van elke koosjere soort zeven maal een paar. Van de onreine, zoals het varken, slechts twee exemplaren. Zodoende bleven die soorten toch behouden zoals God ze had geschapen. Maar met wat Darwin op zijn reis had waargenomen kwam hij langzamerhand tot de overtuiging dat het in ieder geval met die onveranderlijke diersoorten niet klopte. En deze overtuiging verwoordde hij tot een belangrijke grondslag van zijn evolutietheorie: de natuurlijke selectie. Maar eerst een kleine uitweiding.

De ouderdom der aarde

Als bioloog hield Darwin zich bezig met het leven, de levensverschijnselen, met alles wat leeft en ooit had geleefd. Maar wat is eigenlijk leven? Sommige van onze handwoordenboeken (zoals onze dikke Van Dale) noemen het begrip ondefinieerbaar. Dat is een manier om je er gauw van af te maken. Andere lexica verklaren het leven heel eenvoudig door het de tegenstelling van de dood te noemen (zoals Koenen). Daar hebben we dus niet veel aan. Maar definieerbaar of niet, iedereen begrijpt wat ermee wordt bedoeld. Welnu, voordat ik duidelijk tracht te maken dat Darwin's begrip natuurlijke selectie een van de grootste stuwkrachten van het leven is, staan we een ogenblik stil bij de volgende vragen: wanneer en vooral ook hoe is het leven op onze Aarde ontstaan? De ouderdom van de Aarde schatten de geleerden op ongeveer vier en een half miljard jaar. Het duurde even (wetenschappelijk gezien tot 2,7 miljard jaren na haar geboorte) voordat de eerste levensverschijnselen kwamen. "In den beginne", dat was dus om en nabij (we ronden het maar onwetenschappelijk af) een kleine drie miljard jaren, was de Aarde, als we bijbelse termen aanhouden, woest en leeg (toehoe-wavohoe). En volgens deze berekening draaide onze planeet dus bijna drie miljard jaren (een 3 met negen nullen) zinloos om haar as. En hoe het leven is ontstaán - daar is de wetenschap nog niet achtergekomen. Dat laat nog steeds ruimte voor vrome fantasie. Maar hoe dan ook - er ontstond leven. En dat eerste prille leven was, naar men vermoedt, eencellig. Die gehele bonte en rijke biodiversiteit op onze Aarde zou dus begonnen zijn met enkelvoudige cellen. En hoe ging dat? Dat eencellige leven (wat dit ook moge zijn geweest) zou zich in de damp van de oeratmosfeer en onder invloed van ultraviolet zonlicht en elektrische ontladingen tot meercelligen hebben ontwikkeld, die in staat waren om tot minuscule organische eenheden uit te groeien. Dat klinkt nogal geleerd en je kunt er een gezicht bij trekken alsof je het begrijpt. In ieder geval ging het allemaal ongetwijfeld gepaard met zeer ingewikkelde chemische processen. Het geheim van het leven ligt derhalve in chemische reacties. De biogenese, de echte genesis (het ontstaan) van het leven is dus geen zware kost voor theologen, maar voor chemici.

Als wij het over evolutie hebben, dan bedoelen wij de miljoenen jaren durende biologische ontwikkeling van primitieve planten en dieren tot hun huidige soorten, gedaanten en levenswijzen. De meest bekende theorie hierover (een theorie die langzamerhand en in weerwil van veel en nog steeds voortdurende tegenstand, vooral van gelovige zijde, tot wetenschap is geworden) staat op naam van Charles Darwin. Maar Darwin gebruikte in plaats van de term evolutie de naam *Common descent with modifications*. En bij

deze naam denken wij aan zijn beroemde boek *Over de oorsprong der soorten*. Dit boek verscheen in 1859. Dankzij dit boek is Darwin vereeuwigd als de bedenker van de evolutietheorie.

Hierbij maak ik volledigheidshalve een opmerking. Voordat Darwin's boek verscheen, was er in de loop van de 19de eeuw al veel over de variabiliteit binnen de soorten geschreven. In zijn inleiding haalt Darwin verschillende onderzoekers aan. Van Jean Baptiste Lamarck (1744 - 1829) tot Thomas Henry Huxley (1825 - 1895). Die onderzoekers (die ik hier niet allemaal hoeft te noemen), geeft hij het volle pond van zijn waardering. Darwin presenteert zichzelf dus allerm minst als een volstrekte nieuwlichter. Hij vermeldt ook Alfred Russell Wallace (1823 - 1913), wiens ideeën de zijne het dichtst benaderden. Als Wallace zijn onderzoeksresultaten niet aan Darwin had toevertrouwd, dan zou deze zijn bovengenoemd boek over de oorsprong der soorten veel later (of misschien wel helemaal niet) gepubliceerd hebben. Om Wallace voor te zijn moest Darwin al zijn moed bijeen schrapen om dat gedurfde en goddeloze boek in dat bigotte en conventionele Victoriaanse Engeland uit te geven. Maar de boze tongen die Darwin van plagiaat beschuldigden, hadden volstrekt ongelijk. Darwin heeft zich, volgens allen die het weten kunnen, niets van Wallace toegeëigend.

De hond

Waarop komt nu in grote trekken die Darwinistische evolutieleer (zeg maar gerust -wetenschap, want de biologie kan het niet meer zonder de erkenning van die evolutie stellen) op neer? Het antwoord op deze vraag volgt hier zo kort en duidelijk mogelijk. Darwin neemt de diversiteit van duiven als eerste voorbeeld. Maar laten wij uitgaan van een andere bekende diersoort: de hond. Daarvan kunnen wij ons de varianten beter voorstellen. In mijn Concordantie op het Oude en Nieuwe Testament (dat is een uitgebreide lijst van woorden en begrippen die in de Bijbel voorkomen) wordt de hond zestien keer genoemd. Tussen twee haakjes: de hond heeft niet zo'n goede naam in de Bijbel. Maar... als alle andere dieren door god geschapen zijn, dan ook de hond. Of beter: de wolf. Want de wolf is de oervader van alle hondenrassen. Dat zijn er ongeveer tweehonderd. Maar de Bijbel heeft het steeds over de hond of over de honden. Alsof het om een model gaat. En hoewel al die soorten in grootte en lichaamsbouw zeer van elkaar kunnen verschillen (bijvoorbeeld een bulldog, een hazewind, een pekiniesje en een terriër) herkennen wij elk exemplaar onmiddellijk als een hond. Nu zou iemand de tegenwerping kunnen maken, dat al die hondenrassen door menselijk ingrijpen ontstaan zijn. De mensen hebben met het fokken van honden geëxperimenteerd. Dat was dus geen natuurlijke, maar kunstmatige selectie. Mensen

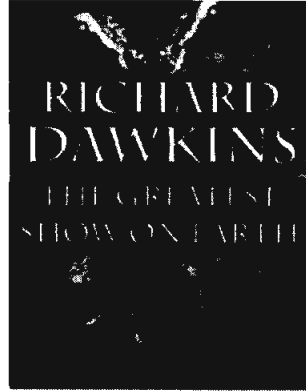
slaagden daarin doordat de hond een tam huisdier is. De hond is, zo schat men, al zo'n vijftienduizend jaar gedomesticeerd. Toen had God volgens mijn antiek geschiedenisboek nog niet eens de wereld geschapen. Goed. Al die verschillende soorten hondenrassen zijn dus veroorzaakt door de mens. Evenals al die soorten duiven in het voorbeeld van Darwin. Maar wat te denken van... bijvoorbeeld spinnen? Er zijn twintigduizend soorten spinnen. Zouden die allemaal soort voor soort door God geschapen zijn? Allemaal in die ene week? Of allemaal tegelijk? Met één beweging van zijn hand, terwijl hij een toverspreuk mompelde? En hoe ging het met al die andere insecten? Met keversoorten bijvoorbeeld, waarvan Darwin uitgebreide verzamelingen aanlegde. En zo kunnen we wel blijven vragen. Over het ontstaan van al die duizenden, tien-, honderdduizenden diersoorten, landdieren, vogels, vissen, en verder en verder tot microscopisch kleine organismen zoals microben en bacteriën. Deze overweldigende biodiversiteit is geen mensenwerk, maar zij werd veroorzaakt door de natuur. Vandaar dat wij spreken van natuurlijke selectie.

Greatest show on earth

Bij de natuurlijke selectie spelen drie factoren een belangrijke rol. Dat zijn ten eerste de *struggle for life* (strijd om het bestaan), ten tweede de *survival of the fittest* (overleving van de meest aangepaste) en ten derde de erfelijkheid. Darwin gebruikt de term "strijd om het bestaan" in zeer algemene zin. Het is niet altijd in letterlijke zin een strijd of gevecht op leven en dood, zoals tussen roofdier en prooi. Als voorbeeld gebruikt hij de afhankelijkheid van een plant. Die plant "strijdt" om vogels te verleiden zijn vruchten op te eten en daarmee zijn zaden te verspreiden. Maar tussen roofdier en prooi spelen kracht, snelheid en behendigheid wel een beslissende rol. Overal in de natuur zijn er winnaars en verliezers. Met de verliezers loopt het meestal slecht af. Bij de overleving van de meest aangepaste gaat het om de geschiktheid zich te handhaven in moeilijke natuurlijke omstandigheden, zoals wat betreft landschappelijke gesteldheid, voedingsmogelijkheden of klimaat. De aangepaste organismen (dieren, planten) blijven leven en vermeerderen zich, terwijl de onaangepaste sterven. Darwin wijst erop, dat zowel als gevolg van de strijd om het bestaan, als door het alleen behouden blijven van de meest aangepaste exemplaren van een soort, een dreigende overpopulatie wordt voorkomen. Als alles in leven bleef, zou de stabiliteit tussen de soorten in gevaar komen. Ten slotte: dankzij de erfelijkheid worden positieve eigenschappen overgedragen op het nageslacht. En seksuele voorkeur (vrouwtjes kiezen de sterkste en mooiste mannetjes) is hierbij een belangrijke stimulans. Bij dit alles gaat de natuur niet

planmatig of doelgericht te werk, zoals de mens bij de kunstmatige selectie of eugenetica (rasverbetering). In de natuur verloopt alles in een blind causaal verband volgens eeuwige wetten en volstrekt onverschillig of het goed of slecht afloopt.

De miljoenen jaren geleden werkende oorzaak van deze *Greatest Show On Earth*, zoals de Britse bioloog

Richard Dawkins de evolutie noemt, is volgens Darwin slechts één oervorm waaraan alles wat leeft zijn bestaan ontleent. Er was geen schepper die het in een week klaarde. Wel was er een zeer geleidelijk werkende scheppende natuur. En de grootheid van Darwin is, dat hij niet

schroomde om ook de mens, die voor gelovige zielen de kroon der schepping was, evenals de geringste dieren te beschouwen als product van deze evolutie of "gemeenschappelijke afstamming met aanpassingen". In 1871 verscheen zijn boek over de afstamming van de mens. In de slotzin daarvan schrijft hij dat wij zullen moeten erkennen dat de mens, die met zijn goddelijk intellect tot in de harmonie van ons zonnestelsel doordringt, toch in zijn lichaam het onuitwisbare stempel van zijn nederige afkomst draagt.

Anticlimax

De moderne wetenschap heeft onweerlegbaar aangetoond, dat Darwin gelijk had. De bewijzen stapelen zich op. Eén voorbeeld. Zoals wij weten, geeft het DNA de erfelijke eigenschappen aan van de drager. Welnu, het is een onbetwistbaar wetenschappelijk feit, dat het DNA van een chimpansee voor vijf-en-negentig procent overeenkomt met dat van de mens.

Maar nu moet ik helaas afronden met een anticlimax. Een anticlimax, want ik ga besluiten met een schetsje (meer zal het niet zijn) van een paar pogingen om Darwin (geheel of gedeeltelijk) te weerleggen. Maar na De Amusante Bijbel kunnen we gelukkig wel tegen een stootje. Ik waag het er maar op.

Laat ik vooropstellen, dat het Darwinjaar 2009 een feest van redelijkheid had kunnen zijn, als vastgesteld had kunnen worden, dat alle mensen (althans de werkelijk tot homo sapiens geëvolueerde) er zonder uitzondering van overtuigd waren, dat Darwin gelijk had. Maar helaas... Want afgezien van de vele onverschilligen (en die zijn er ongelukkigerwijze bij de vleet) zijn er sinds Darwin's levensdagen nog steeds verstokte tegenstanders die zijn theorie

(eigenlijk een eerbetoon aan de mens die zich in het dierenrijk zozeer heeft onderscheiden) minachtend of verontwaardigd naar de prullenmand verwijzen. De verzamelnaam van deze mensensoort is: creationisten. Ook als creationisten zijn de gelovigen in te delen in orthodoxen en vrijzinnigen, rechtzinnigen en rekkelijken, die op hun beurt onderscheiden moeten worden naar gelang er nuanceverschillen zijn tussen hun religieuze overtuigingen. Het anti-darwinisme is dus allesbehalve een eenvoudige zaak. De orthodoxe, rechtzinnige creationisten geloven letterlijk wat er in Genesis staat. Zoals in dat bovengenoemde antieke boek van mij wordt beweerd geloven zij dat God de wereld geschapen heeft in het jaar 4004 v.o.j. En dat God er in een week mee klaar was. En dat hij op de zesde dag de kroon op zijn werk zette met de schepping van de mens. Deze creationisten noemt men ook wel de jonge-aarde-creationisten. Waarom? Omdat zij van mening zijn dat de wetenschappers, die het over miljoenen en zelfs miljarden jaren hebben, er met de pet naar gooien. Darwin kan ze nog meer vertellen! Volgens Genesis bestaat de wereld thans ongeveer zesduizend jaar en dus dulden zij niet de minste wijziging van de oeroude scheppingsmythe, maar houden zij zich aan het bijbelverhaal.

Butler Act

Na het bekend worden van Darwin's evolutietheorie leidde de tegenstand van deze strenge creationisten tot enkele overbekende conflicten. Ik noem er twee. Het eerste speelt op 2 juni 1860, een jaar na de verschijning van *Over de oorsprong der soorten*. Tijdens een debat tussen Samuel Wilberforce, bisschop van Oxford, en de bioloog Thomas Huxley, die de evolutieleer verdedigde, vroeg de eerstgenoemde of Huxley van grootvaders of grootmoeders zijde van een aap afstamde. Huxley liet zich door deze beledigende vraag niet uit het veld slaan en antwoordde, dat hij liever van een aap afstamde dan van een intelligent mens die de gaven van cultuur en bespraaktheid misbruikt om vooroordelen en leugens te verspreiden. Op deze bijeenkomst was ook kapitein FitzRoy aanwezig. Zijn spijt dat hij ooit die godloochenaar Darwin aan boord van de Beagle had meegenomen, drukte hij uit door een grote bijbel boven zijn hoofd te houden en te roepen, dat hij in God geloofde en niet in mensenwerk.

Het tweede voorbeeld is minder komisch. Het speelt in 1925, toen Darwin's evolutieleer al wijd en zijd bekend was en goeddeels door de wetenschap werd geaccepteerd. Stelt u zich eens voor, dat een jonge enthousiaste onderwijzer zich verdiept in moderne wetenschap en daarover aan zijn leerlingen iets vertelt. Wij zouden zo'n leerkracht prijzen. Welnu, John Thomas Scopes (24 jaar), onderwijzer in de Amerikaanse staat Tennessee, legde zijn klas

Darwin's evolutieleer uit. Maar in Tennessee was een wet van kracht, de zogenaamde *Butler Act*, die verbood op school te onderwijzen alles wat met de bijbel in strijd was. Een jonge-aarde-creationist diende een aanklacht in en zo moest John Thomas zich voor de rechter verantwoorden. Voor zijn wandaad werd hij veroordeeld tot een boete van honderd dollar. Deze rechtszaak is berucht geworden onder de naam *Monkey Trial*. Pas in 1967 werd die belachelijke wet geschrapt. Op Google kunt u er alles over vinden. Er zijn zelfs nog foto's van en er is een film over gemaakt. Maar geloof niet, dat Amerika van het anti-evolutionisme is genezen. Voor niet minder dan veertig procent van de Amerikanen is de bijbel (inclusief Genesis) nog een gezaghebbend historisch boekwerk.

Trouwens, een gezaghebbend historisch boek is de Bijbel in ons eigen land hier en daar ook nog steeds. Bijvoorbeeld in het milieu van de "zwartekousenkerken" en bij de Evangelische Omroep. Na de jonge-aarde-creationisten moet ik de oude-aarde-creationisten noemen. Deze zijn iets rekkelijker. Althans, als we 13,7 miljard jaren voor het heelal en 4,5 miljard jaren voor onze Aarde "iets" mogen noemen. Want tegen die wetenschappelijk bepaalde leeftijden verzetten zij zich niet. Maar overigens houden zij zich strikt aan de Bijbel, inclusief alle wonderen die daarin worden verteld. Want wat in de Bijbel staat - dat was en dat is zo! Maar dit zijn geluiden uit de gelovige hoek. En met religieuze argumenten kan de evolutietheorie niet worden weerlegd. De wetenschappelijke status zal door geen echte wetenschapper ontkend kunnen worden. Dat wil niet zeggen, dat alle echte wetenschappers hun geloof hebben opgegeven. Zeker niet. Of zij laten het bij twijfel en worsteling, Of zij trachten hun geloof met de aanvaarding van de evolutie te combineren. Ik zal weer een paar bekende voorbeelden geven.

Flagellum

Sommige gelovige wetenschappers stellen hun scheppende God voor als "intelligent". In het Engels: *Intelligent Designer*. En zij beroepen zich op zogenaamde onherleidbare complexiteiten. Wat is een onherleidbare complexiteit? Dat is volgens deze wetenschappers een levensvorm of organisme dat zo ingewikkeld of complex is, dat het niet tot een eenvoudig beginsel is te herleiden. Of duidelijker: men kan de evolutie of ontwikkeling van zo'n organisme niet fase voor fase of stap voor stap terugdenken tot een eenvoudig begin. Wel kan dat, zo zeggen deze gelovige wetenschappers, met een evenzeer gecompliceerd orgaan als (bijvoorbeeld) het menselijk oog, dat is dus herleidbaar, maar er zijn complexiteiten die beslist onherleidbaar zijn. In het bekendste voorbeeld van een onherleidbare

complexiteit dat zij plegen aan te halen, is een nietig wezentje, afkomstig uit de microwereld der bacteriën.

Die voorbeeldige bacterie heet flagellum. Wat is er 20 opmerkelijk aan dit beestje? Wel, het heeft een

zweepstaartje met behulp waarvan het zich door vloeistof beweegt. Dat is tot daar aan toe. Maar het is geen gewoon zweepstaartje.

Want als men dat

zweepstaartje onder een elektronenmicroscoop legt, ontdekt men (zo heb ik vernomen, want ikzelf bezit zo'n apparaat niet) een motortje bestaande uit een verzameling eiwitmoleculen. En die combinatie eiwitmoleculen vormt een zodanig ingewikkeld systeem, dat het zich onmogelijk geleidelijk en stapsgewijs als evolutie kan hebben ontwikkeld. Want elke tussenvorm zou tijdens die evolutie uitgeselecteerd zijn. Conclusie: deze bacterie is niet geëvolueerd, maar met zweepstaartje en al door een intelligente ontwerper geschapen. En zo verwachten deze wetenschappers dat dit staartje het goddeloze karakter van Darwin's evolutietheorie tot gruzelementen zwiept, en dat die evolutie zelf (die zij hoe dan ook niet kunnen negeren) ook als het werk van een goddelijke schepper erkend wordt.

Overigens moet die intelligente ontwerper met het scheppen van bacteriën druk in de weer zijn geweest, want zijn schepping wemelt ervan. Behalve onschadelijke en nuttige ontwierp hij talloze, vervelende, gevaarlijke en zelfs dodelijke soorten. Maar daarmee wilde hij even grappig zijn als zijn goddelijk evenbeeld in De Amusante Bijbel. Hij bracht namelijk de mensen op het idee om bestrijdingsmiddelen uit te vinden. Dat lukte. En vervolgens liet hij die lieve schepseltjes er resistent voor worden. Met behulp van zijn vooruitziende alwetendheid lekker afgekeken van Darwin's survival of the fittest. Ha, ha, ha...!

God als oerbeweger

Tot zover de intelligente ontwerper. Maar er is nog een poging om de onontkenbare evolutie van haar goddeloosheid te ontdoen en God als schepper weer in ere te herstellen. Dat is de theorie van de theïstische evolutie (Theos = God). Deze theorie stoelt op ingewikkelde redeneringen en wordt zelfs in verband gebracht met een wijsgerig stelsel van een Franse geleerde en filosoof, Teilhard de Jardin (1881 - 1955), die de christelijke theologie met de moderne natuurwetenschap wilde combineren. Veel succes hebben zijn pogingen niet geboekt. Aan die theïstische

evolutie behoeft ik in dit korte bestek dan ook evenmin veel woorden te spenderen. Deze theorie erkent de evolutie ook (alleen de creationisten ontkennen haar), maar beschouwt haar als in werking gesteld en bijgestuurd door God. God is werkzaam in haar en houdt de juiste koers aan. Maar (vind ik) ... als rampzalige aardbevingen en tsunami's, evenzeer als de talloze menselijke misdragingen onvermijdelijke incidenten daarbij zijn, dan hebben wij van die goddelijke ingrepen niet veel te verwachten.

De wereld en het leven houden veel moois en goeds in, maar ook zeer veel lelijks en gruwelijks. Als Darwin, die voorbestemd was om predikant te worden, niet door zijn evolutie-ideeën zijn geloof had verloren, dan zou hij een afvallige zijn geworden door de ontdekking van de wijze waarop een sluipwesp zich voortplant. De sluipwesp legt namelijk zijn eitjes in een verlamde maar nog levende rups. Als de jongen uitkomen, vreten zij de weerloze rups van binnen leeg. Darwin kon niet geloven, dat dit bedacht kon zijn door een liefdevolle en barmhartige God.

Zoals Richard Dawkins met klem betoogt is de evolutie een feit. Een boven alle twijfel verheven feit. De evolutieleer is een wetenschap. Een wetenschap die onze kennis en ons begrip van de wereld en alles wat in haar ontstaat, groeit, bloeit en zich vermenigvuldigt - alles wat deel uitmaakt van het leven - heeft verrijkt en verdiept. Maar de scheppende almacht van een God wordt door dat verkregen inzicht buitenspel gezet. En ook zijn vroom veelgeprezen algoedheid. Want de wreedheid in de dierenwereld, evenals het onbeschrijflijke lijden van miljoenen mensen (bijvoorbeeld door erfelijke ziekten en natuurrampen) weerspreken een goddelijke liefde. Het geloof aan een intelligent, scheppend en zorgzaam bestierend opperwezen mogen wij met een gerust geweten beschouwen als een laatste restant van prehistorische mythen.

Laat mij hier eindigen met een gedicht:

:

Mozes

(Vermeende auteur van de Pentateuch, de eerste vijf boeken van de Bijbel)

Als Mozes in zijn mandje op de Nijl
door 'n grage krokodil zou zijn verslonden –
wie had er dan zo diep en scherp als hij
Gods wereldschepping ooit kunnen doorgronden!

En ... zonder zijn Geboden zouden wij
ons wentelen in een modderpoel van zonden!
Geen weet van onze oorsprong hadden wij
en ons gedrag was dat van dolle honden!

Laten wij daarom Jahweh dankbaar blijven,
dat 't ventje, tot zijn redster kwam, bleef drijven.

Hoe had dat braambos anders vlam gevat
en hoe zijn volk een heilig land gehad?

De Bijbel was in medias res begonnen
en alles leek gewoon domweg verzonnen.

Bronnen

Mozes??? *Genesis* (Volgens de Statenvertaling. De plechtigste en daarom nog altijd de mooiste en de beste!)

F. Doane – Bible myths and their parallels in other religions.

Leo Taxil *De Amusante Bijbel* (Een zeer blasfemisch boek. Als u het in een antiquariaat voor minder dan 100 euro kunt kopen, grijp er dan gretig naar.) **Redactie: het boek wordt op marktplaats.nl te koop aangeboden.**

Charles Darwin *Over de oorsprong der soorten*, De afstamming van de mens. (De bijbelse, koranische en andere scheppingsverhalen werden hierna terecht verwezen naar het kinderhoekje.)

A. Desmond en J. Moore *Darwin De Biografie* (Een dikke pil van bijna 1000 pagina 's. Maar de moeite van het lezen waard.)

Talde Smedes *God én Darwin* (Alle anti-darwinistische apekool keurig op een rijtje.)

Scriptieprijs Vrijdenken 2010

Toespraak bij de uitreiking van de Scriptieprijs Vrijdenken 2010

BERT GASENBEEK, (1953, Hollandsche Rading) Directeur het Humanistisch Archief en het J.P. van Praag Instituut, onderzoeker Geschiedenis van het Humanisme; tevens voorzitter van de jury scriptieprijs Vrijdenken 2010.

Geachte aanwezigen, waarom bestaat er eigenlijk een tweejaarlijkse Scriptieprijs Vrijdenken? Om die vraag te kunnen

beantwoorden moet ik kort stilstaan bij het vrijdenken zelf. Vrijdenken is, in het kader van deze scriptieprijs, ik citeer: 'een kritisch rationalisme ten aanzien van niet redelijk gefundeerde opvattingen en praktijken'. Einde citaat.

Op persoonlijke titel wil ik daar nog een belangrijk uitgangspunt aan toevoegen. Daarvoor gebruik ik de in onze kring zo gewaardeerde Multatuli. Idee 1 van Multatuli luidt: 'Misschien is niets geheel waar, en zelfs dát niet'. Met dit idee wordt m.i. uitgedrukt dat onvoorwaardelijke en systematische twijfel ten aanzien van *alle* waarheden op alle gebieden van het menselijk bestaan, de kern van het vrijdenken uitmaakt. Dogma's van welke aard dan ook, uit welke hoek dan ook, dienen vrijelijk op hun houdbaarheid onderzocht te worden. Deze opvatting van vrijdenken is breder dan die van bijvoorbeeld Paul Cliteur, die 'religiekritiek' en 'vrijheid van expressie' tot de twee pijlers van het vrijdenken rekent. Vrijheid van expressie is inderdaad een noodzakelijke voorwaarde,

en religiekritiek kan volgens mij in bepaalde situaties en omstandigheden belangrijk zijn. Maar dat is naar mijn mening ook kritiek op de wanen van de dag op gebieden als de politiek ('het volk spreekt'), de economie ('marktwerking'), de filosofie ('postmodernisme' of 'levenskunst'), et cetera. Voor deze opvatting is steun te vinden in opnieuw de woorden van Multatuli zelf: '*Vrije studie is het onbelemmerd streven naar waarheid*'.

Welnu, het levendig en actueel houden van dat belangrijke principe van vrijdenken – de onvoorwaardelijke en systematische twijfel - gaat niet vanzelf. Daar moet voortdurend aan gewerkt worden, bijvoorbeeld door het uitbrengen van boeken en tijdschriften, door het verzorgen van goede websites, en het houden van bijeenkomsten als deze. Maar dan is het wel belangrijk dat er jonge mensen zijn die het vrijdenken een warm hart toedragen. Deze prijs probeert daar een kleine bijdrage aan te leveren.

Met de winnaars van de scriptieprijs 2006 resp. 2008 is dat wel gelukt meen ik. Beide winnaars, Wouter Kuijman (geschiedenis van de vrijdenkersbeweging)

en Vincent Stolk (over het positief atheïsme van Jan Hoving), zijn sinds 2009 met een promotieonderzoek bezig bij het J.P. van Praag Instituut onderzoek naar de geschiedenis van het humanisme, onderdeel van de Universiteit voor Humanistiek.

Terug naar de Scriptieprijs vrijdenken 2010. De Jury voor de prijs bestond dit jaar uit: Drs. Floris van den Berg (filosoof, Universiteit Utrecht en bestuurslid van De Vrije Gedachte), Dr. Anton van Hooff (classicus en voorzitter van De Vrije Gedachte), Dr. Griet Vandermassen (filosoof aan de universiteit Gent), Dr. Jan Willem Nienhuys (wiskundige, redacteur van *Scepter*), Drs. Bert Gasenbeek, voorzitter (historicus, Universiteit voor Humanistiek en directeur van het Humanistisch Archief en het J.P. van Praag Instituut).

Er konden scripties worden ingediend die geschreven waren aan een Nederlandse of Belgische universiteit in de jaren 2008-2009 of 2009-2010. De criteria op basis waarvan de jury de scripties heeft beoordeeld zijn: wetenschappelijke kwaliteit, relevantie voor het vrijdenken, presentatie en vormgeving, oorspronkelijkheid.

Er werden in totaal negen scripties ingediend, waarvan er echter twee niet aan de formele vereisten voldeden. Het aantal van negen betekende een verdubbeling vergeleken met de jaren 2008 en 2006, daarnaast was er een grote spreiding over de herkomst van de scriptieschrijvers: namelijk de universiteiten van Gent, Nijmegen, Twente, UvH en twee keer UU, en grappig ook één van de protestantse Theologische Universiteit Kampen. De jury beoordeelde de scripties zonder dat men kennis droeg van de identiteit van de schrijver en de universiteit van herkomst.

Juryrapport

Over het algehele niveau van de inzendingen was de jury niet enthousiast: de meeste scripties lieten geen of een beperkte relevantie voor het vrijdenken zien, hadden in het algemeen geen hoog, of soms zelfs zeer laag, wetenschappelijke kwaliteit en ze waren verre van oorspronkelijk. Aangezien er één scriptie was die wel aan de criteria voldeed heeft de jury unaniem besloten om de Scriptieprijs Vrijdenken 2010 toch uit te reiken. En wel aan de scriptie met de titel *Overlapping Wisdom* geschreven aan de Universiteit

Twente voor de opleiding Philosophy of Science, Technology and Society. Geschreven door Rob Buurman. Hij is hier aanwezig om de prijs in ontvangst te nemen.

Rob, voordat jij zelf iets over je scriptie gaat vertellen, en ik je de oorkonde en het aan de prijs verbonden bedrag van € 500 ga overhandigen, wil ik kort de

overwegingen van de jury noemen om jou de prijs toe te kennen. De scriptie *Overlapping Wisdom* gaat kort gezegd over de relevantie van religieuze argumenten in het Nederlandse debat over embryoselectie... een voor vrijdenkers op het eerste gezicht prikkelende vraagstelling! Belangrijk daarbij is Rob's levensbeschouwelijke positie. Rob noemt zichzelf in het

voorwoord '*a full-blown atheist*' die - geïnspireerd door de principes van de Verlichting - van mening is dat mensen die hun zingeving in het geloof vinden, recht hebben op hun publiek geuite morele uitgangspunten, hoewel die niet met die van hem overeenkomen.

Over de scriptie willen we het volgende opmerken. De vraagstelling is goed afgebakend, niet voor de hand liggend, getuigt van een ondogmatische houding en is relevant voor het vrijdenken. Het is kort gezegd een voorbeeld van vrije studie, oftewel het onbelemmerd streven naar waarheid. De uitwerking is oorspronkelijk en grondig; de auteur kent de materie en getuigt van zelfstandig denken. De auteur lijdt niet aan de regelmatig terugkerende intellectuele en morele superioriteit in vrijdenkerskring, maar hij neemt de onderzochte argumenten ernstig. Daarbij is zijn toonzetting nuchter en de aanpak nauwgezet en gestructureerd, en het betoog is rationeel en onderbouwd. Het is te waarderen dat de scriptie in het Engels is geschreven, hoewel daarin nog wel enige verbeteringen in aan te brengen zijn. Tot slot moedigt de jury de auteur aan verder te gaan op het gebied van wetenschappelijk onderzoek, bijvoorbeeld door te gaan promoveren. Hopelijk vormt deze prijs daarbij een steun in de rug.

Drs. Bert Gasenbeek, Voorzitter van de jury van de Scriptieprijs Vrijdenken 2010. 30 oktober 2010

Overlapping wisdom

Presentatie Scriptieprijs Vrijdenken 2010 door winnaar Rob Buurman

ROB BUURMAN, winnaar scriptieprijs vrijdenken 2010

Ik heb mijn scriptie geschreven onder begeleiding van professor Tsjalling Swierstra, een progressieve liberale denker die tegenwoordig aan de universiteit van Maastricht werkt, en Jan Hoogland, hoogleraar reformatorische wijsbegeerte, die nog steeds werkt aan de universiteit van Twente. Dat leek mij zo wel een mooi team.

Enige tijd geleden zocht ik Tsjalling op, mijn eerste begeleider. Ik wilde even 'kaatsen' over een potentiële scriptie onder zijn supervisie waarbij ik iets wilde doen met politieke filosofie, ethiek, technologie, misschien iets met religie en het zou extra fijn zijn als we dit ook nog eventjes aan de actualiteit zouden kunnen koppelen. Na even stocien kwamen we op het onderwerp van embryoselectie terecht, wat in de Nederlandse lente van 2008 voor een felle discussie zorgde naar aanleiding van een beslissing om erfelijke borstkanker aan het toen geldende beleid toe te voegen. Aan de ene kant zag je de liberale progressieve vrijdenkers, als ik het zo mag formuleren, en aan de andere kant de wat conservatievere christenen. Op dat moment wist ik nog niet precies wat ik met dit debat zou doen, maar ik ging eerst maar eens een archief aanleggen.

Het was, op zijn zachtst gezegd, nogal een emotioneel debat. Rouvoet werd uitgemaakt voor een christenfundamentalist die zijn geloof belijdt over de ruggen van moeders en dochters met borstkanker. De christenen waren tirannen, onredelijke mensen, fanaten. Ze zitten in de Tweede Kamer als missionarissen om hun geloof aan anderen op te dringen. Ze zijn antidemocratisch. Noem maar op. Daar tegenin probeerden ze aan de christelijke kant vooral uit te leggen wat hun motivatie was en waarom ze toch echt van mening waren dat ook zij een sterk punt hadden.

Ik heb dus een hele berg aan krantenartikelen, interviews, Kamerstukken en dergelijke, verzameld en hoe meer ik daarvan las hoe meer ik begon te twijfelen. Overtuigd van mijn fundament als rationeel denkend persoon die de religieuze kant in de samenleving toch vaak als haaks daarop ervaart, was het een rare gewaarwording dat ik een zekere sympathie voor het 'vijandige kamp' voelde. Misschien voelde ik gewoon wel de gebruikelijke sympathie voor de underdog door alle beledigingen die ik tegenkwam. Hoe dan ook, ik besloot om dit

voor te leggen aan Tsjalling die heel concreet van mij wilde weten wat ik daarmee nou wilde gaan doen. Wat zou bijvoorbeeld mijn onderzoeksvraag worden? Nou ja, dat wist ik eigenlijk niet zo goed, ik vond zelf dat mijn voorgevoel, mijn sympathie, al een leuke start voor een afstudeerscriptie vormde.

We zijn hier vandaag bij elkaar met een gezelschap van vrijdenkers. En dat zou moeten betekenen dat we op basis van goede argumenten geen heilige huisjes kennen. Sommige heilige huisjes blijven voorlopig en misschien altijd wel staan, zoals de suprematie van mensenrechten en de vrijheid om jezelf te verwezenlijken naar eigen keuze boven perfectionistische ideeën om de samenleving naar een bepaalde visie in te richten. Maar als vrijdenkers moeten we er altijd naar streven om ons eigen denken zoveel mogelijk onderuit te schoppen met het vertrouwen dat het vervolgens wel goed zal zitten met het fundament daarvan. Zoals Hans Achterhuis in 2007 tijdens zijn afscheidsrede aan de universiteit van Twente zei: je moet tegen jezelf in durven denken. Durven te bevragen datgene wat je voor waarheid aanneemt.

Je zou mijn afstudeerscriptie kunnen zien als een kritische reflectie op ons redeneren, dat gestoeld is op de waarden van de Verlichting. Zie het als een betoog, een betoog tegen de vanzelfsprekendheid van het gelijk. Wij vrijdenkers zijn eraan gewend geraakt om gelijk te hebben en daarom benadrukken we ook graag dat wij, meer dan ieder ander, ons bedienen van rationele argumenten want die zijn verdomd handig wanneer je gelijk wilt hebben. Maar gelijk hebben is helemaal geen vanzelfsprekende kwestie, zelfs niet wanneer je met conservatieve christenen ruziet over embryo's.

Het embryodebat van 2008 leent zich voor een kritische noot richting de progressieve vrijzinnige zijde die pleitte voor een verruiming van het embryo-beleid. Het debat ontstond naar aanleiding van een beleidsbrief aan de Tweede Kamer van toenmalig staatssecretaris Jet Bussemaker van Gezondheid, Welzijn en Sport. In die brief kondigde Bussemaker een verandering aan in het beleid van embryoselectie zoals dat op dat moment werd gehandhaafd. Embryoselectie was al toegestaan voor een beperkt aantal ziektes zoals Duchenne, Huntington of taaislijmziekte en nog een paar zeer ernstige andere

ziektes. Bussemaker stelde voor om een erfelijke vorm van ernstige borst- en eierstokkanker toe te voegen aan het beleid, waardoor ouders die de erfelijke component hebben die tot die ziekte kan leiden, gebruik kunnen maken van embryoselectie zodat de kinderen en de ouders worden gevrijwaard van die zware last.

Rouvoet van de ChristenUnie maakte bezwaar. Natuurlijk, de CU heeft moeite met embryoselectie omdat de CU vindt dat embryo's beschermwaardig zijn al vanaf de eerste stadia in hun ontwikkeling. En bij embryoselectie wordt niet alleen menselijk leven gecreëerd maar ook geselecteerd en geloosd in de spreekwoordelijke vuilnisbak. Nou, omdat Bussemaker van tevoren niet even met de CU had gesproken viel dit besluit nogal hard op hun dak. Het resultaat was dat het voortbestaan van de regering met de CU erin op het spel stond en Bussemaker vervolgens haar brief wel moest intrekken. Er kwam een periode van intern beraad en 4 weken later werd het beleid alsnog uitgevoerd, al was het ethisch raamwerk ietsje veranderd.

In de tussentijd woedde een emotionele discussie in de Nederlandse media. Twee hoofdonderwerpen in die discussie betroffen de status van het embryo en het argument van het hellend vlak. Wanneer je de argumenten over de status van het embryo bestudeert dan kun je weinig anders dan concluderen dat de positie van de CU hierin achterhaald is door de realiteit. Als embryo's beschermwaardig zijn dan zouden we als samenleving toch wel een bijzonder groot probleem moeten hebben met IVF of een anticonceptiemiddel zoals het spiraalpje, dat niet de bevruchting voorkomt maar er vervolgens wel voor zorgt dat het embryo zich niet kan nestelen in de baarmoeder. Het resultaat van het spiraalpje is dat wereldwijd maandelijks mogelijk miljoenen embryo's door de afvoer hun weg vinden naar minder comfortabele plekken dan de baarmoeder. Als dit de realiteit is, welk gewicht heeft het argument dat embryo's beschermwaardig zijn? Vanuit de voorstanders van embryoselectie werd dan ook geargumenterd dat een embryo slechts een klompje cellen is en dat we ons daar verder niet druk over hoeven te maken. Echter, dit argument is ook niet zonder gevolgen zoals we dadelijk zullen zien.

De discussie over het hellend vlak was erg interessant om te zien. Het hellend vlak is een type argument dat meestal een drogreden lijkt. In zijn sterkste vorm zegt het argument dat een actie A een domino-effect initieert dat onvermijdelijk leidt tot uitkomst Z. Niet zelden zijn deze argumenten drogredenen, simpelweg omdat alle tussenstappen tot uitkomst Z niet noodzakelijk zijn. In zijn zwakkere vorm zegt het

argument dat stap A een precedent vormt voor volgende stappen waardoor de vervelende uitkomst Z een scenario wordt waar je rekening mee mag houden. Afhankelijk van het aantal en de waarschijnlijkheid van de tussenliggende stappen wint of verliest het argument aan kracht. Het argument van het hellend vlak wijst dus niet naar een of ander onvermijdelijk doemscenario, maar het vraagt wel van ons om te begrijpen wat de gevolgen kunnen zijn van ons handelen in het hier en nu.

Vanuit de christelijke hoek, maar bijvoorbeeld ook door emeritus professor genetica Hans Galjaard of algemeen directeur van het Centre for Society and Genomics Annemiek Nelis, werd het argument van het hellend vlak aangedragen naar aanleiding van Bussemaker's brief. Toen Bussemaker voorstelde om ook die ernstige vorm van erfelijke borst- en eierstokkanker aan dit rijtje toe te voegen, doorbrak ze ook gelijk een grens. Terwijl die eerdere aandoeningen zich gegarandeerd zouden ontwikkelen wanneer de corresponderende erfelijke genetische component is gevonden, geldt dat niet voor erfelijke borstkanker. Er bestaat een kans van zo'n 65 % dat bijvoorbeeld borstkanker zich ontwikkelt en een kans van 10-60% procent dat een toekomstig meisje uiteindelijk eierstokkanker zal ontwikkelen. Bussemaker's voorstel betekende een uitbreiding op embryoselectie van ziektes die zeker zullen optreden naar ziektes met een kans. Een hoge kans, maar een kans niettemin. Het besluit van Bussemaker gaf aanleiding tot het argument van het hellend vlak, want wat is nu precies het verschil tussen deze ziekte en een beetje waar de kansen weer ietsje lager liggen? Bussemaker's voorstel vormt een precedent voor een soortgelijke volgende beslissing. En die volgende beslissing vormt op haar beurt weer een rechtvaardiging voor... vul zelf maar in.

Vanuit de liberale kant was er veel weerstand tegen dit argument. Er werd breed betoogd dat er helemaal geen hellend vlak bestaat. Zo werd er bijvoorbeeld gezegd dat Bussemaker's voorstel uitstekend aangeeft wat wel en wat niet kan. Zo zou bijvoorbeeld de ziekte van Alzheimer (die ook erfelijk is) nog steeds niet in aanmerking komen voor embryoselectie. Ook werd er gezegd dat de behandeling veel te zwaar is en dat alleen aanstaande ouders met een zeer ernstige erfelijke aandoening die procedure zouden willen ondergaan. Dit zijn allemaal prima en legitieme argumenten, zij het dat ze helemaal niet het idee van het hellend vlak bestrijden. Natuurlijk is het voor zo'n ingrijpende beslissing van invloed of de procedures van embryoselectie zwaar zijn en het spreekt voor zich dat niemand voor embryoselectie kan kiezen wanneer het wettelijk kader dat verbiedt. Maar deze argumenten bestrijden niet de gedachte dat een ziekte

met een kans van 70% niet wezenlijk anders is dan een ziekte met een kans van 60%. Wanneer de ene ziekte wordt toegestaan, is er een reden gegeven om hetzelfde besluit voor de andere ziekte te maken. Wat wél duidelijk is, is dat een goed beleid of een technische beperking het hellend vlak bijvoorbeeld wat 'stroever' kan maken.

Deze discussie over het hellend vlak maakt ook nog eens duidelijk dat niemand vergaande embryoselectie als een wenselijke ontwikkeling ziet. Het punt waarop je met embryoselectie kan kiezen of je kind een hazenlip zal ontwikkelen zal ook voor vele niet-gelovigen een stap te ver zijn. Hier is er sprake van overlap, van een gedeelde moraal en zijn de liberale en de christelijke zijden van het debat allesbehalve elkanders morele vijanden. Een enkele uitzondering daargelaten, want uitzonderingen zijn er altijd, is er niemand die uitkijkt naar een toekomst waarin ouders een veel grotere invloed uitoefenen op de genetische bouw van hun kinderen. Blijkbaar voelen wij aan dat er grenzen zijn aan onze autonomie en vrijheid en vinden we toch niet dat ziektes altijd maar door het uitsellecteren van embryo's mogen worden voorkomen. Blijkbaar is er het idee dat het selecteren op embryo's op zichzelf een ingreep is die op zijn minst een sterke rechtvaardiging verdient.

Als dit een wijsheid is die voor- en tegenstanders lijken te delen, als dit is wat wij belangrijk vinden, dan zullen wij deze discussies in het vervolg toch anders moeten voeren. Daarvoor moeten we ons heroriënteren op de status van het embryo. Zolang er aan de christelijke kant wordt gesproken over een embryo dat naar aanleiding van haar intrinsieke karakteristiek bescherming verdient, zullen de twee

zijden in het debat inderdaad steeds meer van elkaar vervreemden. Omgekeerd dienen wij, vrijheidslievende voorstanders van embryoselectie, te beseffen dat een embryo ook niet slechts een klompje cellen is. Wanneer het embryo op deze manier volledig wordt losgekoppeld van onze identiteit als mens, dan verdwijnt alle aarzeling om het te onderwerpen aan vergaande embryoselectie. Een embryo is méér dan acht cellen net zoals een volwassen mens ook niet slechts een optelsom van miljarden cellen is. Dit besef is niet slechts voorbehouden aan religieuze mensen maar kan net zo goed worden gedeeld door bijvoorbeeld humanisten of atheïsten.

De beslissingen die wij nu nemen bepalen mede hoe wij in de toekomst met embryo's omgaan. Het is niet vanzelfsprekend dat we blijven balanceren op het hellend vlak van embryoselectie. Zodra we nieuwe stappen zetten en meer ziektes toevoegen aan de lijst voor embryoselectie, worden ook weer verdere beslissingen gelegitimeerd. Denken dat dit niet gebeurt omdat we daar toch echt zelf bij zijn, miskent dat wijzelf als morele, denkende mensen ook veranderen in onze gedachten. Ooit werd Louise Brown, het eerste IVF-kind, niet alleen als een mens geboren, maar ook als onderwerp van stevige ethische discussies. En in 1998 haalde de partij van Hans Janmaat maar 0,6% van de stemmen en was de PvdA de grootste met 45 zetels. Nu is de PVV, een partij die wezenlijk gezien niet veel gematigder is als Janmaat, een van de grootste partijen van Nederland. De tijden veranderen en wij veranderen mee. De vraag is of je daar enige controle op wilt uitoefenen of dat je jezelf laat meevoeren op de getijden van een alsmaar veranderende Tijdgeest.

Lezers reageren

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden brieven niet te plaatsen en bij plaatsing in te korten of er uit te citeren. Scheldwoorden en/of beledigingen ad hominem (spelen op de man i.p.v. op de bal) worden resoluut verwijderd. Plaatsing houdt niet in dat de redactie achter de inhoud staat. De brieven schrijver is en blijft te allen tijde verantwoordelijk en/of aansprakelijk voor de inhoud van zijn reactie.

Is de DVG een politieke organisatie? De voorzitter als bewaker van de debatruimte

Onze voorzitter lijkt te willen voorkomen dat de vereniging verwordt tot een soort politieke partij. Dat blijkt ook uit wat hij schrijft naar aanleiding van zijn bezoek aan de Duitse zustervereniging. Maar het is mijn vermoeden dat momenteel juist hij degene is die de DVG laat verworden tot een politieke 'partij' door zo duidelijk partij te kiezen tégen Wilders en zelfs te beweren dat een beetje vrijdenker onmogelijk vòòr Wilders kan zijn. Met deze kritische noot bij de

voorzitter pleit ik er echter niet voor de politiek buiten de DVG te houden. Eerst wil ik duidelijk krijgen of en hoe politiek binnen de DVG een rol speelt of zou moeten spelen. Daarna beredeneer ik welk type voorzitter de DVG zou horen te hebben. Persoonlijk denk ik dat de huidige voorzitter niet de juiste persoon daarvoor is, maar dit artikel is vooral bedoeld om de anderen aan te zetten tot het vormen van een eigen opinie erover.

De DVG als uitvalsbasis

Mag, of moet, DVG een politieke organisatie genoemd worden? Eén definitie van politiek is *'de strijd tussen ideologisch gemotiveerde groepen'*. Kernwoorden zijn strijd, ideologie en groepen. De meeste leden van de DVG worden zeker ook ideologisch gedreven en dat laten ze geregeld blijken in hun schrijfsels. Deze individuen spelen in elk geval in het grote Nederlandse geheel een politieke rol, waarbij ze de DVG als uitvalsbasis gebruiken. In het grotere geheel speelt de DVG dus aantoonbaar een politieke rol en het kan alleen al daarom een politieke organisatie genoemd worden, al is wellicht sprake van divers plumage.

Maar daarmee is nog niet gezegd dat het een politieke 'partij' of groep is, in de zin van dat het partij heeft gekozen voor een enkele ideologie. Dat zou menig lid ook echt te ver gaan; zij willen dat diverse ideologieën er gehoord kunnen worden. Sterker, zij willen dat de DVG ook intern voldoet aan de zojuist gegeven definitie van politiek: *'de strijd tussen ideologisch gemotiveerde groepen'*, waarbij de nadruk hoort te liggen op pennenstrijd, feitenkennis, logica, zucht naar waarheidsvinding en onomwonden afwijzing van onhoudbare dogma's. Zij gaan voor het concept van een 'think tank' waar niet slechts een enkele ideologie heerst. Zij gaan voor, zeg maar, een multi-ideologische think tank.

Zelfs degenen die duidelijk partij gekozen hebben voor een zekere ideologie zouden moeten inzien dat het concept van een multi-ideologische think tank ook voor hen beter is. Dat besef zal er al snel zijn bij degenen van wie de eigen ideologie niet bepaald de heersende binnen de DVG is. Maar degenen die wel 'heersend' zijn, moeten beseffen dat zij bloot zullen staan aan diverse beschuldigingen wanneer zij hun opponenten géén ruimte bieden binnen de club. Zij kunnen dan (terecht!) worden beschuldigd van het toepassen van censuur, het eruit werken van dissidenten en het spelen van machtspelletjes, om maar eens wat zaken te noemen.

De bindende voorzitter

Van een voorzitter van een multi-ideologische think tank verwacht ik dat deze géén partij kiest. Alleen dan kan de voorzitter de debatruimte goed bewaken tegen censuur, pogingen opponenten eruit te werken en ander machtspel. Het is sommigen gegund om zo'n rol zonder enige moeite in te vullen, zeker hen die geen behoefte hebben zelf partij te kiezen. Van iemand die overtuigd is van de superioriteit van de eigen ideologie is het wellicht teveel gevraagd om op die wijze het voorzitterschap in te vullen. Zeker als die eigen ideologie ook wordt ervaren als noodzakelijk voor de wereld.

Zo het ernaar uit ziet is de huidige voorzitter, Anton van Hooff, vast een goed mens, maar toch de verkeerde persoon voor deze functie, gezien mijn ideaalplaatje. Dit artikel zou een stuk langer zijn als ik

nu een waslijst aan feiten zou gaan opnoemen, ter ondersteuning van mijn gevoel dat Van Hooff wel degelijk partij heeft gekozen en wel degelijk opponenten die een bepaalde ideologie propageren probeert buiten te sluiten. Ik voeg die waslijst niet toe, omwille van de beknoptheid en leesbaarheid. Wie het er niet mee eens is, kan uiteraard nu zelf in de pen klimmen. Laat ik volstaan met zijn herhaaldelijk gemaakte opmerking dat hij zich niet kan voorstellen dat een vrijdenker vòòr Wilders kan zijn.

Ik moet bij Van Hooff geregeld denken aan Thomas von den Dunk. Aan diens mening stoor ik me telkens weer, maar hij heeft er in mijn ideaalplaatje als columnist alle recht op om zo te schrijven (behoudens dan dat hij ook geregeld valselijk beschuldigt). Ik ben min of meer blij met Von Der Dunk als columnist, maar ik moet er niet aan denken dat het de hoofdredacteur van de Volkskrant, de minister-president of de voorzitter van de DVG zou zijn. Mijn vrees voor een ontaarding zoals in de USSR, China en Cuba zijn bij hem veel groter dan bij Wilders, om maar eens iemand anders te noemen.

Is mijn vrees daarvoor ook aanwezig bij Van Hooff? Ik wil niet overdrijven; voor je het weet geldt weer Godwins Law. Wel denk ik dat Van Hooff de door mij geschetste voorzittertaak niet waarmaakt.

Tot nu toe worden mensen voor het bestuur en de redactie stilletjes voorgedragen en vrijwel stilletjes aangenomen. Van Hooff zelf is zelfs mede voorgedragen door Lex Hagenaars, de oud-voorzitter die nu dus formeel dissident is geworden. Het was een voordracht waar Hagenaars achteraf zeer grote spijt van had. Hij heeft kenbaar gemaakt van tevoren niet te hebben kunnen bevroeden wat hij daarmee in huis haalde. Naar ik begrijp spitst zijn kritiek erop toe dat Van Hooff bepaalde mensen met bepaalde ideeën tegenwerkt, zoniet er uitwerkt. Dat gebeurde aanvankelijk op subtiële wijze door in eendracht met de redactie hun artikelen tegen te houden of van stekelig commentaar te voorzien. Later, toen het conflict toch al op straat lag, werd de strijd meer openlijk gespeeld. Verzoeningspogingen werden niet ondernomen en niet gehonoreerd. Van Hooff cs. zal niet ontkennen dat er een conflict is, maar zal wellicht vinden dat het bestuur daarin daadkrachtig heeft gedaan wat gedaan moest worden. Immers, niemand wil een slap bestuur en van slap handelen, kan je dit bestuur inderdaad niet beschuldigen.

Ik ben pas kort bij de DVG en daarom nog steeds een relatieve buitenstaander. Zelfs zal het mij niet deren als de DVG teloor zou gaan; daarvoor is mijn emotionele binding ermee nog veel te jong. Misschien maakt juist die positie mij wel het meest geschikt voor het volgende advies: Kies altijd per definitie voor een bindende voorzitter, voor een voorzitter die een hart toont voor àlle leden ongeacht hun ideologie, voor een voorzitter die de debatruimte bewaakt tegen censuur,

tegen valselijke aanvallen, tegen spelen op de man, voor een voorzitter die machtsspel scherp waarneemt én tegengaat. Kies voor een voorzitter die zelf misschien wel partij is, maar dat evengoed weet weg te drukken in de rol van voorzitter.

Wie mijn pleit voor een bindende voorzitter terecht vindt zou daaraan de consequentie moeten verbinden te vinden dat de huidige voorzitter, Anton van Hooff, die positie het beste kan opgeven. Daarbij gaat het er niet om te zwartepieten, maar gaat het om de principiële keuze voor 'de bindende voorzitter'. Een afgetreden Van Hooff blijft uiteraard zeer geschikt voor menige andere rol binnen de DVG, bijvoorbeeld als columnist. Maar dus niet voor het voorzitterschap.

Peter Valenca, 1953, Haarlem. Lid sinds 2009 en actief in een DVG debatgroep. Was een blauwe maandag betrokken bij de ASP, namelijk bij de oprichting.

Kanttekeningen van Anton van Hooff

- Ik ga maar niet in op allerlei loze beweringen over het *tegenwerken* van mensen met afwijkende ideëën; die beweringen worden niet gestaafd en kunnen dat ook niet worden (hoe zou je dat eigenlijk in een 'amateurclub' als de onze mensen kunnen tegenwerken?) Ze leiden dus alleen maar tot onvruchtbare 'discussies' van het type 'ik heb het gevoel dat... ja maar ik voel dat toch anders...'
- Wat is dat nou? Zou de voorzitter van de Vrijdenkersvereniging als enige lid geen eigen mening mogen hebben en uiten? Is alleen een politieke castraat geschikt als hoofdman van de Vrijdenkerij?
- Kijk als ik nu *namens de vereniging* eenzijdige uitspraken zou doen, bijvoorbeeld ziekelijk liefde voor Israël belijden, zou men mij mogen terugfluiten.
- Zelfs tegen de Duitse *Freidenker*, die Wilders als een fascistisch monster zien, heb ik gezegd dat er inderdaad DVG leden zijn die voor Wilders voelen. Ik kan, zo heb ik in Keulen gezegd, die sympathie niet begrijpen, maar het vrijdenken kan u eenmaal tot heel uiteenlopende stellingnames leiden.
- Let dus wel: **ik** neem niet de maat van een medelid om te bepalen of die wel of niet vrijdenker mag heten. We zijn toch geen Gristelijk Gereformeerde Kerk Artikel 47 lid 2 Vrijgemaakt, wel?
- Over het leed van Lex: als oud-voorzitter van een andere vereniging heb ik mij de eerste jaren verre gehouden van iedere bemoeienis met het nieuwe bestuur. Je hoort je opvolger niet voor de voeten te lopen. Het zou treurig zijn als die een kloon van jou zou zijn. Nietzsche zegt in *Also sprach Zarathustra*: 'Man vergilt einem Lehrer schlecht, wenn man immer nur der Schüler bleibt.'
- Ik kleef niet aan het pluche – veel stelt dat bij DVG trouwens niet voor. Ik heb het voorzitterschap op me genomen uit een maatschappelijk plichtsbesef en in de

verwachting dat het intellectuele voldoening zou geven om intensief te communiceren met andere waanvrije mensen: gewoon lekker de degens kruisen en het vaak van harte met elkaar oneens zijn. Dat het ook lastig zou zijn alle eigenwijze kikkers in de kruiwagen te houden, heb ik meteen beseft én geschreven. Natuurlijk zijn er momenten geweest dat ik dacht aan de woorden waarmee de Saksische koning in 1918 aftrad: 'Macht doch euren Dreck allene.' Als ik tevoren had geweten wat voor geëtter ik zou tegenkomen, had ik waarschijnlijk gepast. Maar nu heb ik de taak op me genomen en zal die naar best vermogen uitvoeren. Maar ik laat me niet muilkorven.- Voor de rest: ik heb het opgegeven nog enige energie in bemiddelingspogingen te steken. Het is beter krachten te stoppen in het laten werken van de vereniging: daarbinnen en vooral daarbuiten is een wereld te winnen.

Anton van Hooff, voorzitter De Vrije Gedachte

De redactie van de Vrijdenker weet niet wat censuur is.

In de vrijdenker van november 2010 was de redactie zo vriendelijk om mijn reactie op de brief van de heer Mulling in het oktobernummer op te nemen. Een naschrift van de redactie is van mij meestal niet nodig, maar in dit geval zou ik het prettig hebben gevonden als de redactie de hand ruimhartig in eigen boezem had gestoken en enige vorm van voortschrijdend inzicht had getoond. In plaats daarvan komt zij in haar naschrift niet verder dan haar complete onbegrip te etaleren over wat het werk van een redactie inhoudt. En blijkt ze weinig begrepen te hebben van wat censuur is en wat niet.

Om te beginnen is er de misvatting dat ingezonden brieven niet onderworpen zouden zijn aan redactionele maatstaven. Het lijkt me merkwaardig als normen ten aanzien van de kwaliteit, de juistheid en de relevantie van de inhoud wel op redactionele stukken maar niet op ingezonden brieven of op wat voor soort ingezonden stukken dan ook van toepassing zouden zijn. Ik ken ook geen periodieken waarbij dat wel zo is. Men zou kunnen zeggen dat ingezonden brieven wat minder van kwaliteit kunnen zijn of de inhoud wat minder relevant dan van andere bijdragen. Maar in een vrijdenkersomgeving, en zeker zoals de redactie overigens die normen hanteert is dit verschil minimaal. De redactie heeft wel de plicht om de juistheid van beweringen te toetsen. Bij twijfel wat dat betreft is het beter dat in een redactioneel onderschrift direct naar buiten te brengen. Deze toets dient is zeker noodzakelijk als er over personen beweringen gedaan worden, en helemaal als deze personen ook lid zijn en zelf regelmatig op forum of in het blad publiceren. De redactie had vanuit haar zelf ingenomen standpunt dat zij "graag ver weg wil blijven van beschuldigingen over en weer over het Israëlisch-Palestijns conflict"

alleen al daarom de plicht om de brief van de heer Mullink te weigeren. Maar zeker had zij de beschuldigingen die daarin aan mijn adres geuit worden moeten controleren. Tenslotte had zij op grond van de kwaliteit van het geschrevene al voldoende reden om een en ander te weigeren. Dat de redactie zich nu weer meent te moeten verschuilen achter het argument dat "haar anders censuur verweten zou worden" maakt duidelijk dat zij het onderscheid tussen redactioneel werk en censuur niet kent. En toch is het heel simpel. Als je een stuk (of brief) weigert, terwijl dat (a) voldoende stilistische kwaliteit heeft, (b) een relevant onderwerp behandelt, daarbij (c) een gezichtspunt naar voren brengt dat tot dan geen aandacht heeft gehad en (d) geen duidelijke onwaarheden of leugens bevat, dan pleeg je censuur. Je weigert het dan omdat het daarin ingenomen standpunt je als redactie niet aanstaat. Alle besluiten tot het niet plaatsen van stukken op grond van het niet voldoen aan bovengenoemde vereisten a t/m d zijn gewoon redactionele beslissingen. Natuurlijk kan het voorkomen dat men feitelijk censuur wil plegen en zich dan verschuilt achter een tekort in de stilistische kwaliteit, gebrek aan relevantie of zelfs het falen van de (elektronische) post. Een redactie die het onderscheid niet kent tussen redigeren en censuur zal zich daar zeker makkelijker schuldig aan maken. Ik stuur een afschrift van deze reactie naar het bestuur, met het verzoek zeer snel op zoek te gaan naar versterking van de redactie die haar de beginselen van dit vak bij kan brengen.

Victor Onrust

Naschrift redactie: we beschouwen dit onderwerp nu als voldoende behandeld en besproken. De heer Onrust heeft geen hoge pet op van uw redactie, maar dat wisten we al.

Wat is nu eigenlijk ideologie.

In zijn reactie op mijn stuk over ideologiekritiek (DV 41/7 september 2010) in DV november 2010 verwijt Paul Mercken mij een simpele en nogal naïeve visie op ideologie te hebben. Volgens hem was de "ideologie waar de oorspronkelijk ideologiekritiek zich op richtte" niet "het stelsel van ideeën waarmee individuen hun leven beleven" maar op "het heersend stelsel... van verborgen krachtlijnen ... waarmee men aan zijn eigen ... verdrukking meewerkte." Hierin zijn een aantal misvattingen op elkaar gestapeld.

(1) Inderdaad was ideologiekritiek in eerste opzet gericht op het zichtbaar maken van de werkelijke maatschappelijke krachten. Maar juist daarom was het

kritiek op de wijze waarop de mensen hun leven bewust beleefden (namelijk in de "burgerlijke ideologie" of zo u wilt het "warenfetisjisme"). Ook hier moest juist de waarheidsaanspraak van die ideologie gekritiseerd worden zodat de werkelijke onderliggende krachten zichtbaar werden.

(2) Er is geen enkele reden waarom het begrip ideologiekritiek gereserveerd zou moeten worden voor één enkele vorm van kritiek op één enkele ideologie. Ik zie niet in wat er in dit opzicht voor naïefs schuilt in mijn hanteren van dit begrip.

Belangrijker zijn zijn opvattingen over de rollen van wetenschap en filosofie in deze kritiek. In tegenstelling tot Paul Mercken meen ik dat een wetenschappelijke blik op het subject mogelijk is en in dat op dat vlak de laatste 30 jaar grote vorderingen zijn gemaakt. Er beginnen allerlei steekhoudende behoorlijk wetenschappelijk onderbouwde verklaringen over het subject te komen en met name ook over tot het subject behorende verschijnselen als "vrije wil", "morele waarden", "religieuze gevoelens". Het is nu juist kenmerkend voor de wetenschappelijke methode dat men zijn subjectiviteit zo veel als mogelijk beheerst en compenseert en door intermenselijke toetsing verder neutraliseert. Juist het zelfbewustzijn van ideologische vooringenomenheid is zo'n compenserend mechanisme. Dat dat niet altijd even goed werkt is een tweede. Maar in de filosofie, vooral als een filosofische stellingname inhoud dat het subject ondoorgrondelijk is en morele en andere waarden alleen als een soort ingebouwde eigenschappen van dat ondoorgrondelijke bewustzijn gelden is het wat dat betreft nog veel erger gesteld. Juist daar heerst een overtrokken op zichzelf betrokkenheid die geen kritiek duldt omdat men zich altijd weer kan verschuilen achter het onkenbare subject. Zijn nadruk op het niet kunnen verklaren "waarom je naar B zou gaan" doet wat dat betreft het ergste vrezen. De mensheid (de natuur) heeft dacht ik voor vrijdenkers geen doel, gaat niet naar B en ook niet naar C. Zij ontwikkelt zich door en in zichzelf. Individen kennen binnen het maatschappelijk geheel strevingen die meestal tamelijk goed verklaarbaar zijn. Bij minder verklaarbare strevingen leidt dat al gauw tot een of andere vorm van op- of uitsluiting van betreffend individu. Ook heel verklaarbaar. Inderdaad zijn dit soort argumentaties, zelfs in vrijdenkers kringen, vaak aan dovemansoren gericht. Men wil eenvoudig weg niet dat het subject van zijn bijzondere, niet voor verklaring vatbare status beroofd wordt.

Victor Onrust

Er zij licht

FRANS BIJLSMA, (1938) is rustend medisch specialist en oud-redacteur van De Vrijdenker

Sinds ik begon na te denken over de wereld om mij heen (wanneer doe je dat? als je vijf jaar oud bent, of acht, of tien?) heb ik mij verwonderd over het scheppingsverhaal. Op de Lutherse lagere school die ik destijds bezocht

werd het in geuren en kleuren verteld. Ongeveer in dezelfde tijd ontwikkelde zich bij mij een fascinatie voor goochelen en illusionisme. Die twee gingen langzamerhand samenlopen: het scheppingsverhaal als grote goocheltruc. Het was een fantastisch idee, en het klopte: alleen een almachtige god zou zoiets in zes dagen als het ware met een knip van zijn vingers tot stand kunnen brengen. Die moest men wel als hoogste instantie vereren.

Maar later begon ik mij steeds iets af te vragen. Als dat zo zou zijn gegaan moest er een materiële aanwezigheid aan vooraf zijn gegaan, moesten die bergen, rivieren, planten, dieren al ergens voorradig zijn geweest, of de grondstoffen daarvan, want een goochelaar kon nog zo knap “toveren”, hij schiep nooit iets uit het niets. Het doorgezaagde weesmeisje, de verdwijntruc, het konijn uit de hoge hoed: er waren altijd voorzieningen getroffen die de illusie mogelijk maakten. Reeds een ouder kind kan dat begrijpen, al heeft het nog niet in extenso door hoe de truc werkt. Scheppen uit het niets is een volkomen onzinnig idee. Het is strijdig met al onze natuurwetenschappelijke kennis (wet van het behoud van de stof, evolutieel, voortplanting) en hoort thuis in de sfeer van sprookjes, mythen, fabels. Natuurlijk ben ik niet de eerste die dit opmerkt en ik zal ook niet de laatste zijn, maar het kan niet vaak genoeg gezegd worden.

Des te vreemder is het dat miljoenen mensen, onder wie tal van academici in binnen- en buitenland, overtuigd zijn van de waarheid en geldigheid van dit scheppingsverhaal. Terwijl zij in hun dagelijks leven elke dag gebruik maken van de verworvenheden van wetenschap en techniek blijven zij *in ernst* geloven in het creationisme, in een “God die hemel en aarde geschapen heeft”. Sterker nog: zij achten het creationisme gelijkwaardig aan de evolutieel, als zou de laatste “ook maar een theorie” zijn. De Almachtige heeft even met zijn toverstaf gezwaaid en alles, van de gesteenten en aardlagen (met de fossielen erin!) tot de meest ingewikkelde organismen is in zes dagen uit het niets ontstaan. Nou ja, niets: op een aarde die “woest en ledig” was.

Moderne christenen, liberale joden en verlichte moslims hebben daar echter een mouw aan weten te passen. Zij stellen dat je het scheppingsverhaal niet

letterlijk moet nemen, maar als metafoor moet zien: de zes dagen zijn ieder miljoenen jaren, en dan klopt het “evolutiegewijs” toch nog. Deze visie roept meteen grote problemen op. Want wat moet je dan uit Thora, Bijbel en Koran ernstig, letterlijk nemen en wat niet? Het kan toch niet zo zijn dat je uit het Heilige Boek pikt wat van je gading is, de kersen van de taart plukt zagezegd en de rest laat voor wat hij is? Daarbij komen de verschillende persoonlijke keuzes vast niet overeen. Niet iedereen houdt van kersen, of van slagroom. Geen nood: we noemen het een “persoonlijk geloof”, dat niet eens kerkelijk georganiseerd hoeft te zijn. Maar het blijft een soort stopverf. Een aparte vorm hiervan is het “ietsisme”. De aanhangers geloven dat er “iets” moet zijn, een hogere macht die richting geeft, stuurt en bedoelingen heeft. Dit is afdoende weerlegd door Richard Dawkins en anderen: de evolutie van alle levensvormen op aarde, hoe complex het eindresultaat ook mag zijn, verloopt volgens natuurlijke processen. Er is geen enkele aanwijzing voor een Grote Toveraar, een roerganger met plannen die een bepaalde koers volgt (en waar moet die dan op uitkomen?). Het is, als de godsdienst zelf, een aanname zonder enig bewijs. Antropologen weten dat vrijwel alle volkeren en culturen hun eigen scheppingsmythe hebben. Er zijn soms mooie verhalen bij, maar geen van alle, het is onnodig te zeggen, heeft ook maar iets met wetenschap van doen. Het is volkomen op zijn plaats het scheppingsverhaal van de drie monotheïstische godsdiensten (de Koran geeft het Oudtestamentische verhaal in verkorte vorm) in hetzelfde licht te zien, zodat van een speciale betekenis in filosofisch-antropologische zin geen sprake kan zijn. Het onoriginele van veel Bijbelverhalen, waaronder het scheppingsverhaal, is onlangs goed belicht door Maarten Looij (De Vrijdenker nr. 9, november 2010). Scheppingsmythen moeten worden beschouwd als primitieve verhalen uit duistere, voorwetenschappelijke tijden ter verklaring van het ontstaan van de mens en de wereld om hem heen. Hun waarheidspretentie berust op niets, hoewel zij deel uitmaken van een religieus systeem dat die pretentie wel degelijk heeft. Het doet soms denken aan het verhaal van Noach en de zondvloed, even verderop in het boek Genesis. Die grote overstroming heeft nog wel iets geloofwaardigs, zulke watersnoden zijn er ongetwijfeld geweest, maar de rest is lachwekkend. Elke paar jaar maakt weer zo’n Indiana Jones bekend dat hij op de hellingen van de berg Ararat naar overblijfselen van Noach’s ark gaat zoeken, en de

media nemen het nog serieus ook. Enfin, het is hier niet de plaats om alle onzin uit de Heilige Boeken te weerleggen. Dat zou veel meer ruimte vereisen en het is al uitvoerig door onze voorgangers en medestanders gedaan.

Wel weer aardig is het boetseren van de eerste mens. God zou Adam (in wat feitelijk het tweede scheppingsverhaal is) gemaakt hebben uit “het stof der aarde” en dat is natuurlijk een schot in de roos. Interessant hierbij is dat die mens door God geschapen zou zijn “naar zijn evenbeeld, zijn gelijkenis”. Daardoor kunnen we nagaan hoe joden, christenen en moslims zich het opperwezen hebben voorgesteld. Niks hogere abstracte macht, gewoon een menselijke gestalte, een vent (geen vrouw!), al dan niet met een baard. Waar die zich zou moeten bevinden blijft natuurlijk in het midden, maar het vervaardigen van Eva uit een rib van Adam is dan weer een knap staaltje tovenarij.

Dit eerste mensenpaar werd, volgens het verhaal, uit het Paradijs verjaagd nadat zij van de verboden vruchten van de boom der kennis van goed en kwaad hadden gegeten – op instigatie van een slang. Dit nu is eenvoudig niet te begrijpen. Niet dat van die slang, Satan, dat is gewoon een verhaalvondst. Nee, het gaat om die boom. Hoe is het mogelijk dat dat zo wordt gesteld? Je zou juist zeggen dat de kennis van goed en kwaad de mens tot mens maakt, hem onderscheidt van, of voor mijn part verheft boven, de dieren. Daarbij komt dat kennis en studie bij de Joden – en dit is een oud Joods boek – altijd hoog in aanzien hebben gestaan. Kortom, een onbegrijpelijk verhaal.

Aanvankelijk heeft die scheppende God, de Heer, ook geen monopolie voor zichzelf bedongen. In Genesis 6, na het absurde verhaal over Adam en Eva's nakomelingen die vele eeuwen oud werden, met Methuselach (969 jaar) als recordhouder, wordt gewag gemaakt van godenzonen die een welgevallig oog lieten rusten op de mooie dochters van de mensen en kinderen bij hen verwekten, en van reuzen die gelijktijdig leefden (de nazaten?), de “geweldigsten” uit oude tijden. Dit doet sterk denken aan de Griekse mythologie van goden en halfgoden, reuzen en Titanen. Later in het Oude Testament worden andere goden echter fel bestreden, hen aanbidden is voor het “uitverkoren volk” een doodzonde. Er is er maar één! Alle concurrentie is weggevaagd. Het lijkt wel een moderne dictator ... Wie de eerste hoofdstukken van Genesis geloofwaardig vindt, moet niet schamper doen over het geloof in Ufo's, kabouters en zeemeerminnen.

Maar wat de werkelijke oorsprong van het licht betreft, dat is nog niet zo eenvoudig. Licht is een elektromagnetisch verschijnsel. Het bestaat uit fotonen (lichtquanten) en wordt uitgezonden door atomen, al dan niet ingebouwd in moleculen. Het kan miljarden kilometers reizen, maar het gaat altijd van materie uit. In de moderne fysica is de overheersende opvatting dat voor het ontstaan van alle materie in de kosmos geen vast beginpunt aan te wijzen is. Die atomen zouden er dus altijd al zijn geweest, en daarmee ook het licht van de sterren in het donkere heelal ...

An die Koordinierungsrat säkularer Organisationen (KORSO)

Prof. Dr. Frieder Otto Wolf
u/o Humanistischer Verband Deutschlands
Wallstrasse 61-66 D-10179 Berlin

Liebe Freunde!

Als ältester Freidenkerverband der Niederlande möchte die *Atheistisch-Humanistische Vereinigung De Vrije Gedachte* (seit 1856) seine Solidarität bekunden mit eurer Aktion zur Abschaffung jeder staatlichen Unterstützung für die Kirchen Deutschlands. Es ist wirklich an der Zeit dass der Staat nach der Verfassung die finanzielle Promiskuität mit den Gottgläubigen beendet.

Wir wünschen euch vollen Erfolg.

Mit freundlichem Gruß,

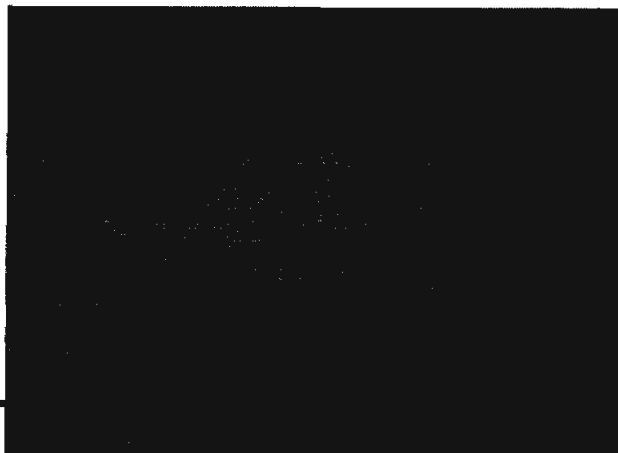
Anton J.L. van Hooff

Vorsitzender

Voorgaand schrijven van de voorzitter van De Vrije Gedachte spreekt voor zich: in Duitsland wordt er – hoe altnodisch! – gewoon door de staat kerkbelasting geheven. Da's nog eens leuk voor die kerken. Wij vroegen onze man ter plaatse eens nader onderzoek te verrichten en hij meldde ons als volgt.

Die Duitse kerkbelasting is een traditionele instelling, waar ik tegenover Duitse vrienden wel eens mijn verwondering over heb uitgesproken. Ik vind zo iets eerlijk gezegd een onding. De Nederlandse manier is veel eerlijker: wie zich verbonden voelt, dokt uit vrije wil; wie niet, dokt niet. Dat heeft natuurlijk tot gevolg, dat in ons land de kerken tekort komen, en dat ze in Duitsland nog altijd zich rijk rekenen omdat de centjes toch wel binnenkomen. Maar dat zal niet lang meer duren en dan is het daar een wreed ontwaken! Verbondenheid met een van de kerken is daar traditioneel een teken van beschaving, net als opera- en concertbezoek, maar ook ginds zijn de tijden veranderd; er schrijven zich steeds meer mensen uit, en langzaam maar zeker zullen de hoogwaardigheidsbekleders daar moeten constateren, dat de debet- en creditzijden niet meer in evenwicht zijn. Enkele cijfers: 72% procent van de Westduitsers die ouder zijn dan 16 jaar en 25% van de Oostduitsers behoren bij een kerk, nec, beter: betalen hun kerkbelasting. 47 % van de Westduitsers noemt zich religieus, 25 % van de Oostduitsers; de grote meerderheid van de Oostduitsers jonger dan 30 heeft naar eigen zeggen helemaal geen godsdienst nodig. 24 % van de Westduitsers vinden hulp en oriëntatie in ethische vragen bij de kerken; 17% wanneer het sociale kwesties betreft. Hoewel de doorsnee-Mof de kerken toch wel ziet als behoeders van cultuur en als instanties waar je op kunt leunen bij vragen over goed en kwaad, wijst hij het meteen af, wanneer de kerken zich op moreel gebied daadwerkelijk uiten. Dat is natuurlijk vooral het geval, zogauw weer eens een katholiek ambtsdrager zich over sexkwesties meent te moeten uitspreken. 33% van de Westelijken vindt, dat de kerken vandaag de dag nog belangrijk zijn; 47% vindt daarentegen de kerken achterhaald en uit de tijd. De kerken zijn vooral voor de oudere generaties; de jongeren kunnen zich in meerderheid niet voorstellen,

dat religieuze ideeën en thema's nog werkelijk aan de orde zijn wanneer zij eenmaal oud zijn. Van de jongeren (onder 30) zijn degenen die geloven, veel meer op familie en gezin georiënteerd, met bovengemiddeld sociaal verantwoordelijkheidsgevoel uitgerust, veel meer op vorming en scholing gericht dan hun ongelovige leeftijdsgenoten. Het Protestantisme lijdt overigens in Duitsland veel meer onder uittreding dan de katholieke Kerk: waarschijnlijk ligt dat aan het feit, dat de protestanten altijd veel meer op eigen benen stonden en in een bepaalde zin "verlichter" waren en zijn dan katholieken; daarom zal men in die kringen ook wel eerder eigen stappen ondernemen wanneer men de kerk niet meer ziet zitten of het geloof kwijt is. Aan de andere kant heeft (zo zegt verder mijn Duitse bron) nog niet eens zozeer de schandaalkroniek van homofiele en pedofiele paters en broeders of de alcoholische bisschop Mixa de positie van de katholieke Kerk verzwakt, maar veeleer de politieke en theologische blunders ten Vaticane. De Duitser acht eigenlijk instituties als het Leger des Heils en andere charitatieve al of niet christelijke bewegingen van hoger waarde dan de traditionele kerken en ook in Duitsland loopt het op een speciale manier soms storm bij de anti-moderne moderne geloofssectes die de oude waarheden in volle glorie prediken en zich niet van de wijs laten brengen door de huidige tijd. Zo ontwikkelen zich langzamerhand parallelkerken naast de traditionele geloofsgemeenschappen. De intrede van de Islam in de maatschappij heeft velen verontrust en men ziet in grote meerderheid de Islam wel als een godsdienst, dit in tegenspraak met Geert, maar eentje van gans ander kaliber dan het Christendom, of men met dat laatste nou wat van doen heeft of niet. Dit heb ik allemaal uit een Duitse bron (Institut für Demoskopie Allensbach).
Uw reporter Giovanni Berlino

Extra ledenvergadering!

‘Het weerbarstige woord’: aspecten uit de geschiedenis van de vrijdenkers.

Themadeel voorafgaand aan de extra Ledenvergadering van De Vrije Gedachte op
22 januari 2011.

13.00 – 13.35

Het licht van de waarheid: propaganda en vrijdenken in vogelvlucht.

*De geschiedenis van de vrijdenkersbeweging is sterk verbonden met publicitaire en propagandistische activiteiten. Aan de hand van enkele markante publicaties – ‘Dominee, Pastoor of Rabbi?’, Vrijdenkers Radio Omroep? – schets historicus **Bert Gasenbeek** in vogelvlucht de geschiedenis van de vrijdenkersbeweging.*

13.35 – 14.05

De actualiteit van de Islamkritiek door Anton Constandse.

Anton Constandse zette zich levenslang in voor het vrije denken. Aanvankelijk stond de strijd tegen de godsdienst centraal. Begrijpelijk, in het interbellum (1918-1940) en ook daarna was er sprake van een politiek, althans van pogingen, tot confessionalisering van de samenleving en van debatten met gelovigen. Na 1945 en vooral vanaf de zestiger jaren is er sprake van deconfessionalisering en secularisatie. Het vormende aspect kwam bij Constandse centraler te staan. Evenzo begrijpelijk, binnen de samenleving werden godsdienst en wereldbeschouwing - en de geestelijke strijd hierover - van steeds minder betekenis. De felheid was er uit.

*Thans is er een nieuwe felheid ontstaan rond het Islamdebat. Ongetwijfeld zou Constandse van de partij zijn geweest. **Rudolf de Jong**, historicus en kenner van het anarchisme en van Anton Constandse, vraagt zich af of wij nu nog iets aan hem hebben voor onze stellingname nu in dit debat?*

14.05 – 14.25

Beelddatabank Vrijdenken: honderd duizend pagina's vrijdenkersliteratuur online.

*In 2004 werd het grootschalige Metamorfoze-project waarin veel vrijdenkerspublicaties uit de periode 1856-1950 werden verfilmd en gedigitaliseerd, opgeleverd in de online Beelddatabank Vrijdenken. Na enige tijd van het internet te zijn geweest gaat de Beelddatabank in 2011 weer online. Voormalige projectleider en promovendus **Wouter Kuijlman** presenteert de Beelddatabank.*

15.00 -

Algemene Leden Vergadering

1. opening en toelichting van de voorzitter
2. bestuursvoorstel om kantoor en boekerij in Rotterdam op te heffen en in te trekken bij de Universiteit voor Humanistiek in Utrecht (het stuk zal op onze website en via de elektronische nieuwsbrief te raadplegen zijn; aanvullende stukken kunnen worden opgevraagd via tel 010-4768986 of e-mailadres devrijgedachte@hotmail.com).
3. rondvraag
4. sluiting

Locatie: Kromme Nieuwegracht 29 te Utrecht (gebouw Universiteit voor Humanistiek)

De droom van een betere wereld

PAUL BAUDUIN, 1905 Maastricht, †1999 California) ondernemer reclame en marketing, autodidact filosoof

De wereld was nooit een paradijs. De leeuw en het lam lagen nooit vredig naast elkaar. De vroegste bacteriën hadden al hun bacteriofagen. In de strijd van allen tegen allen werden doorlopend

bondgenootschappen gesloten, tussen planten onderling, tussen planten en dieren en tussen dieren onderling, soms tijdelijk en soms voorgoed, om samen sterker te zijn, om zich samen beter te kunnen verdedigen, om samen anderen beter te kunnen verdringen of verslinden. Dat alles kwam door één instinct: het instinct om te overleven. Het individu delegerde zijn overlevingsinstinct aan de soort en de soort heeft het individu alleen nodig zolang het vruchtbaar blijft. Het ligt helemaal in de natuur der dingen dat wij, na afloop van onze vruchtbare jaren, fysiek en mentaal degenereren en dan sterven. De soort heeft geen plaats voor onproductieve individuen; de plaats moet zo gauw mogelijk vrijkomen voor een nieuwe producent. Het instinct voor overleven is niet uit de lucht komen vallen. Het is de reactie van het leven op een nog simpeler oerbeginsel: de wet der verandering: *panta rei* – alles vloeit. Sterren en sterrenstelsels komen en vergaan. Elke dag verdwijnen talloze hemellichamen en elke dag worden talloze geboren. Elke nieuwe ster is geboren uit het afval van oude sterren. Elk nieuw levend organisme is gebouwd met het afval van gestorven organismen. Er zijn afwisselingen en seizoenen in dit proces, aardse seizoenen en kosmische seizoenen; tijden waarin meer komt dan gaat en tijden waarin meer gaat dan komt. De geschiedenis van het heelal is een geschiedenis van catastrofes, zoals ijstijden die ontstaan door wankelingen van de aardas in haar stand ten opzichte van de zon. In de loop van miljoenen jaren ontwikkelde zich uit een schier eindeloze reeks van toevallige mutaties een nieuwe catastrofe in de geschiedenis van de aarde: de mens die zijn bloedige weg door de levende natuur zou ploegen en die momenteel bezig is zichzelf te vernietigen. Er is niet de minste twijfel dat alle andere levende wezens op aarde een stuk beter af zouden zijn als er nooit mensen waren ontstaan en er is niet de minste twijfel dat het verdwijnen van de mens voor alle andere levende wezens op aarde een zegen zou zijn. Tegen deze achtergrond moeten

wij het fenomeen bekijken door mij aangeduid als de droom van een betere wereld.

De droom van een betere wereld is een van de oudste dromen die ooit gedroomd werden en dat laat ons soms vergeten dat het slechts een kleine minderheid was die hem droomde. Verreweg het grootste deel van de miljarden die, in de loop van de geschiedenis, van de wieg naar het graf strompelden, droomden nooit verder vooruit dan de eerstvolgende maaltijd. Dat maakt de dromen van de minderheid niet onbelangrijk, want het waren hun dromen, of beter gezegd hun streven naar de verwezenlijking van die dromen, dat de massa's, verzonken in hun dagelijkse zorgen, in beweging zette en vloedgolven veroorzaakte. Desondanks zijn al die dromen dromen gebleven, alle Utopia's Utopia's en eindigden alle goede bedoelingen in slechte resultaten. Van alle grote culturen, alle 'betere werelden' uit het verleden is niets overgebleven dan wat antiquiteiten.

Niet dat er nooit iets verbeterd is in de wereld. Integendeel, sinds zijn eerste stenenschrapers en bijlen, is de mensheid rusteloos bezig geweest met verbeteringen, maar er schijnt altijd ergens iets mis te zijn gegaan, zodat alle verbeteringen werden opgevolgd door verslechtingen, en oude combinaties van goed en kwaad door nieuwe combinaties van kwaad en goed, vaak meer kwaad

en minder goed. Hoe dichterbij het visioen van een betere wereld komt, hoe meer hij gaat lijken op de wereld die hij moet vervangen. In 'L'ancien régime et la révolution' beschrijft De Toqueville hoe, na de crisisjaren van de Franse revolutie, geleidelijk al de oude

bureaucratieën, met hun arsenalen van wetten, reglementen en belastingen, terugvloeiden, zoals de vloed volgt op de eb, en hoe de 'betere wereld' waarin De Toqueville zelf schreef (het midden van de 19^e eeuw) als twee druppels water leek op die van honderd jaar geleden onder de Bourbons. Zeventig jaren vóór de monsterlijke Stalin-staat ineensloot, was zijn geboorte door de intellectuele elite van Europa begroet als die van de betere wereld waarop men zo lang had gewacht: "I saw the future and it Works". Rondkijkend in de Verenigde Staten van Amerika op de drempel van het derde

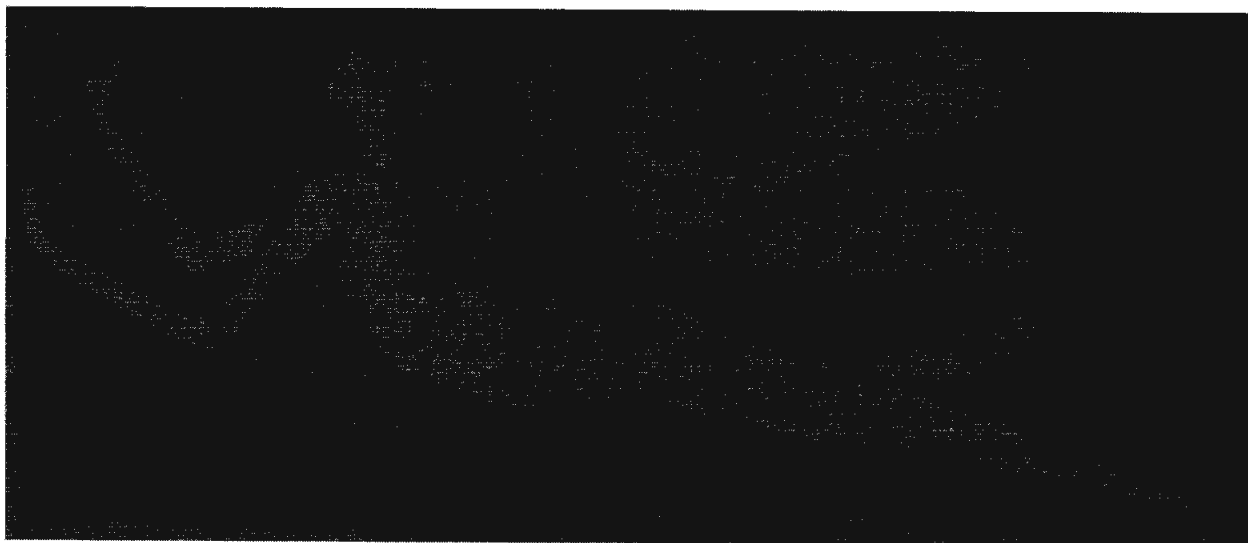
millennium, vraagt men zich met enige verwondering af wat er met de betere wereld van de Founding Fathers is gebeurd. Desondanks kan men geen knop omdraaien en geen krant opslaan of de verwachtingen en beloften van een betere wereld grijnzen ons toe.

De droom van een betere wereld is van oorsprong en van nature een vlucht uit de werkelijke wereld. De oudste betere wereld lag dan ook niet op aarde (tenzij in een kortstondig paradijs verzonken in mythologische nevelen; in feite het paradijs van de voorouderlijke aap), maar in de steriele ijlheid van het geestenrijk, waar hij verwonderlijk goed geconserveerd is gebleven, totdat de stormvloed van de nieuwe wetenschap zijn fragiele oevers begon af te knabbelen. Het is geen wonder dat de zoekers naar een betere wereld probeerden om de vijand, de wetenschap zelf, te rekruteren voor het bouwen van hun luchtkastelen en zo kwamen de psychologen in de nog onverbeterde wereld en later de sociologen, die samen de droombeelden en de slagzinnen leverden voor het politiek rapalje, altijd op zoek naar eeuwige waarheden om hun koehandel en boerenbedrog mee te camoufleren.

En, zo mogen wij wel vragen, dit alles gezegd zijnd, hoe staat het dan met het vooruitzicht van een betere wereld op aarde? In de loop van de tijd hebben onze machines ons ingehaald en groeien sneller naar hun perfectie dan wij naar de onze. Dat schept soms de illusie van een betere wereld vlak

om de hoek, maar in feite worden ons alleen nieuwe mogelijkheden bereikt om te misbruiken, zoals kinderen die met lucifers spelen. De reden waarom er geen betere wereld op aarde kan zijn, zelfs niet met perfecte machines, is dat de wereld niet afhangt van machines maar van mensen en nooit beter kan zijn dan de mensen die er in wonen. De grote denkfout van de grote filosoof Plato, en van alle utopisten die na hem kwamen, is dat ze een betere wereld willen scheppen die alleen gebouwd kan worden door de betere mensen die alleen gevormd kunnen worden in een betere wereld.

Misschien is het mogelijk dat wij onszelf veranderen in andere mensen, zoals wijzelf andere mensen zijn geworden dan bijvoorbeeld de Sumeriërs of de Hittiten. Maar het verschil tussen de Sumeriërs of de Hittiten en ons is niet veel groter dan dat tussen Darwins vinken en het kostte tienduizend jaar om het tot stand te brengen. Van alles wat wij rondom ons zien gebeuren lijkt weinig op de voorbereiding van een betere wereld en veel op de voorbereiding van een derde wereldoorlog. Daar kunnen kennelijk alle psychologen en sociologen van de wereld niets aan veranderen, om niet te spreken van de utopisten. Desondanks kunnen wij beter niet bij de pakken neerzitten. Alleen al om niet in een slechtere wereld te verzeilen zullen wij al onze goede wil, al onze goede bedoelingen en vooral al onze goede daden hard nodig hebben.

Is religie ooit maakbaar?

HANS LOUIS KOEKOEK (Rotterdam 1935) filmer en schrijver, publiceerde onder meer *Ongelovige verhalen*; zie ook www.hanskoekoek.nl

Mijn dochter stuurde mij een kaart met de volgende tekst: “*God is even bezig, kan ik u helpen?*” Het frappante is dat dit aanbod een kern van realiteit in zich bergt. De offerte: “Kan ik u helpen?” kan door de voortschrijdende wetenschap mogelijk ooit gerealiseerd worden.

Recent woonde ik een lezing bij van een zojuist gepromoveerde neurobioloog. De doctor had na vertoning van kleurrijke beelden via zijn laptop en beamer, ook een stel hersenen geëtaleerd. Met een Chinees eetstokje markeerde hij een plekje aan zijkanten van de hersenen, net even achter de slaap gelegen. Uit een fantoomafbeelding nam hij een brokje hersens ter grootte van een ovale aardappel. “Dit,” zei hij: “is de temporaalkwab, wij neurobiologen spreken ook wel over de relikwab. Wat blijkt: plaatsen we een elektromagneet gevoed door wisselstroom op de buitenzijde van de schedel ter hoogte van de temporaalkwab, dan krijgt die persoon – als hij er gevoelig voor is – een religieuze of mystieke ervaring. De proefpersoon meent kennis te maken met een oneindig spectrum.” De wetenschapper meldde voorts dat dit fenomeen bekend is bij neurowetenschappers.

Na afloop van de lezing kon ik niet nalaten hem het volgende te vragen: “Kent u veel neurowetenschappers?” Zijn antwoord was bevestigend. “Zijn daar wetenschappers onder die volhouden dat de wereld in 6 dagen is geschapen?” Tot mijn ontsteltenis zei hij: “Ja, zeker, die zijn er!” “Onbegrijpelijk,” liet ik me ontvallen. “Geheel met u eens,” zei hij.

Het idee: sensaties opwekken door middel van elektromagnetische inductie, is me niet helemaal vreemd. Mijn primaire opleiding is elektronica en wetende dat de hersenen op chemische elektrische impulsen draaien kan ik me voorstellen dat inductie de hersenwerking kan beïnvloeden/vertoren.

Religieuze/mystieke ervaring door magnetische inductie! Niet door een Hogere Macht... maar door een magneetspoel? Wie en wat zijn wij mensen dan?

De beroemde neurochirurg Michael Persinger experimenteerde met een motorhelm (de zogenaamde Godshelm) met ingebouwde magneetspoelen. Proefpersonen kregen de helm opgedrukt en warempel sommigen meenden god ontmoet te hebben of buitenzinnelijke gewaarwordingen te hebben gehad. Persinger zelf bleef nuchter: “Mystieke ervaring is één van de grootste raadsels van de geest.” Meer kreten uit de wereld van

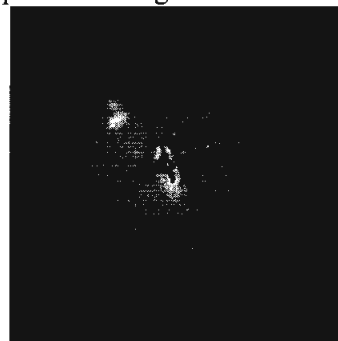
neurowetenschappers: “Woont god in onze hersenen? Zijn onze hersenen onze god? Heeft god ons geschapen, of hebben onze hersens hem geschapen?”

Al een tijd probeer ik (de schrijver) de wereld van het neuro-onderzoek te volgen.

Aanvankelijk heerste daar een hieppiephoera-stemming. De resultaten van de jongste met technologisch gevorderde technieken vervaardigde scanners liegen er niet om.

Men kan in de hersens van levende personen kijken. Daar hoeft men niet meer dood voor te zijn. Zichtbaar is wat de diverse hersenpartjes doen! Veel geheimen zijn ontsluit. De thalamus, het cerebellum, de parietalkwab, de hippocampus, het claustrum, noem maar op, de hersenwetenschapper weet wat ze uitvoeren!

Is daarmee ons denken verklaard. Néé! Ons bewustzijn? Zeker niet. Zal dat ooit lukken? Niet ondenkbaar! Wat onderzocht moet worden is de samenwerking van al die hersenonderdelen.

Noot van een verouderde elektronicus: Je kunt een radio uit elkaar halen en ieder onderdeel doorgronden. Maar om de werking van een radio te begrijpen, moet je naast kennis van het onderdeel, vooral weten hoe die onderdelen samenwerken en daarmee een radio vormen. Dat geldt ook voor de hersenen. Als we begrijpen hoe alle onderdelen samenwerken, krijgen we zicht op wie we zijn, en kennis van religie en bewustzijn.

Boekenlijst De Vrije Gedachte

Hoe komen we bij God? Vroeg het kleine biggetje. Een boek voor iedereen die zich niets laat wijsmaken. Michael Schmidt-Salomon en Helge Nyncke. Vertaald uit het Duits door Frans Bijlsma.	€ 15,00
De Egoïst Max Stirner, 114 pag., Biografie, Hans Jansen	€ 17,00
Geleefde brieven, Deel I Prometheus (roman), 237 pag., Floris van den Berg , met een nawoord van Frans Bijlsma	€ 25,00
Sprokkelhout, Een polemisch-filosofische ideeënbundel, 99 pag., Gerhard Elferink	€ 15,00
Denkers zonder dogma's, 198 pag., Bert Gasenbeek (redactie)	€ 10,00
Uit Vrije Dwang – gedichten, 150 pag., Aboe L-Alaa al-Ma'arri	€ 21,50
God noch autoriteit, Geschiedenis van de Vrijdenkersbeweging in Nederland, 366 pag., Red. B. Gasenbeek, J.C.H. Blom en J.W.M. Nabuurs	€ 10,00
De dageraad van het positief atheïsme, 175 pag., Jan Hoving over godsdienst en seksualiteit in het interbellum, Vincent Stolk	€ 12,50
In niets neutraal, Een keuze uit vijftien jaargangen van het maandblad De Vrije Gedachte, 319 pag.	€ 7,00
Schendingen van de scheiding tussen Kerk en Staat, 176 pag., Werkgroep Kerk en Staat	€ 5,00
Tekst en uitleg, 140 pag., Jan Vis , televisie teksten	€ 4,00
Ik ben een werktuig van niets en niemand, 48 pag., Pszisko Jacobs	€ 3,00
De levenskijk van een vrijdenker, 75 pag., Martin Paulissen	€ 3,00
Francisco Ferrer, 12 pag. , Simon Radius	€ 2,50

Na ontvangst van het verschuldigde bedrag wordt uw bestelling u zo snel mogelijk toegezonden.

Vermeld ook het (de) gewenste nummer(s) en uw adres!

Girorekening 274551 ten name van De Vrije Gedachte Rotterdam

DOELSTELLING VERENIGING DE VRIJE GEDACHTE

De vereniging **De Vrije Gedachte** stelt zich ten doel:
het bevorderen van het vrijdenken.

Het vrijdenken is een atheïstisch-humanistische levenshouding gekenmerkt door:

Rationeel denken en onderzoeken van de werkelijkheid
daarbij strevend naar:

- bevrijding van dogmatisme, vooroordeel en een onwetenschappelijke houding.
- vasthouden aan principes van toetsing en bewijsvoering.

Moreel handelen
vanuit het besef van:

- eigen verantwoordelijkheid voor gedachten en daden.
- menselijke waarde.
- solidariteit met de medemens, de natuur en het milieu.
- de eindigheid en onherhaalbaarheid van elk individueel leven.

Een vereniging ontleent bestaansrecht aan haar doelstellingen en aan haar ledental. Veel doelstellingen kunnen worden bereikt bij voldoende aantallen (actieve) leden. Opkomen voor de situatie van mensen met een atheïstisch-humanistische levenshouding is erg actueel. In de komende periode wil 'De Vrije Gedachte' graag nieuwe activiteiten organiseren, ook in de regio's, en meer voor het voetlicht treden. Dit vergt creativiteit, tijd en energie van het bestuur, meer vrijwilligersinzet en een financiële impuls. U kunt hierbij helpen.

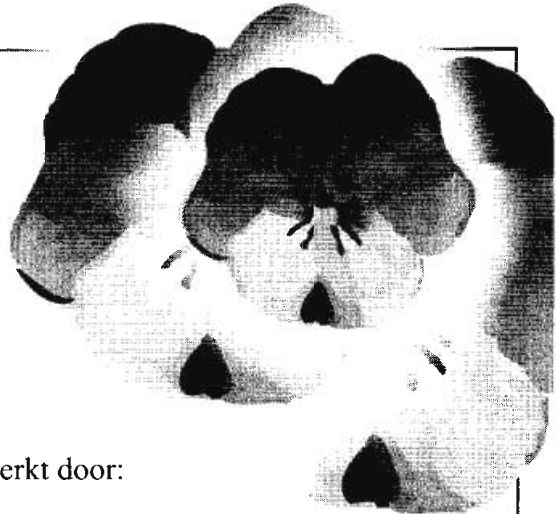
STEUN DE VRIJE GEDACHTE!

Vindt u ook dat de vereniging op de kaart van levensbeschouwelijk Nederland thuishoort? Wilt u ook dat de vereniging nieuwe activiteiten organiseert? Steun dan de vereniging!

U kunt vrijdenkersvereniging 'De Vrije Gedachte' steunen door:

- mee te doen bij activiteiten en uw mening te geven
- als vrijwilliger te helpen bij de organisatie van activiteiten, of door een regiokring te starten
- ingezonden brieven te sturen aan kranten en uzelf daarin expliciet als vrijdenker te benoemen
- geld te schenken aan de vereniging of een legaat na te laten. U kunt hierover vrijblijvend een informatief gesprek voeren en u daarvoor aanmelden via ons mailadres (zie onder)
- andere belangstellenden te attenderen op de activiteiten van de vereniging
- te reageren op artikelen of televisie-uitzendingen van De Vrije Gedachte
- lid te worden van vrijdenkersvereniging De Vrije Gedachte (zie de binnenkant van het voorblad)
- abonnee te worden van het blad De Vrijdenker (zie de binnenkant van het voorblad)

Heeft u vragen of ideeën? Het bestuur hoort ze graag! Of wilt u praten over nalaten of schenken? Neem contact op via de bekende adressen, of: info@devrijegedachte.nl

IMMANUEL KANT stuurde al zijn vrienden
het - Ding - an - sichkaarten